

“G’urumsaroy badiiy kulolchilik maktabi qadimiy
an’analarini qayta tiklash va badiiy kulolchilik
ta’lim yo’nalishida yuqori malakali kadrlar
tayyorlash istiqbollari” mavzusidagi

XALQARO ANJUMAN

MATERIALLARI TO‘PLAMI

IV-sho‘ba

NAMANGAN 2025

“G‘urumsaroy badiiy kulolchilik maktabi qadimiy
an‘analarini qayta tiklash va badiiy kulolchilik ta‘lim
yo‘nalishida yuqori malakali kadrlar tayyorlash
istiqbollari” mavzusidagi

XALQARO ANJUMAN
MATERIALLARI
TO‘PLAMI

IV-sho‘ba

Soʻz boshi

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy taʼlim, fan va innovatsiyalar vazirligi Namangan davlat universiteti tomonidan tashkil qilingan “Gʻurumsaroy badiiy kulolchilik maktabi qadimiy anʼanalarni qayta tiklash va badiiy kulolchilik taʼlim yoʻnalishida yuqori malakali kadrlar tayyorlash istiqbollari” mavzusidagi Xalqaro onlayn ilmiy – amaliy konferentsiyaga yurtimizning nufuzli oliy oʻquv yurtlari bilan bir qatorda Amerika Qoʻshma Shtatlari, Rossiya, Turkiya, Slovakiya, Koreya, Qirgʻiziston kabi davlatlaridan ham koʻplab professor – oʻqituvchilar va iqtidorli yoshlar oʻzlarining ilmiy maqolalari bilan faol ishtirok etishdi.

Oʻzbek xalqining oʻziga xos qadimiy anʼanalariga ega boʻlgan Kattabogʻ, Shaxrisabz, Gʻijduvon, Samarqand, Kattaqoʻrgʻon, Toshkent, Rishton, Andijon singari kulolchilik markazlari bilan bir qatorda oʻzining tabiiy ishqorli sopol buyumlari bilan mashxur boʻlgan Gʻurumsaroy kulolchilik markazi anʼanalarini qayta tiklash bilan bir qatorda yuqori malakali kadrlarni tayyorlash istiqbollari, Yangi Oʻzbekiston uchun eng katta investitsiya hisoblangan taʼlimni qoʻllab-quvvatlash, taʼlim sifati va samaradorligini oshirish, ilgʻor xalqaro tajribalar bilan oʻrtoqlashilgan ushbu konferentsiya kn tartibida boʻldi.

Konferentsiyada amaliy sanʼatning badiiy kulolchilik anʼanalari va ularga zamonaviy yondoshuvlarning integratsiyasini oʻrganish bilan bir qatorda sanʼatning boshqa turlari boʻyicha ham professional taʼlim bilan bogʻliq boʻlgan muammolar va ularning yechimlari kabi dolzarb masalalar boʻyicha qizgʻin munozara va baxslarga boy maruzalar tinglandi.

Ushbu toʻplamga kiritilgan ilmiy maqolalar yuzasidan bildiriladigan tanqidiy fikr-mulohazalarni, tavsiyalarni kafedra mamnuniyat bilan qabul qiladi.

THE PROCESS OF OBTAINING NATURAL DYES

Akramov Khusnitdin¹

Kemal Can²

¹NamDU, San'atshunoslik kafedراس professori, Uzbekistan),

²Minar Sinan Fine Arts University,

Textile and Fashion Design Department, Turkey

Abstract: The article describes the process of obtaining dyes from various plants for textile fibers. The article discusses anthocyanins, the color of which depends on the medium –acidic, alkaline or neutral. Natural dyes are found not only in flowers, but also in other parts of the plant and stained in different ways. This article presents the experimental results of dyes. Pomegranate fruits, plants with green leaves, foliage, young shoots and other parts of the plant were selected. The effect of various extracts on the dyeing of wool yarn is shown in tables 1-3

Key words: anthocyanins, dyes, plants, textile yarns, leaves, fruits and parts of the plants, carotenoids, chlorophyll, Delphinidine, wool dyeing with extracts

The most common compounds in the plant world used as dyes are called anthocyanin. Unlike chlorophyll, they are not associated with the plastid part of the cell, they dissolve more in the cell sap, and some are divided into small crystals. Anthocyanes can be isolated from any blue or red vegetation. For example, grinding red beet kitchen slices or boiling red cabbage leaves in a little water, under the influence of anthocyanins the water turns purple or red. But when a solution is poured into a drop of vinegar, citric, sorgo or any other acid the solution turns red. [1] Anthocyanins come in different colors depending on the environment in which they are (acidic, alkaline or neutral). The combination of anthocyanins with acid is red or pink, violet neutral in a neutral environment and blue in an alkaline environment. In the Meduniza flower collection at the same time there are half-bloomed flowers – pink, the ones with purpurs and the blossoms – blue. This is due to the acid reaction of the cell sap in the buds; when the flower opens, the cell becomes a neutral and alkaline environment.[2]

When viewed from the Lungworms, pollinating insects flock to pink and purple flowers, which are fully open. The more hydroxide groups in the anthocyanin molecule, the darker the color (due to ilphinidine), when the alkali is methylated, the malvidin pigment is formed, then the leaves turn red. The color of the ends of the flower is also associated with salts of various metals in antitsan. The Mg and Ca salt s cause a blue color, and the potassium salts cause a violet. Various color options are also caused by yellow pigments. (Khalconies, flavanols, aurones, etc.).[3]

Natural dyes are found not only in flowers, but also in other parts of the plant and play different roles. For example, potatoes, peel, eyes, tumors and soft flesh, phenolic compounds stain under the influence of bioflavonoids: there are also

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

white, yellow, pink, red, blue, dark, purple and black. The native land of black bean potatoes is Chile and it mainly grows here. The white color is formed by the alkylantosian or catechins, the yellow – the flavons and the flavonoids, the red and the purple – the anthocyanins. The anthocyanins group is large and nowadays consists of 10 types. Pionidine, pelargonidine and malvidin, blue cyanide and dolphinidine, and colorless pigment petunidine are found in them. As a result of the tests, the root of the potato confirms that our body is rich in nutrients. For example, in the yellow flesh the complex contains large amounts of oils, caratinoids, riboflavin and flavonoids.[4]

Due to weather changes, we can see that the dramatic changes in potato tubers are due to anthocyanins, which also contribute to light intensity, soil reaction, mineral fertilizers and nucleochemicals. If potatoes are grown in peat areas, potatoes become more greenish, and when exposed to phosphorus, they become white and pink in the effect of potassium sulfate. Potatoes are often found to be irritated even if the nucleochemicals contain copper, iron, sulfur, phosphorus and other elements.

The autumn leaves are colored carrots, red-black and red, because they contain anthocyanins in the cell surface. These colors are caused by the active reproduction of colors, changes in the temperature of the air, intense light and weak vegetation, especially sugars. The following methods are proposed for this process: anthocyanin formation using a simple broaducker, plain sandstone, white poplar, normus or plane tree. [5]

In the spring a round circle is cut from one of the branches with a medium length and 2-2.5 cm wide. This enhances the accumulation of carbohydrates on the upper surface of the isolated horn, and the leaves at the top will turn red earlier than at the bottom of the round, or compared with leaves on adjacent branches. Anthocyanins, like in spring at low temperatures or as their own “sunny” coating in autumn, give filtering properties to leaves and stems. Trees with a red trunk, shrubs, autumn rye, ferns and some other types of young grasses and leaves in spring turn the energy of light into heat, preventing them from freezing.

Studies have shown that the color of seeds, leaves, and stems in plants has easy fermenting carbohydrates, sucrose, fructose and glucose, which cause them to be frostresistant. Cultivating plants with these characteristics can produce long-term frost-resistant, sugar-resistant grasses.[4]

Carotenoids (carotene and xanthophylls) are usually found on the leaves of large, hanging birch, and sometimes on the leaves. In this case, when the leaves become pale, the chlorophyll in them becomes golden-yellow. Therefore, the emergence of dark red leaves in the autumn leaves indicates that the plant is slow to fall into photosynthesis without any physiological effects, and that the plant may go to sleep during the winter. Research has revealed that chlorophyl and anthocyanin (or xanthophyl) are present at the beginning of life on the green leaves of plants.

A scientific research on the production of natural dyes was led by the Azerbaijani scientist MA Kasymov. They have selected pomegranate fruit, green leafy greens, young shoots' bark and other plants. The dyeing feature was tested by the method learned in the textile research institute's textile lab at the Azerkhalcha carpet factory in Baku. Pomegranate fruit paint is known from ancient times. Pomegranate foam can be used in a wide range of colors such as wool, silk, cotton fabrics beige, green, whitish, sand and other colors.[5]

REFERENCES

1. Bhattacharyya N. Natural Dyes for Textiles and Their Eco-friendly Applications. New Delhi: IAFL Publications; 2010.
2. Melo M.J. History of natural dyes in the ancient mediterranean world. In: Bechtold T, Mussak R, editors. Handbook of Natural Colorants. Chichester: Wiley; 2009. pp. 1–18.
3. Mohd Yu., Mohd Sh. & Faeer M. Natural Colorants: Historical, Processing and Sustainable Prospects Natural Products and Bioprospecting volume 7, pages123–145(2017)
4. Rungruangkitkrai N., Tubtimthai N., Cholachatpinyo A., R.Mongkhlorattanasit, UV protection properties of wool fabric dyed with eucalyptus leaf extract by the padding techniques, in RMUTP nternational conference: textiles and fashion (Bangkok, 2012)
5. Samanta AK, Konar A. Dyeing of textiles with natural dyes. In: Kumbasar EPA, editor. Natural Dyes. Rijeka Croatia: InTech Open Access Publisher; 2011. pp. 29–52.

**ВСЕСТОРОННЕЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Дорошкевич О.А. доцент МПГУ имени В.И. Ленина, Россия

Акрамов Х.М. НамГУ, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматривается необходимость всестороннего экологического образования, его цели, методы и формы. Описаны компоненты экологического образования, а также его роль в междисциплинарном аспекте.

Ключевые слова: экологическое образование, методическая модель экологического образования, компоненты, развитие способностей.

Abstract. the article considers comprehensive ecological education, its aim, problems, methods and forms. Moreover, the article describes components of ecological education, and also its role amongst subject aspects.

Keywords: ecological education, methodological model of ecological education, components, ability development.

Всестороннее экологическое образование развивает и расширяет содержание традиционного обучения, ориентируя его на широкий круг вопросов, связанных с обеспечением условий жизнедеятельности людей и управлением факторами риска. Экологическое образование имеет мировоззренческий характер, оно выполняет междисциплинарную функцию, способствуя формированию системы универсальных знаний, умений, навыков, а также опыта самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся.

Цель экологического образования – формирование у обучающихся экологического мышления и его творческое применение, накопление личного и совместного опыта рефлексивно-оценочной и практической деятельности, ориентированной на ценности устойчивого развития. При этом необходимо учитывать основные требования, установленные Стратегией ЕЭК ООН, в частности, экологическое образование рассматривается в двух аспектах:

1) через интеграцию тем устойчивого развития в соответствующие учебные дисциплины, программы и курсы;

2) через организацию занятий по конкретным тематическим программам и курсам, уделяя особое внимание позитивному опыту

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

обучения, способствующему формированию устойчивого образа жизни в образовательных учреждениях, на рабочих местах, в семье и в обществе.

Научно-методическое обеспечение экологического образования содействует пониманию сути глобальных, региональных, национальных и местных проблем путем уделения основного внимания не только воздействиям человеческой деятельности на окружающую среду, но и их социально-экономическим последствиям, способствует укреплению социального партнерства между педагогической общественностью и другими заинтересованными сторонами.

В процессе экологического образования применяется широкий диапазон методик, в частности активных методов обучения, ориентированных на анализ конкретных ситуаций и нахождение решений, адаптированных к потребностям обучающихся (дискуссии, методы ценностного выбора, ролевые и имитационные игры, моделирование, информационно-коммуникационные технологии, учебные исследования, экскурсии, подготовка проектов, выполняемых обучающимися, кейс-стади, решение проблем).

Реализация экологического образования подкрепляется соответствующими учебными материалами (учебные и учебно-методические издания, наглядные пособия, электронные, мультимедийные средства, дистанционные ресурсы). Сформулировано рабочее определение экологического образования – инновационное межпредметное направление модернизации образования, создающее условия для самореализации и развития личности, нацеленное на решение и предупреждение проблем окружающей среды, на формирование человеческих качеств, обеспечивающих оптимальное управление качеством жизни в рамках экологической емкости естественных экосистем.

Обоснована методическая модель экологического образования, включающая следующие компоненты:

а) **целевой** – создание условий, мотивации:

– для освоения учащимися знаний всестороннего развития (свобода, равенство, солидарность, справедливость, уважение природы, разделенная ответственность, взаимопомощь), реализации биосферной функции человечества по сохранению и воспроизводству жизни;

– для воспитания гражданской позиции на основе ответственности за состояние окружающей среды, качество жизни;

б) **содержательный** – основные содержательные требования:

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

– условия благополучного существования жизни на Земле и всестороннего развития человечества;

– взаимоотношения в обществе, экономике и природе;

– потребности нынешнего и права будущих поколений на экологически чистую и здоровую окружающую среду;

в) **учебно-деятельностный** – компонент состоит из трех этапов экологического образования:

– **первый этап** – обоснование информации, основанной на редшествующие знания и опыт учащихся, формирование информационной, коммуникативной, учебно-познавательной и образовательной осведомлённости;

– **второй этап** – изучение нового материала, его осмысление, сравнение с ранее изученным с целью формирования общекультурной и социально-гражданской позиции;

– **третий этап** – усвоение нового учебного материала, творческое переосмысление собственных знаний, выработка позиции для формирования стратегии личностного роста и самосовершенствования;

г) **практически-деятельностный** – освоение практических навыков по охране окружающей среды, по преобразованию и восстановлению окружающей среды, приобретение опыта разработки и реализации учебных проектов, направленных на улучшение состояния окружающей среды – формирование экологической компетентности;

д) **результативно-оценочный** – достижение индивидуальных результатов различного уровня: 1) личностных – индивидуальный рост и самосовершенствование, объективная самооценка; 2) предметных – осознание и принятие идей устойчивого развития; осведомлённость об экологических проблемах как локального уровня, так и глобального масштаба, знание о системе жизнеобеспечения в экстремальных условиях, о сохранении здоровья и экологической безопасности; 3) межпредметных – уровень подготовленности по образовательным предметам, способность к самостоятельному образованию, мотивированная гражданская позиция, способность делать выбор, осуществлять перемены, предотвращать конфликтные ситуации.

Уровень подготовленности учащегося оценивается по трём направлениям: 1) средний балл по общеобразовательным предметам и мнение педагогов; 2) самокритичное высказывание учащегося и сравнение

с мнениями педагогов; 3) мнение ровесников, их оценивание поведения обучающегося.

Экологическое образование учащихся как по отдельному предмету, так и по общеобразовательным предметам способствует развитию у учащихся целостности мировоззрения, способного анализировать и синтезировать знания и умения с целью преодоления поставленных задач. Большое влияние экологического образования оказывает на мыслительную деятельность учащихся, развивая способность представления примеров по общеобразовательным предметам, что в свою очередь даёт большой импульс к самоподготовке.

Список литературы:

1. Ягодин Г.А., Аргунова М.В., Ермаков Д.С., Плюснина Т.А. Реализация новых образовательных стандартов средствами экологического образования для устойчивого развития // Вестник Московского образования. – 2011. – Вып. 13. – С. 138–170.
2. Akramov, K., & Mukhitdinova, J. (2020). The importance of obtaining natural dyes. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(5), 424-435.
3. Мухитдинович, А.К., Садритдинович, С.А. (2021). Организация спецкурса «культура безопасной жизнедеятельности» в профессиональных училищах Узбекистана. *ACADEMICIA: Международный многопрофильный исследовательский журнал*, 11 (3), 724-729.
4. Akramov, K. M. (2021). IMPROVEMENT OF THE ECOLOGICAL CONDITION OF THE SETTLEMENT POINTS BY THE PROCESSING OF THEIR WASTE. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(2), 160-163.

УДК 796.77.01.01

МЕСТО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Старший преподаватель ОшГУ
Бакиров Сайдали Абдыразакович

PLACE OF PHYSICAL EDUCATION IN PERSON'S LIFE

Senior Lecturer at Osh State University
Bakirov Saidali Abdyrazakovich

Аннотация: В этой статье будет проанализировано место физического воспитания в жизни человека и его влияние на здоровье, психологическое состояние, а также на общественную жизнь. Физическое воспитание может улучшить здоровье человека, повысить его трудоспособность, помочь ему справиться со стрессом и сохранить эмоциональное равновесие. Он также имеет образовательную ценность и формирует дисциплину, ответственность и целеустремленность.

В статье подчеркивается важность физического воспитания для людей любого возраста, а также приводятся цитаты, высказывания о его роли в улучшении качества жизни человека.

Также подробно описано влияние физического воспитания на становление человека как личности, на обретение им своего места в обществе, на его социализацию. Было проанализировано, что активация трудоспособности тесно связана с физической подготовкой. Были отмечены преимущества и общие черты самостоятельных физических упражнений и совместных тренировок со специалистом.

Доказано, что физическое воспитание является одним из основных факторов поддержания хорошего здоровья и долгой и здоровой жизни.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, здоровый образ жизни, двигательная активность, здоровье, норма, иммунитет, психико-нравственные качества, физическая активность, физическое занятие

Annotation: This article will analyze the place of physical education in human life and its impact on health, psychological state, as well as on social life. Physical education can improve a person's health, increase their ability to work, help them cope with stress and maintain emotional balance. It also has educational value and builds discipline, responsibility and commitment.

The article highlights the importance of physical education for people of any age, as well as quotes and statements about its role in improving the quality of human life.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

It also describes in detail the impact of physical education on the formation of a person as a person, on finding his place in society, and on his socialization. It was analyzed that the activation of working capacity is closely related to physical fitness. The advantages and common features of independent physical exercises and joint training with a specialist were noted.

It has been proven that physical education is one of the main factors in maintaining good health and a long and healthy life.

Key words: *physical education, sports, healthy lifestyle, physical activity, health, norm, immunity, psyche-moral qualities, physical activity, physical activity.*

Мы все знаем, что физическое воспитание развивалось с древних времен. Оно заботится о всестороннем развитии человека и здоровой жизни общества и выполняет свою функцию по отношению к человечеству в этом направлении. Физическая культура укрепляет организм, продлевает жизнь человека, способствует гармоничному развитию физических и интеллектуальных способностей.

В обществе, в котором мы живем, мы видим, что уровень физического воспитания и участия людей в спорте снизился. Прискорбно, что люди, зная, насколько важны физическая культура и образование, забывают об этом, игнорируют и не могут вырваться из тисков повседневной жизни. К сожалению, еще одной причиной снижения мобильности является то, что люди занимаются интеллектуальным трудом и большую часть времени проводят на заводах и в офисах.

Забота о своем теле и занятия спортом хотя бы раз в день повысят вашу эффективность и увеличат уровень активности по сравнению с сидением на месте. Ведь эффективность физических упражнений тесно связана с результативностью.

Поэтому необходимо уделять внимание здоровью молодежи, будущего поколения, которое считается будущим общества. Ведь недаром говорят, что здоровое поколение — здоровая страна.

Спорт является частью физического воспитания. Затем человек открывает свои собственные возможности, ставя перед собой цели. Это также огромный мир эмоций, сопровождаемый победами и поражениями. Являясь эффективным средством воспитания человека и самого себя, оно охватывает также самый сложный процесс человеческих и общественных отношений. По сути, спорт — это деятельность, основанная на соревновании и конкуренции, и она требует от спортсмена прохождения специальной подготовки, соблюдения установленных правил и соблюдения норм поведения. Он сопровождается стремлением к совершенствованию физических, умственных и нравственных качеств человека, достижению требуемых побед и высоких результатов [3]. Поэтому в спортивных соревнованиях важны индивидуальный характер и личность спортсмена. Платон заметил по этому поводу: «Занятия спортом не только укрепляют здоровье человека, но и развивают его характер. А спортивные достижения повышают уверенность в себе». Спорт имеет большое социальное значение как необходимый фактор физического, духовного и нравственного благополучия, удовлетворения многих потребностей человека.

Активно занимаясь различными физическими упражнениями, человек улучшает свое физическое состояние и физическую форму, формирует здоровое тело и учится вести здоровый образ жизни. Человек, активно занимающийся физической культурой, способен в полной мере реализовать уровень своих физических возможностей как личности, активно участвовать в жизни общества и в тех видах трудовой деятельности, которые ему необходимы.

Физическая подготовка и хорошая подготовленность к жизни приводят к качественным изменениям нашей личности. Благодаря непрерывному физическому воспитанию саморазвитие характеризуется как динамическое, устойчивое состояние, а посредством физической культуры или избранного

вида спорта достигается динамичное, всестороннее развитие. Это обеспечивает подбор средств, полностью соответствующих его функциональным и социально-психологическим особенностям, раскрытию и развитию его индивидуальности. Поэтому приобщение к физической культуре и формирование здорового образа жизни являются не просто наиболее желаемыми качествами будущего специалиста, но и необходимым элементом структуры его личности [1].

Занятия физкультурой положительно влияют на нервно-эмоциональное состояние, укрепляют иммунитет, продлевают жизнь, омолаживают организм, делают человека терпеливым, гибким и волевым, предупреждают возникновение многих заболеваний. Пренебрежение физической активностью приводит к ожирению, потере выносливости и гибкости, утомляемости и снижению работоспособности.

Утренняя зарядка является одним из важных элементов физического воспитания. Однако он полезен только при правильном применении, с учетом состояния организма после сна, а также индивидуальных и уникальных особенностей конкретного человека. Потому что после сна организм еще не полностью перешел в состояние активной бодрствования. Также не рекомендуется выполнять интенсивные и тяжелые упражнения по утрам, которые будут нагружать организм и вызывать ненужную нагрузку на него. Утренняя гимнастика способствует окончательному пробуждению ото сна, что выводит организм из пассивного состояния и формирует у человека интерес к труду. Во время физических упражнений увеличивается мышечная активность, улучшается кровоснабжение тканей, усиливается приток крови и, таким образом, регулируется процесс питания [2].

Решение проблем, которые мы обозначили выше, готовит нас к принятию значительного физического и умственного стресса, с которым мы часто

сталкиваемся в жизни, и повышает способность организма выполнять умственную работу и функции.

Физические упражнения — это движение и деятельность в движении, целью которых является улучшение физического состояния человека. Это средство формирования, изменения человека, развития его биологической, психической, интеллектуальной, эмоциональной и социальной природы. Физические упражнения являются основным средством всех форм физического воспитания. Они воздействуют на мозг, создавая ощущение энергии, радости, счастья и бодрости, создавая оптимистичное и уравновешенное нервно-психическое состояние. Стремление к здоровому образу жизни посредством физических упражнений всегда должно сопровождать нас.

Лечебно-профилактическое действие физической культуры неразрывно связано с повышением двигательной активности, сопровождающейся активизацией функций опорно-двигательного аппарата и обмена веществ. Физическая активность имеет большое значение для сохранения и улучшения здоровья [4].

Недостаток двигательной активности приводит к нарушению нервно-рефлекторных связей, заложенных природой в организме человека, в результате чего нарушается работа сердечно-сосудистой и других систем, что приводит к развитию различных заболеваний и нарушений обмена веществ. В свою очередь, высказывание Альфреда де Мюссе: «Упражнения могут заменить многие лекарства, но ни одно лекарство в мире не заменит упражнений» сегодня, похоже, становится все более актуальным.

Но у большинства людей есть одна проблема — нехватка времени. Необходимо двигаться и заниматься физическими упражнениями, поскольку, к сожалению, трудовая деятельность большинства людей связана с сидячим положением, поэтому я не ошибусь, если скажу, что необходимо также

заботиться о своем здоровье. Но я считаю, что из этой ситуации можно выйти следующим образом: мы все смотрим телевизор каждый день — это наш образ жизни. Вы можете совместить эти два занятия: просмотр телевизора и занятия спортом. Без ежедневных упражнений мы не сможем достичь настоящего здоровья.

Многие врачи рекомендуют занятия спортом в качестве профилактики заболеваний, а физическая активность была и остается основой реабилитации после любых болезней, операций и травм. Сегодня спорт является неотъемлемой частью общества. Он пронизывает все уровни современного общества и оказывает огромное влияние на ключевые секторы общества. Спорт влияет на национальные отношения, положение человека в обществе, формирует этические ценности и образ жизни людей. Физическое воспитание удовлетворяет потребности человечества в отдыхе и одновременно предотвращает вредные привычки.

Физическая культура и спорт решают ряд проблем, которые стали чрезвычайно актуальными для современного общества в XXI веке, а именно: проблему гиподинамии, вредных привычек, девиантного поведения. Спорт и физическое воспитание играют важную роль в формировании личности.

В наш век физическая культура и спорт представляют собой многофункциональное социальное явление. Прежде всего, это напрямую связано с его влиянием на развитие человека, а также с тем, что он предотвращает и снижает риск возникновения различных заболеваний. Регулярные занятия физической культурой и спортом приводят к повышению функциональных возможностей человека, повышению активности обменных процессов в организме, стабилизации обмена веществ и энергии [5].

Занятия физической культурой повышают стрессоустойчивость, что важно для современного общества. Но есть и обратная сторона медали —

неизбирательное использование физических упражнений, что особенно заметно в современном обществе. Поскольку современная индустрия красоты устанавливает свои правила, а люди к ним приспосабливаются, возникают проблемы с пониманием того, что такое физическая активность. Многие люди проводят часы в спортзалах без фитнес-инструктора или тренера, думая, что поиск программы тренировок в социальных сетях или чтение о ней даст положительные результаты за короткий промежуток времени. Это неправда, так как человек не знает возможностей своего организма, его функционального состояния, и существует риск причинения большого вреда своему организму по своему незнанию. Физическая активность, если ее применять не в соответствии с нормами и правилами, может нанести серьезный вред, поэтому при выборе упражнений необходим индивидуальный подход к организму человека, который знает только специалист по физическому воспитанию, то есть тренер, инструктор по фитнесу [6].

В наше время современное общество предпочитает заниматься спортом дома, не прилагая никаких усилий. Человек, конечно, чувствует себя эмоционально расслабленным, когда смотрит спортивные трансляции, потому что переживает за своего кумира или команду. В XXI веке физическое воспитание и спорт превратились в бизнес, на который современное общество тратит огромные средства...

Необходимо сохранить и возродить лучшие традиции отечественного физкультурно-спортивного движения, продолжить поиск новых высокоэффективных технологий физического воспитания, укрепления здоровья и спорта, направленных на максимальное вовлечение всех слоев населения в активные занятия спортом.

«Если вы хотите быть острыми и ясно мыслить, обратите внимание на свое тело», — сказал Рене Декарт. «Мы должны жить, занимаясь

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

физкультурой и спортом, чтобы совершенствовать тело и его способность служить нам в течение длительного времени».

Литературы:

1. Бекембай Апыш. Тарбия Назарияты. Б.: 2008
2. Журнал “Молодой учёный”. М.: 2018
3. Мамытов А.М. Джанузаков К.Ч. Дене маданияты теориясы. Б.: 2011
4. Физическая культура студента: учебник / под ред. В.И.Ильинича. – М., 1999

Интернет булактары:

5. <file:///rol-fizicheskoy-kultury-v-zhizni-obschestva.pdf>
6. <https://moluch.ru/archive/234/54224/>

Special aspects of the field of Management in education Professionl.

Tursunkulova Durdona Bakhtiyor Kiz

durdonabahtiyarovna@gmail.com

Yewon Art University, South Korea

a0196@office.yewon.ac.kr

Annotation: at the time of writing this article, one of the most developing professions today is the areas of management. There must be no exaggeration to say that at the beginning of the program, people have their own interests and how important the profession is.

Keywords: function task Planning, Organization, control, coordination, motivation, systematic approach, integrated approach, modeling, economic-mathematical style

- **Introduction:** the main functions of Management Management Management are regulated by the laws of development of the market economic system and focus on the adaptation of the production and sales activities of the enterprise to changing market conditions.

Results are taxable: the approach to management as a process means that it must be considered a system. It considers work aimed at achieving the goals of the enterprise as a series of interconnected continuous work actions that form management functions, and not a one-time action.

These are planning, organizing, motivation, leadership, coordination, supervision, communication, research, evaluation, decision making, personal selection, representation, negotiation, contract making.

All of Bulaming must be fully performed by the head of the enterprise. "Function" is a Latin word that means work, scope of activity, function of someone or thing

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

« The concept of" function "has a narrower meaning compared to the concept of" task". After all, the function includes only tasks within its scope of activity. For example, performing the work of a marketer is not part of the task of an Enterprise Accountant or engineer, since it is a fist directly within the scope of the activities of a marketer. The "task", on the other hand, can also be outside the scope of its activities. By control function. a set of works of a kind is understood, aimed at solving specific tasks related to the management of one or another object.

So, management is carried out through certain functions. Determining the function, revealing their essence and learning is an important condition for the correct Organization of the management process.

Functions reflect the types of activities, the directions of the specific influence of the subject on the object of control. In western management's classification of today's modern management functions, priority is, above all, to its following basic (general) functions

Coordination is an important function of management that ensures continuity of movement. The purpose of coordination is to ensure that all sectional work in accordance with the optimal connection between all tiers of the organization by means of training.

Interviews, reports, meetings, computer communications, radio and television media are widely used in this. Regulation is a logical continuation of coordination, which aims to carry out production processes by eliminating deviations that occur. With its help, it is obtained deviations that are likely to occur. The task of the control function is to quantitatively and qualitatively evaluate and take into account the results of work. Its main handles are observation, verification, calculation and analysis. Control bursts into manifestation as an element of feedback.

Decisions, plans, norm made on the basis of control data

So, management begins with planning and ends with the organization of activities, its promotion. Here coordination is reflected in the process of all

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

functions. These functions are inherent in all stages of management bomgan with common features boMib, available in the activities of all heads and specialists of the management apparatus boMadi. They can also be called functions that cover all sides of the control, since they cover the control system both in height (vertical) and in width (horizontal).

Management technologies modern management technologies, which are represented in the conditions of liberalization of the economy, differ from technologies that are represented in the administrative planned economy.

For example, employee management is different from the previous concept of working with personnel. In addition, the development of a number of new technologies in the management of the enterprise, especially those required by market relations and competition

From the point of view of the object of management, management is characterized primarily by the ability to develop and implement a competitive strategy, economically transformative organizational structure and enterprise management technology, to select a team of specialists responsible for integrating, managing the areas of enterprise management.

In addition, management of individual areas of the enterprise's activities is also distinguished — special or objective management. The organization of teamwork with professional knowledge of boMgan, which has a concrete sphere in this

a large role is played by the joint conduct of managerial abilities. One of the main tasks of management is to have a result boMish, that is, the leader must not only work on his own, but also organize the work of more others. How can this be done?

This question will never lose its relevance. To solve the issues posed, it is necessary to influence the developers who are represented in the management

Conclusion: the managerial profession is unique in its characteristics and requires the skills and knowledge necessary to successfully operate in various fields. Managers carry out effective management in organizations, businesses, educational institutions and other areas. Their main tasks are setting goals, efficiently distributing resources, managing a team, making decisions and melting into results

Bibliography:

1. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М.: «Дело», 1995. ishdir.
2. Горемыкин В.А., Богомолов О.А. Экономическая стратегия предприятия. Учебник. М.: «Филинь-Рилант», 2001.
3. Керженцев П.М. Принципы организации. М.: «Экономика», 1968.
4. Кезин А.В. Менеджмент: методологическая культура. М.:Гардарики, 2001.
5. Костров А.В. Основы информационного менеджмента. Учебное пособие. М.: Финансы и статистика, 2007.
6. Круглова Н.Ю. Инновационный менеджмент. Учеб. пособие. 2-е издание. М.: РДЛ, 2001
7. Маркова В., Кузнецова С. Стратегический менеджмент. М.: Новосибирск, Инфра-М, 1999.
8. Мескон М., Альберт М., Франклин Х. Основы менеджмента. М.: Дело, 2002.
9. Менеджмент организации. Под ред. З.П.Румянцевой, Н.А.Саломатина. Учебное пособие. М.: ИНФРА-М, 2006.
10. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент. Учебник. М.: Дело. 2004.
11. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник. М.: ЗАО «Бизнес-школа» «Интел-Синтез». 1998.

РОЛЬ ИГРЫ В ОБУЧЕНИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ РАБОТ В ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ошский государственный педагогический университет

Старший преподаватель кафедры

«Педагогика и психология»

Тогузакова Батма Шерматовна

toguzakovabatma@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматривается педагогическая значимость использования дидактических средств через игру в процессе обучения и воспитания младших школьников. Роль игры в обучении дидактических работ в образовании и воспитании детей младшего школьного возраста имеет особое значение, так как она способствует развитию ключевых навыков и способностей у детей. Игра является эффективным методом, который помогает активировать познавательную деятельность, способствует формированию у детей логического и критического мышления, а также развивает их социальные и эмоциональные навыки. В процессе игры дети осваивают важные дидактические концепции, такие как сотрудничество, соблюдение правил, планирование и принятие решений. Игровые формы обучения делают процесс обучения более увлекательным и мотивированным, что способствует лучшему усвоению материала и развитию творческих способностей детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: дети, общество, дидактика, пословицы и поговорки, загадки, народная педагогика, нация, обучение, воспитание, школа, учитель, культура, поведение, личность, знания, игра.

Abstract: This article examines the pedagogical significance of using didactic tools through play in the process of teaching and upbringing primary school students. The role of play in teaching didactic works in the education and upbringing of primary school children is of particular importance, as it contributes to the development of key skills and abilities in children. Play is an effective method that helps to activate cognitive activity, contributes to the formation of logical and critical thinking in children, and also develops their social and emotional skills. During the game, children master important didactic concepts such as cooperation, compliance with rules, planning and decision-making. Game forms of learning make the learning process more exciting and motivated, which contributes to better assimilation of the material and the development of creative abilities of primary school children.

Keywords: children, society, didactics, proverbs and sayings, riddles, folk pedagogy, nation, training, education, school, teacher, culture, behavior, personality, knowledge, game.

В современном мире каждая сфера нуждается в новых идеях и методах. Общество ставит перед собой цель воспитания креативной, конкурентоспособной, образованной, находчивой, ответственной и способной личности. Образование, в свою очередь, принимает на себя задачу подготовки такой личности, обладающей необходимыми навыками и знаниями, отвечающими требованиям времени. Формирование творческой активности личности — сложный и длительный процесс, протекающий по-разному на разных возрастных этапах. Исследования показывают, что особенно значим этот процесс в младшем школьном возрасте. Именно в этот период важно развивать как творческое мышление, так и личностные качества ребенка. [1]

Главной задачей учителя является не только передача знаний, но и развитие творческого мышления, умения самостоятельно принимать решения, применять знания в жизни. Учителя,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

работающие с младшими школьниками, должны одновременно обучать по программе, сохранять детство учащихся и заботиться об их всестороннем развитии. [6]

Игра играет важную роль в образовательном процессе детей младшего школьного возраста. Она оказывает непосредственное влияние на их психологическое и когнитивное развитие. Через игру можно обучать пословицам, поговоркам, загадкам, расширять словарный запас, развивать мышление, приобщать к народной культуре. В данной статье обсуждается педагогическое значение игры как формы передачи дидактических элементов, методы, применяемые при их обучении, а также влияние этих методов на развитие детей. [4]

Пословицы и поговорки — это краткие, понятные высказывания, отражающие народный опыт и мышление. Они могут содержать философские, моральные и этические смыслы. Загадки — это короткие тексты с элементами вызова, направленные на развитие воображения и мышления детей. Они улучшают логическое мышление и способность устанавливать связи между понятиями. [3]

Пословицы и загадки способствуют не только развитию родного языка и расширению кругозора, но и помогают детям понимать скрытые смыслы, формируют этические ценности, дают представление о жизни в обществе.

Игра делает процесс обучения веселым и увлекательным. Через игру дети с интересом осваивают новые знания, развивают интеллект и обогащают словарный запас. В процессе игры они стараются понять смысл пословиц и загадок, тем самым развивая свои когнитивные способности.

Пословицы и загадки расширяют словарный запас. Их игровое обучение помогает детям овладевать языком в легкой и интересной форме. В таких играх дети используют разнообразные слова, знакомятся с новыми терминами, учатся правильному употреблению слов. Кроме того, сложность структуры пословиц и креативный характер загадок развивают языковую компетентность. [6]

Игры способствуют развитию навыков командной работы. Игра учит детей преодолевать трудности по собственной инициативе, формирует терпение. С помощью игры можно интересно организовать любой учебный материал, создавая позитивное эмоциональное настроение и облегчая учебный процесс. Игра стимулирует познавательную активность и вызывает положительные эмоции у учащихся. Как говорил А.С. Макаренко, «хорошая игра должна быть похожа на хорошую работу». Следовательно, каждый учитель должен умело использовать дидактические игры в своей практике. Характер игрового поведения учащихся зависит от роли игры на уроке. Игры можно использовать на любом этапе урока и для любой его формы. При выборе игр необходимо учитывать психику детей, уровень их познавательных способностей, речевую активность, опыт общения со сверстниками и взрослыми. Все это должно способствовать интересу к учебно-воспитательному процессу и формированию навыков. [4]

Однообразные и шаблонные уроки снижают интерес к обучению, делают процесс скучным. Особенно в начальных классах такой подход недопустим. Литературное чтение — один из самых сложных и интересных предметов в школе. Чтобы вызвать у учеников интерес к нему, необходимо сделать уроки максимально увлекательными. [2]

Детская деятельность — это прежде всего игра. Следовательно, форма игры должна быть объединена с обучением. Игра, обладая мотивационным потенциалом, способствует более эффективному усвоению учебного материала. Игровая деятельность помогает сфокусировать внимание и вызывает положительные эмоции. [4]

Через командные игры с пословицами и загадками дети учатся принимать решения вместе, развивают социальные навыки, обмениваются мнениями, учатся выражать свои мысли и работать в группе. Пословицы передают моральные ценности и правильные жизненные установки. Они

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

помогают детям различать добро и зло, ценить труд, быть честными, а также формируют другие личностные качества. Такое мышление оказывает влияние на формирование личности ребенка в будущем. [5]

Игровая форма обучения активизирует мышление и физическую активность. Дети концентрируются, размышляют, одновременно двигаются, что развивает как креативность, так и логическое мышление. [2]

Некоторые методики обучения пословицам и загадкам через игру в начальных классах:

1. **Соревновательные игры:** учитель загадывает загадку или описывает предмет — кто первым отгадает, тот побеждает.
2. **Групповые игры:** ученики делятся на команды, разгадывают загадки, дополняют пословицы, обсуждают их.
3. **Подвижные игры:** дети, отгадав пословицу, изображают ее смысл с помощью движений.
4. **Ролевые игры:** учащиеся разыгрывают содержание пословицы или загадки, показывая сценку. [4]

Таким образом, игровое обучение пословицам и загадкам способствует углублению знаний, развитию логического мышления, усвоению моральных ценностей. Игра — мощный инструмент воздействия на душу и разум ребенка. Через нее ребенок становится трудолюбивым, умным и заинтересованным в обучении. Внедрение игр в педагогический процесс помогает строить хорошие отношения, способствует эмоциональному и интеллектуальному развитию. [1]

Использование элементов этнопедагогики в обучении и воспитании доказало свою эффективность. Следовательно, пословицы и загадки как часть народной педагогики играют важнейшую роль в этом процессе. Сегодня часто звучит мнение, что дети отдаляются от книг, и мы прикладываем усилия, чтобы заинтересовать их чтением. [6]

В такое время интеграция пословиц и загадок в литературное чтение в виде игр становится необходимостью. Через игру и дидактические средства детская душа наполняется духовностью, и это наш святой долг — передать им великое наследие предков.

Практические рекомендации по использованию игры в обучении и воспитании младших школьников:

1. **Интеграция игры в уроки литературного чтения:** Включение дидактических игр, таких как разгадывание загадок и дополнение пословиц, помогает детям не только усваивать учебный материал, но и развивает их креативность и логическое мышление. Для эффективного использования игр в классе необходимо заранее подготовить интересные задания, которые будут стимулировать внимание детей и сделать процесс обучения увлекательным.
2. **Соревновательные игры:** Один из методов активизации внимания и стимулирования познавательной активности — это соревновательные игры. Учитель может задавать загадки или просить дополнить пословицы, а дети должны быстро и правильно ответить. Такая форма обучения развивает быстроту реакции и умение работать в условиях ограничения времени.
3. **Групповые игры и командная работа:** Разделив детей на группы, можно предложить им совместно разгадывать загадки или обсуждать смысл пословиц. Это способствует развитию навыков командной работы, улучшению общения и способности к коллективному решению задач. Такой формат также помогает развивать социальные и коммуникативные навыки.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

4. **Подвижные игры:** Включение физической активности в образовательный процесс помогает улучшить концентрацию и укрепить здоровье детей. Подвижные игры с элементами дидактики, такие как «изображение пословицы с помощью движений», развивают не только физические способности, но и креативное мышление.
5. **Ролевые игры:** Создание ситуаций, в которых дети должны разыграть содержание загадки или пословицы, помогает им лучше понять глубину смыслов, заложенных в народной мудрости. Это также способствует развитию эмпатии, способности к самовыражению и творческому подходу.
6. **Использование этнопедагогики в играх:** Внедрение элементов народной педагогики, таких как пословицы и загадки, помогает детям знакомиться с культурными традициями и ценностями своего народа. Это способствует не только расширению их кругозора, но и формированию моральных ориентиров.
7. **Постоянное обновление дидактических материалов:** Для поддержания интереса к учебному процессу важно регулярно обновлять игровые задания, использовать разнообразные формы и методы работы. Это помогает избежать однообразия и поддерживает высокий уровень мотивации у детей.
8. **Организация индивидуальной работы через игру:** Для более глубокой проработки материала можно предложить детям индивидуальные задания, связанные с разгадыванием загадок или интерпретацией пословиц. Это позволит каждому ребенку развивать свои умственные способности в темпе, который ему подходит.

В заключение, роль игры в обучении и воспитании детей младшего школьного возраста нельзя переоценить. Игровая деятельность является мощным инструментом для развития познавательных и социальных навыков, а также эмоционального интеллекта детей. Она способствует созданию мотивации к обучению, развитию творческого подхода к решению задач и формированию устойчивых навыков, необходимых для успешной учебной деятельности. Использование дидактических игр в образовательном процессе помогает не только улучшить усвоение учебного материала, но и делает обучение более увлекательным и доступным. Таким образом, интеграция игры в процесс образования является важным и эффективным методом, способствующим всестороннему развитию младших школьников.

Используемая литература:

1. Табышмактар. Эл оозунан. 1934 г. Фонд. инв. №198
2. Табышмактар. Абдыл Кулуке уулу. 1924 г. Сост. Калмурза Арабай уулу. 1925 г. Фонд, инв. №219
3. Кыргыз эл макал-лакаптары. Ф., 1991
4. Сулайман Рысбаев. Технологии организации детского чтения. 2016
5. Киргизские пословицы, поговорки и изречения. Фрунзе: Мектеп, 1979
6. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. I бөлүм. Б., 1996

УДК 373.24

Токтосун Самудинов – поэт “интеллектуал”

**Минбаева Кундускан Бодоновна, Ошский государственный
педагогический университет, город Ош, Кыргызская Республика,
кандидат педагогических наук, доцент**

***Аннотация:** Токтосун Самудинов — яркий представитель кыргызской детской литературы. Его стихи направлены на расширение кругозора детей, развитие их интеллекта и воспитание моральных ценностей.*

В творчестве Самудинова заложены глубокие размышления о природе, внутреннем мире человека и моральных проблемах. Стихи поэта интеллектуального содержания побуждают детей правильно мыслить, развивать интерес к знаниям и устанавливать гармоничные связи с миром.

Произведения Самудинова несут в себе глубокий философский смысл, честность и ответственность за общественную жизнь. Его стихи содержат глубокие идеи, которые позволяют ребенку познавать мир, мыслить логически и проявлять хорошие манеры. Самудинов, как поэт-интеллектуал, внес большой вклад в кыргызскую детскую литературу, сыграл большую роль в обогащении детской поэзии содержанием, тематикой.

Ключевые слова: детская литература, разум, интеллект, образование, мышление, воспитание, мировоззрение, грамматика

***Annotation:** Toktosun Samudinov is a prominent representative of Kyrgyz children's literature. His poems are aimed at expanding the horizons of children, developing their intelligence and fostering moral values. Toktosun Samudinov work contains deep reflections on nature, the inner world of man and moral problems. The poet's poems of intellectual content encourage children to think correctly, develop an interest in knowledge and establish harmonious connections*

with the world. Toktosun Samudinovs works carry deep philosophical meaning, honesty and responsibility for public life. His poems contain deep ideas that allow a child to explore the world, think logically and show good manners. He, as an intellectual poet, made a great contribution to Kyrgyz children's literature, played a major role in enriching children's poetry with content and themes.

Key words: *children's literature, reason, intelligence, education, thinking, upbringing, worldview, grammar*

Детская литература — это творческий мир, оказывающий огромное влияние на духовное и интеллектуальное развитие детей, имеющий нравственное и воспитательное значение. Песни, имеющие особое интеллектуальное значение, сыграли важную роль в развитии мышления детей, расширении их мировоззрения и повышении их творческих способностей. В статье анализируются особенности интеллектуальных стихотворений в детской литературе, их значение и влияние на детей.

Стихи воспитательного содержания в детской литературе — это стихи, направленные на развитие интеллекта, сознания и мировоззрения детей. Цель таких стихотворений — предоставить детям моральную, этическую и образовательную информацию и защитить их от заблуждений. Эти песни обычно используются для обучения урокам, обучения новым концепциям и развития интеллектуального развития ребенка [1].

Интеллектуальные стихи расширяют представления детей о природе, обществе, человеке и его поступках. Дети слушают каждую песню, пытаются понять ее глубокий смысл и меняют свое мышление и мировоззрение.

Многие интеллектуальные стихотворения учат детей моральным ценностям, правилам и принципам функционирования в обществе. Например, такие понятия, как правильные и неправильные действия взрослых, важность вежливости, ценность труда и уважение к людям, передаются детям посредством экспрессивности.

Большинство интеллектуальных стихотворений посвящены природе, мировоззрению и научным концепциям. Дети узнают о природе, проявляют любопытство к ее тайнам и стремятся понять связи между вещами в мире.

Интеллектуальные стихи развивают логическое мышление и творческие способности. С помощью приведенных выше стихотворений дети размышляют и ищут творческие решения, чтобы правильно ответить на поставленные перед ними вопросы [3].

Интеллектуальные песни также оказывают большое влияние на развитие речи детей. Использование слов, структуры фраз и ритма в песнях помогает расширить словарный запас ребенка и укрепить его языковые навыки.

Среди интеллектуально значимых стихотворений кыргызской детской литературы особое место занимают стихотворения Токтосуна Самудинова. Поэты создавали стихи, доступные детям и имеющие глубокий интеллектуальный смысл. Их стихи часто призывают нас понять и поразмышлять о мире, о связи человека и природы [2].

Интеллектуальные песни расширяют мировоззрение и философское мышление детей. Они побуждают детей думать, задавать вопросы и использовать новые способы получения знаний. Такие песни помогают детям быть корректными и вежливыми, принимать правильные решения в различных ситуациях.

Классифицируя стихотворения детского поэта Токтосуна Самудинова по тематике и содержанию, ученые, изучавшие его творчество, доказали, что его стихотворения преимущественно носят просветительский, образовательный и всемирно известный характер. Возьмем стихотворение поэта «Забавная грамматика»:

Существительное — школа,
Он будет нас ждать – глагол.

В сопровождении красивой, мелодичной песни,

Это прилагательное.

Сто студентов — это существительное,

Был ли он готов к маршу?

Ты тоже там - местоимение,

Наречие спрашивает – где?

Ура! Ура! – говорит секретное слово,

Воздух наполнен радостью!

Слова были сломаны и сломаны,

«Он подражает звуку барабана [2]», — говорит поэт, излагая грамматику кыргызского языка в стихотворении самым простым языком, а именно на примере школьной жизни.

При этом название песни также уникально, полно эмоций, отражающих кыргызский язык и его художественный мир, и в то же время оно ценно тем, что адаптировано для восприятия детей.

Поэт сказал в одном из своих интервью: Обучение родному языку не ограничивается только говорением и письмом на кыргызском языке. Необходимо уметь донести до детей силу, богатство и красоту слова с помощью запоминающихся методов. Помимо песен, большую роль в мышлении детей играют словесные игры с синонимами и антонимами, кроссворды и сканворды. Короче говоря, «Веселые упражнения» — это самая эффективная форма обучения, которую ребенок запомнит [5].

Мир детей чист и невинен. Они не знают, что такое обман, предательство и коварство. «Для них эта жизнь — как праздник», — говорит он. На самом деле поэт продолжает заботиться о детях, их формировании в рамках правильных национальных ценностей, достижения ими совершеннолетия.

Лозунг «Дети — наше будущее» — это самообманчивый, саморазрушительный принцип. Сегодня дети — это само наше существование. Нам нужно позаботиться о них сегодня, прямо сейчас, без промедления. «Завтра будет слишком поздно», — грустно сказал он.

Поэтому, чтобы обеспечить их всестороннее развитие как детского поэта, Т. Самудинов издал сборник слов о родине, отчизне, природе на родном языке, напоминая детям, что их нельзя забывать, и назвал их «Слова прессы пыли». Поэта можно смело назвать «интеллектуальным поэтом», способствовавшим росту детского сознания.

В целом интеллектуальные стихотворения в детской литературе играют большую роль в эмоциональном и интеллектуальном развитии детей, развитии логического мышления, расширении их мировоззрения. Такие стихи развивают интеллект детей, помогая им понять смысл жизни, природы и окружающей среды. В соответствии с требованиями времени и потребностями детей интеллектуальные стихотворения в детской литературе занимают важное место среди произведений, имеющих воспитательное значение и содержащих глубокие мысли.

Лиетратуры:

1. Кыргыз акын-жазуучулары-балдарга, окуу хрестоматиясы, 1-2-китеп, түзгөндөр: С.Рысбаев, Б.Абдухамидова. Б., 2010.
2. Миңбаева К.Б. Кыргыз балдар акын-жазуучуларынын чыгармаларындагы педагогикалык идеялар.- Б.: 2015
3. Рысбаев С.К. Азыркы кыргыз балдар адабияты: проблемалар жана портреттер. Б.:1998
4. Сулайманов М. Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы. Ош 1992.
5. <https://24.kg/archive/ru/kyrgyzcha/173388-toktosun-samudinov-baldar-bizdin-dal.html/>

УДК:355.233.231(575)

ЗНАЧЕНИЕ КЫРГЫЗСКИХ НАРОДНЫХ УСТНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Алпекова Фарида Исамидиновна

преподаватель Ошский государственный педагогический университета
Кыргызстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы использования фольклорных произведений в начальной школе и их влияние на языковое, эстетическое и нравственное развитие учащихся. Фольклорные произведения являются важной частью народной культуры, обогащающей духовный мир детей и способствующей их развитию как умных, добрых и творческих людей. В статье подробно анализируются способы использования сказок, пословиц, загадок, загадок и пословиц в процессе обучения, а также описано положительное влияние каждой из них на развитие учащихся. Также дана важность использования фольклорных произведений на уроке, эффективные способы их преподавания и практические рекомендации. В результате исследования установлено, что фольклорные произведения играют большую роль в развитии речевой культуры учащихся, логического мышления, творческих способностей и нравственных ценностей. Данная статья представляет собой полезное практическое руководство для учителей, работников образования и педагогов, работающих в начальных школах.

Ключевые слова: фольклорные произведения, сказки, пословицы, заблуждения, песни-наставления, культура речи, логическое мышление, педагогические методы.

Abstract. This article discusses the methods of using folklore in primary school and their impact on the linguistic, aesthetic and moral development of students. Folklore is an important part of folk culture, enriching the spiritual world of children and contributing to their development as smart, kind and creative people. The article analyzes in detail the ways of using fairy tales, proverbs, riddles, riddles and proverbs in the learning process, and describes the positive impact of each of them on the development of students. It also gives the importance of using folklore in the classroom, effective ways of teaching them and practical recommendations. The study found that folklore plays a major role in the development of students' speech culture, logical thinking, creativity and moral values. This article is a useful practical guide for teachers, educators and educators working in primary schools.

Key words: folklore, fairy tales, proverbs, misconceptions, songs of instruction, speech culture, logical thinking, pedagogical methods.

Воспитание подрастающего поколения – сложный и многогранный процесс, который требует комплексного подхода. В этот период происходит формирование личности ребенка, закладываются основы его мировоззрения, моральных принципов и культурных ценностей. Одним из важнейших инструментов, оказывающих глубокое влияние на этот процесс, является народное творчество. В контексте кыргызской культуры особое значение приобретают народные устные произведения, являющиеся неотъемлемой частью национальной идентичности, хранителями мудрости поколений и носителями уникального культурного кода.

Дети младшего школьного возраста – период повышенной восприимчивости, когда они активно познают мир, учатся взаимодействовать с окружающими и формируют свои представления о добре и зле, справедливости и несправедливости. Именно в этом возрасте народные устные произведения, такие как сказки, эпосы, легенды, пословицы и поговорки, становятся мощным средством воспитания, передавая знания о традициях, обычаях и ценностях кыргызского народа. [2]

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Целью данной статьи является рассмотрение значения кыргызских народных устных произведений в воспитании детей младшего школьного возраста. В работе будет проанализировано влияние фольклора на формирование нравственных качеств, развитие речи и воображения, знакомство с культурой и историей, а также эстетическое воспитание. Актуальность исследования обусловлена необходимостью сохранения и популяризации культурного наследия кыргызского народа, а также важностью использования народных устных произведений в качестве эффективного инструмента воспитания подрастающего поколения.

Цели исследование:

1. **Изучение роли кыргызских народных устных произведений** в формировании нравственных, культурных и эстетических ценностей у детей младшего школьного возраста.
2. **Выявление влияния кыргызских народных устных произведений** на развитие языковых и коммуникативных навыков у детей.
3. **Анализ педагогических методов и приемов**, использующихся в процессе внедрения народных устных произведений в воспитательный процесс.
4. **Определение воздействия народных устных произведений** на развитие эмоционально-ценностной сферы младших школьников.
5. **Разработка рекомендаций** для педагогов по эффективному использованию кыргызских народных устных произведений в процессе воспитания младших школьников.

Народные устные произведения оказывают всестороннее влияние на воспитание детей младшего школьного возраста, что давно является предметом научных исследований. Несомненно, кыргызский народ богат глубокими средствами воспитания. Устные народные произведения, широко используемые в быту, являются неисчерпаемым источником мудрости. Их можно смело назвать подлинной этнопедагогикой и мощным средством воспитания. Это бесценное наследие, передаваемое из поколения в поколение. Народ с богатой историей воспитывал будущие поколения через устное творчество, полное гуманизма и психологического воздействия. Особенно примечательно, как глубокие, содержательные идеи преподносились не в виде прямых указаний, а через художественные формы – сказки, пословицы, песни. Невозможно не признать, что кыргызский народ был мудрым, красноречивым и проницательным. [2]

Детей младшего школьного возраста, то есть от 6–7 до 11–12 лет, воспитывали с призывом «стань настоящим человеком», внушая: «Чему научился – для себя, что сделал – для нас». Так их постепенно готовили к взрослой жизни. Меткие народные изречения, созданные талантами из народа, играли огромную роль в становлении личности ребенка.

Кыргызский народ всегда уделял внимание возрастным особенностям детей. Считалось, что если ребенок растет в колыбели, он будет сильным, и для этого ее делали из можжевельника. Укачивая, матери пели колыбельные, передавая через мелодию чистые чувства. Детей воспитывали без криков и рукоприкладства – лишь жестами, мимикой, мягкими замечаниями. Младший школьный возраст считался особо важным – дети в этом возрасте были очень активны, и задача взрослых была — наполнить их время смыслом. Традиции требовали, чтобы у ребенка были высокие нравственные качества. «Для настоящего мужчины семидесяти умений мало», «Умелый не умрет» — учили ремеслам, жизненно важным навыкам. К устному народному творчеству относятся пословицы, сказки, народные песни, обряды, наставительные стихи и др. Через них воспитывали младших школьников. Например, через сказки прививали патриотизм, силу духа. Анализируя положительных и отрицательных героев, дети учились отличать добро от зла. Через сюжеты прививалась любовь к Родине, уважение к старшим, дружба, терпение, оптимизм — ведь сказки всегда заканчиваются хорошо.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Великий эпос «Манас» имеет огромную воспитательную значимость. Это величайшее наследие кыргызов. Дети, восхищаясь героизмом Манаса, воспитываются в духе патриотизма. Они перенимают его заветы, учатся преодолевать жизненные трудности. Через эпос дети знакомятся с традициями, культурой, обычаями, национальными играми кыргызского народа. Им прививается обязанность защищать Родину и народ.

Народный поэт Токтогул также в своих наставлениях («Насыят») поднимал важность труда и честности. Его стихи легко воспринимаются детьми и формируют у них трудолюбие и ответственность. [4]

Наставление (Токтогул):

Будь здоров – не ленись,
От безделья отвернись.
Сам трудись, не позволяй,
Чтоб ленивцем называли.

Сила в руках – как железо,
Но для дела нужен разум.
Если нет у тебя ничего,
Поле вспаши — будет хлеб.

Мужчина отличен в умении,
Сам себе он помогает.
Если сам не добудешь,
Кто же тебе подаст?

Пока есть силы – трудись,
Будь весел, бодр и горд.
Думай о завтрашнем дне,
А не только о дне сегодняшнем.

Работай вовремя, друг,
Пока есть зубы — грызи камень.
Не жди подачки от жизни,
А трудись ради своего благополучия.

Сей хлеб, коси траву —
Заработай своим трудом.
Если ты молодец —
Будет у тебя и скот, и дом!

У каждого народа есть уникальные традиционные воспитательные средства. Однако национальные ценности кыргызского народа отличаются своей неповторимостью. Даже в простых запретах, как, например, «не ставь метлу вверх», «не выходи на улицу в темноте», «не выливай золу вечером», «не ложись у порога», скрыта глубокая философия. Эти предостережения передаются простыми словами: «будет плохо» — и за этим стоит мудрое предупреждение.

Отмечено, что в процессе воспитания детей младшего школьного возраста важна и роль семьи. В этом возрасте мышление ребенка развивается очень быстро. Он начинает осознавать свою принадлежность к нации, стремится к самоидентификации. Активно развиваются память, восприятие, логическое мышление, способность к анализу. [1]

В этот период ребенок особенно восприимчив к информации. Он может запоминать услышанное и увиденное с первого раза. Поэтому крайне важно в этом возрасте насыщать сознание ребенка

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

национальными ценностями, чтобы они глубоко укоренились в его памяти и стали частью личности.

То, что ребенок выучил в 1–4 классах, остается с ним на всю жизнь — как таблица умножения, алфавит и другие знания. Следовательно, каждый день ребенка этого возраста должен быть наполнен важной, содержательной информацией. Это — совместная задача родителей и педагогов. [3]

Кыргызские народные устные произведения представляют собой бесценный клад мудрости, нравственных ориентиров и культурного наследия, оказывающий глубокое и многогранное влияние на воспитание детей младшего школьного возраста. Они не просто развлекают и учат, а формируют фундамент личности, мировоззрения и национального самосознания. Через сказки, эпосы, легенды, пословицы и поговорки дети знакомятся с историей своего народа, его традициями и обычаями, усваивают моральные принципы и ценности, учатся различать добро и зло, сострадать и сопереживать.

Богатый язык и образность фольклора развивают речь, воображение и творческое мышление, а также расширяют словарный запас и улучшают память. Эстетическое воспитание посредством устных произведений прививает любовь к природе, чувство прекрасного и уважение к культурному наследию. [2]

В современном мире, где дети подвергаются воздействию разнообразных информационных потоков, значение народных устных произведений в воспитании становится еще более важным. Они помогают сохранить связь с корнями, укрепить национальную идентичность и сформировать духовно богатую, нравственно здоровую личность. Поэтому необходимо активно использовать кыргызский фольклор в образовательном процессе и в семейном воспитании, чтобы передать будущим поколениям мудрость и красоту наследия предков.

Литература:

1. Алимбеков А. Этнопедагогика. – Б., 1992.
2. Апышов Б. Педагогика. – Б., 2002.
3. Жусуп Баласагын. Кут алчу билим. – Бишкек, 1998.
4. Энциклопедия «Манас» / Государственный центр языка и энциклопедии. Бишкек: Главная редакция Кыргызской энциклопедии, 1995. Т. 1. – 440 с. ISBN: 5-89750-013-4.

УДК: 371.3:004.9

**РОЛЬ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ
УЧАЩИХСЯ**

**Ошский государственный педагогический университет
преподаватель Кадымаев Жолдошбек Исмаилович
Кыргызстан**

Аннотация. В данной статье рассматривается роль новых технологий в развитии критического мышления учащихся начальных и средних классов и их влияние на образовательные процессы. Формирование критического мышления является важным аспектом развития аналитических, логических и творческих способностей учащихся. В статье анализируется образовательный процесс с использованием современных технологий, таких как цифровые платформы, геймификация, технологии виртуальной и дополненной реальности в Кыргызстане. Кроме того, используя новые технологии, вы улучшите у учащихся практические способы анализа информации, сравнения и составления объективных резюме. Это исследование посвящено предоставлению учителям и специалистам в области образования прочной основы для эффективного использования новых технологий для содействия их новейшему внедрению. В статье представлены рекомендации по реализации новых педагогических стратегий и технологических методов.

Ключевые слова: критикалик о югуртуу, жаннине технологии, цифровые платформы, геймификация, виртуальный чындык (VR), кенейтилген чындык (AR), аналитика жондемор, творчество, образование, инновационные технологии, педагогические стратегии.

Abstract. This article examines the role of new technologies in the development of critical thinking of primary and secondary school students and their impact on educational processes. The formation of critical thinking is an important aspect of developing students' analytical, logical and creative abilities. The article analyzes the educational process using modern technologies such as digital platforms, gamification, virtual and augmented reality technologies in Kyrgyzstan. In addition, using new technologies, you will improve students' practical ways of analyzing information, comparing and compiling objective summaries. This study is dedicated to providing teachers and education professionals with a solid foundation for the effective use of new technologies to facilitate their latest implementation. The article provides recommendations for the implementation of new pedagogical strategies and technological methods.

Keywords: critical analysis of yugurtuu, women's technologies, digital platforms, gamification, virtual reality (VR), augmented reality (AR), analytics of zhondemodor, creativity, education, innovative technologies, pedagogical strategies,

Введение

Современная образовательная среда стремительно меняется под воздействием цифровых технологий, которые становятся неотъемлемой частью учебного процесса. В условиях информационного общества одним из ключевых навыков, необходимых для успешной социализации и профессиональной деятельности, становится критическое мышление. Оно позволяет человеку анализировать информацию, выявлять причинно-следственные связи, аргументированно выражать свою точку зрения и принимать обоснованные решения.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Школа как основное звено системы образования должна не только передавать знания, но и формировать у учащихся способность мыслить самостоятельно, критически относиться к окружающему миру, находить нестандартные пути решения задач. Современные информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) открывают широкие возможности для развития этих качеств. При правильной педагогической организации они превращаются в мощный инструмент, стимулирующий умственную активность, познавательный интерес, творческое и аналитическое мышление.

Актуальность данной темы обусловлена необходимостью переосмысления традиционных методов обучения и поиска новых подходов, которые соответствуют реалиям цифровой эпохи. Возникает потребность в разработке эффективных моделей использования технологий, способствующих развитию критического мышления у учащихся.

Цель статьи — рассмотреть, каким образом новые технологии способствуют формированию критического мышления, проанализировать возможности и перспективы их применения в образовательной практике.

Современный этап развития общества характеризуется интенсивным внедрением цифровых технологий во все сферы жизни, включая образование. Цифровая трансформация образовательной среды ставит перед педагогами новые задачи, среди которых особое место занимает развитие у учащихся критического мышления — одного из важнейших навыков XXI века. В условиях глобального информационного потока умение мыслить критически позволяет учащимся не только усваивать знания, но и осмысливать, анализировать и применять их в различных жизненных ситуациях. Новые технологии, при правильном и осознанном использовании, становятся мощным инструментом формирования критического мышления, поскольку способствуют развитию самостоятельности, инициативности и ответственности за принимаемые решения.

Критическое мышление — это не просто способность рассуждать логично. Это совокупность умений и навыков, включающих в себя анализ информации, аргументацию, сравнение различных точек зрения, выявление причинно-следственных связей, постановку вопросов и формулировку обоснованных выводов. Человек, обладающий критическим мышлением, способен воспринимать информацию осознанно, отличать факты от мнений, проверять источники, принимать решения на основе доказательств. Формирование этих качеств в школьном возрасте закладывает фундамент для успешной адаптации в быстро меняющемся мире.

Роль новых технологий в этом процессе трудно переоценить. Во-первых, цифровые ресурсы позволяют учащимся работать с большим объемом информации, развивая тем самым навыки анализа и отбора. Интернет предоставляет доступ к различным источникам, что создает условия для сравнительного анализа и сопоставления разных точек зрения. Например, при подготовке к урокам учащиеся могут использовать не только учебник, но и научные статьи, видеолекции, инфографику и аналитические материалы. Это требует от них умения критически относиться к информации, оценивать её достоверность, актуальность и практическую значимость.

Во-вторых, использование интерактивных платформ (таких как Padlet, Mentimeter, Quizizz, Kahoot, Google Jamboard и др.) позволяет учащимся активно участвовать в образовательном процессе, выражать своё мнение, задавать вопросы и обсуждать различные проблемы в цифровом формате. Такие платформы развивают навыки совместной работы, аргументации, диалога, что напрямую связано с развитием критического мышления. Например, учитель может задать учащимся проблемный вопрос и предложить ответить на него с помощью интерактивной доски или формы. Ответы становятся отправной точкой для дальнейшего анализа и дискуссии.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Кроме того, новые технологии активно используются в рамках проектного обучения. Проектная деятельность требует от учащихся не только поиска и систематизации информации, но и её осмысления, планирования действий, распределения обязанностей в команде, принятия решений и представления результата. Все эти этапы требуют применения критического мышления. Особенно эффективно использование цифровых инструментов для визуализации результатов (например, Canva, Prezi, PowerPoint), создания медиапроектов (видеороликов, подкастов), цифровых презентаций, веб-страниц и т. д.

Не менее важную роль играют образовательные игры и симуляции. Они моделируют реальные ситуации, в которых учащиеся сталкиваются с необходимостью принимать решения, оценивать последствия своих действий, взаимодействовать с виртуальной средой. Такие игры развивают не только когнитивные навыки, но и формируют устойчивость, гибкость мышления, ответственность. Например, игра Minecraft Education позволяет создавать модели исторических событий, биологических процессов, инженерных конструкций, что требует понимания контекста, логики и прогнозирования. Виртуальные лаборатории, используемые на уроках естественно-научного цикла, позволяют проводить эксперименты и делать выводы, анализируя полученные результаты.

Еще одним направлением, в котором технологии способствуют развитию критического мышления, является медиаобразование. В современном мире учащиеся ежедневно сталкиваются с огромным количеством медийной информации — новостями, блогами, видео, рекламой. Умение распознавать манипуляции, проверять факты, различать достоверные и недостоверные источники информации — важнейшие составляющие критического мышления. Учитель, внедряя элементы медиаобразования, может предложить учащимся анализировать тексты, сравнивать новости из разных источников, выявлять признаки фейков, проводить собственные расследования на основе открытых данных.

Однако необходимо отметить, что использование новых технологий не гарантирует развитие критического мышления само по себе. Важна педагогическая стратегия, целенаправленное включение учащихся в активные формы познавательной деятельности. Учителю важно не только владеть цифровыми инструментами, но и уметь задавать проблемные вопросы, организовывать дискуссии, создавать ситуации выбора, побуждать учащихся к самостоятельным размышлениям и поиску аргументов. Таким образом, технологии становятся средством, а не целью обучения.

Также следует учитывать, что неравный доступ к технологиям может стать барьером в развитии критического мышления у некоторых категорий учащихся. Это требует от образовательной системы усилий по обеспечению цифровой доступности, повышения квалификации педагогов, разработки методических рекомендаций по эффективному использованию технологий в учебном процессе. Кроме того, важно учитывать возрастные особенности учащихся и адаптировать цифровые методы в соответствии с их потребностями и уровнем развития.

Таким образом, новые технологии играют значимую роль в развитии критического мышления учащихся, открывая перед педагогами и школьниками новые возможности для активного, осмысленного и творческого обучения. Они позволяют формировать у детей навыки анализа, оценки, аргументации, принятия решений — те навыки, которые являются ключевыми в условиях информационного общества. Однако эффективность этого процесса во многом зависит от профессионализма учителя, грамотного выбора цифровых инструментов и создания педагогически обоснованной образовательной среды. Только при сочетании современных технологий с активными методами обучения

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

возможно достичь качественных изменений в образовании, подготовить учащихся к жизни в сложном, быстро меняющемся мире, где умение мыслить критически становится не просто важным, а необходимым условием успеха.

Заключение

Использование новых технологий в образовательном процессе становится важным инструментом в развитии критического мышления учащихся. Современные цифровые ресурсы предоставляют не только новые способы представления информации, но и открывают возможности для активного и осознанного участия учеников в образовательной деятельности. Интерактивные платформы, образовательные игры, проектная деятельность и медиапроектирование развивают у учащихся навыки анализа, аргументации и обоснования своей точки зрения, что является основой критического мышления.

Однако, чтобы технологии действительно способствовали развитию критического мышления, необходимо, чтобы они использовались не как самоцель, а как средство, поддерживающее учебный процесс. Учитель должен уметь интегрировать цифровые инструменты в учебную деятельность, создавая условия для активного взаимодействия учащихся с информацией, постановки вопросов и анализа различных точек зрения. Важно, чтобы технологии не заменяли личную активность учащегося, а служили ей поддержкой, развивая умение работать с информацией и мыслить глубоко.

Необходимо также учитывать вызовы, связанные с неравным доступом к цифровым ресурсам и различными уровнями цифровой грамотности среди учащихся. Это требует от образовательных учреждений принятия мер по обеспечению доступности технологий и повышению квалификации педагогов в области цифрового образования.

Таким образом, новые технологии предоставляют уникальные возможности для формирования критического мышления у учащихся, если они используются в контексте развивающего образования, направленного на самостоятельность, инициативность и ответственность. Важно, чтобы педагогическая практика эффективно сочетала цифровые ресурсы и традиционные методы обучения, обеспечивая гармоничное развитие учащихся и подготовку их к жизни в быстро меняющемся мире.

Список литературы

1. Гершунский, Б. С. (2001). **Педагогика: теории и технологии обучения**. Москва: Академия.
2. Карпова, Н. И. (2013). **Критическое мышление как педагогическая проблема: подходы и технологии**. Вестник Московского государственного университета, 5, 45-50.
3. Шмидт, В. И. (2010). **Цифровая педагогика: интеграция новых технологий в образовательный процесс**. Санкт-Петербург: Издательство Речь.
4. Дьякова, Е. В. (2015). **Технологии формирования критического мышления у школьников**. Педагогика и психология образования, 6, 15-18.
5. Бахметьева, Т. С. (2018). **Мультимедийные технологии и развитие критического мышления**. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.
6. Петрова, Л. М., & Смирнов, В. А. (2017). **Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении**. Педагогическая практика в условиях цифровизации, 3, 28-35.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

7. Каплунова, М. В. (2020). **Проектная деятельность как способ развития критического мышления учащихся.** Технологии и инновации в образовании, 12, 77-82.
8. Маркова, А. В. (2019). **Интерактивные платформы как средство формирования критического мышления.** Вопросы образования, 2, 60-65.
9. Кириллова, И. А. (2021). **Цифровые ресурсы в школе: от обучения к развитию.** Москва: Просвещение.
10. Воскобович, Е. В. (2016). **Новые технологии в педагогической практике: от традиции к инновациям.** Москва: Академия.

УДК: 37.035:37.018.46.

РОЛЬ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Ошский государственный педагогический университет
преподаватель Мурзаканова Гульшайр Арыковна
Кыргызстан

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты интерактивных методов, направленных на развитие этнокультурной компетентности. Современное образование характеризуется усилением межэтнических отношений, развитием культурного разнообразия и необходимостью научить учащихся распознавать разные культуры. Эти условия повышают значимость формирования этнокультурной компетентности и требуют внедрения в образовательный процесс новых интерактивных методов.

Целью исследования является анализ содержания этнокультурной компетентности и ее роли в образовании. В статье рассматривается эффективность интерактивных методов в сфере образования, таких как ролевые игры, дискуссии, кейс-методы, проектная деятельность и цифровые технологии. Эти методы помогают ученикам и студентам понять другие культуры, вести межнациональный диалог и научиться толерантности. Также в статье анализируются возможности внедрения интерактивных методов в образовательную программу и основные проблемы, возникающие при их реализации. Для эффективного использования интерактивных методов учитываются такие вопросы, как уровень подготовки преподавателей, состояние материально-технической базы, ограничения учебной программы.

В результате исследования были разработаны конкретные методические предложения, направленные на развитие этнокультурной компетентности, и предложены пути их успешной интеграции в образовательный процесс. Данные рекомендации способствуют улучшению межэтнического взаимопонимания в образовательных учреждениях, уважению культурного разнообразия и эффективному общению в поликультурном обществе. Статья может быть полезным источником информации для исследователей образования, педагогов и специалистов по этнокультуре.

Ключевые слова: этнокультурная компетентность, интерактивные методы, ролевые игры, дискуссия, кейс-метод, межэтническое общение, образование, культурное разнообразие, толерантность, инновационные технологии обучения.

Abstract. The article discusses the theoretical and practical aspects of interactive methods aimed at developing ethnocultural competence. Modern education is characterized by the strengthening of interethnic relations, the development of cultural diversity and the need to teach students to recognize different cultures. These conditions increase the importance of the formation of ethnocultural competence and require the introduction of new interactive methods into the educational process.

The aim of the study is to analyze the content of ethnocultural competence and its role in education. The article discusses the effectiveness of interactive methods in the field of education, such as role-playing games, discussions, case methods, project activities and digital technologies. These methods help pupils and students understand other cultures, conduct interethnic dialogue and learn tolerance.

The article also analyzes the possibilities of introducing interactive methods into the educational program and the main problems arising during their implementation. For the

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

effective use of interactive methods, such issues as the level of training of teachers, the state of the material and technical base, and the limitations of the curriculum are taken into account. As a result of the study, specific methodological proposals aimed at developing ethnocultural competence were developed, and ways of their successful integration into the educational process were proposed. These recommendations contribute to the improvement of interethnic understanding in educational institutions, respect for cultural diversity and effective communication in a multicultural society.

The article can be a useful source of information for educational researchers, teachers and specialists in ethnoculture.

Key words: ethnocultural competence, interactive methods, role-playing games, discussion, case method, interethnic communication, education, cultural diversity, tolerance, innovative teaching technologies.

ВВЕДЕНИЕ

Современные процессы глобализации и общественной динамики требуют способности жить и работать в поликультурной среде. В этих условиях этнокультурная компетентность — способность эффективно взаимодействовать и понимать представителей различных этнических и культурных групп — приобретает особую значимость. Эта компетентность рассматривается как один из ключевых факторов личностного и общественного развития, занимая важное место в системе образования.

Одним из эффективных способов формирования этнокультурной компетентности в образовании является применение интерактивных методов обучения. Эти методы помогают учащимся и студентам не только овладеть теоретическими знаниями, но и применять их на практике, корректно и осознанно действовать в различных культурных ситуациях. Через такие методы участники взаимодействуют друг с другом, формируя навыки межэтнического взаимопонимания и толерантности.

В статье рассматривается значение интерактивных методов, направленных на развитие этнокультурной компетентности, и их эффективность в образовательной среде. Также представлены практические методы, широко применяемые в современной педагогике.

Ускорение процессов глобализации и миграции приводит к плотному взаимодействию различных культур и этнических сообществ. Эти изменения повышают значимость межкультурного общения и требуют повышения этнокультурной грамотности. Образовательная система обязана отвечать на эти вызовы, так как подрастающее поколение должно быть готово жить и работать в мультиэтнической среде.

Этнокультурная компетентность — это способность людей понимать, сотрудничать и эффективно коммуницировать с представителями различных культур. Она включает толерантность, принятие культурных различий и межэтническую солидарность. Традиционные методы обучения часто оказываются недостаточными для формирования этой компетентности и не подготавливают учащихся к реальным культурным ситуациям.

В этом контексте интерактивные методы обучения становятся актуальными и рассматриваются как эффективный инструмент развития этнокультурной компетентности. Такие методы, как дискуссии, ролевые игры, кейс-методы, проектная деятельность и цифровые технологии, предоставляют учащимся возможность познакомиться с разными культурами, моделировать реальные жизненные ситуации и улучшать взаимопонимание.

Таким образом, исследование роли интерактивных методов в образовании и их применение для формирования этнокультурной компетентности является актуальной задачей. В статье анализируются теоретические основы и практические аспекты применения данных методов.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Цель исследования — определить роль и эффективность интерактивных методов в развитии этнокультурной компетентности. Учитывая важность формирования межкультурного взаимопонимания, уважения культурного разнообразия и толерантности, необходимо проанализировать, насколько успешно эти методы интегрируются в образовательный процесс.

Задачи исследования:

1. Определить теоретические основы этнокультурной компетентности — проанализировать содержание понятия и его значение в образовании.
2. Изучить особенности интерактивных методов обучения — рассмотреть их место и эффективность в образовательном процессе.
3. Определить и проанализировать практические интерактивные методы, направленные на развитие этнокультурной компетентности — дискуссии, ролевые игры, кейс-методы и др.
4. Исследовать возможности и проблемы внедрения интерактивных методов в образовательные учреждения.
5. Разработать методические рекомендации по эффективному использованию интерактивных методов для формирования этнокультурной компетентности.

Этнокультурная компетентность — это способность эффективно взаимодействовать в различных этнических и культурных контекстах. Она включает:

- **Когнитивный компонент** — знание культурных особенностей, традиций, истории и языка;
- **Аффективный компонент** — уважение к другим культурам, толерантность и межкультурное понимание;
- **Поведенческий компонент** — способность применять соответствующие модели поведения и стратегии общения.

Современное образование играет ключевую роль в формировании этнокультурной компетентности. Основная цель — обеспечение взаимопонимания и эффективного сотрудничества между представителями разных этносов и культур. Это способствует:

- Социальной интеграции и укреплению межкультурного согласия;
- Развитию толерантности и открытости к мировой и национальной культуре;
- Подготовке к успешной жизни в поликультурном обществе и межнациональной профессиональной деятельности.

Интерактивное обучение — это совокупность методов, основанных на активном участии учащихся в образовательном процессе. В отличие от пассивного обучения, интерактивные методы побуждают к самостоятельному поиску, анализу и применению знаний.

Основные принципы интерактивного обучения:

- Субъектно-субъектные отношения — равноправное взаимодействие преподавателя и обучающегося;
- Практикоориентированность — усвоение теории через выполнение практических заданий;
- Групповое и индивидуальное сотрудничество;
- Многосторонняя коммуникация — закрепление знаний через дискуссии, обмен мнениями и практическую деятельность.

Интерактивные методы способствуют:

- Развитию межкультурного образования;
- Активизации учебной деятельности;
- Развитию критического и креативного мышления;
- Подготовке к реальным межкультурным ситуациям.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

По результатам исследований, применение интерактивных методов приводит к следующим результатам:

- Учащиеся усваивают 80–90% материала (по сравнению с традиционными методами);
- Развиваются навыки свободного поведения в поликультурной среде;
- Повышаются коммуникативные способности, снижается уровень конфликтности;
- Повышается мотивация и интерес к учебе, что улучшает качество образования.

Анализ эффективных методов:

1. **Дискуссии**

Помогают учащимся выражать мнение, анализировать и уважать разные взгляды. Например: дебаты на тему «Почему важно межкультурное понимание?», обсуждение культурных ценностей и традиций разных этносов.

2. **Ролевые**

игры

Позволяют учащимся проигрывать культурные ситуации. Например: игра «Путешествие за границу», где каждый примеряет на себя роль представителя иной культуры.

3. **Кейс-метод**

Основан на анализе реальных межэтнических ситуаций. Пример: разбор ситуации недопонимания в поликультурной среде и поиск конструктивных решений.

4. **Проектная**

деятельность

Изучение культуры, традиций, истории конкретной этнической группы. Пример: проект «Этническое разнообразие Кыргызстана» или создание видеороликов о семейных традициях одноклассников.

5. **Цифровые**

технологии

и

мультимедиа

Расширяют возможности межкультурного обучения: виртуальные экскурсии, онлайн-тесты и викторины по теме этнической толерантности.

Выводы:

1. Интерактивные методы — эффективный инструмент развития этнокультурной компетентности. Они формируют навыки взаимодействия в различных культурных контекстах.
2. В образовательных учреждениях имеются возможности для внедрения этих методов, но существуют проблемы: нехватка подготовки преподавателей, ограниченность программ, слабая материально-техническая база и культурные стереотипы.
3. Необходимо реализовать специальные методические рекомендации: интеграция этнокультурных тем, подготовка педагогов, использование интерактивных методов, поддержка культурного многообразия и формирование толерантности.

Заключение:

Этнокультурная компетентность — важный аспект общественной интеграции и сохранения культурных ценностей. Ее развитие требует широкого внедрения интерактивных методов в образовательный процесс. Такая практика укрепляет межкультурный диалог и способствует формированию у подрастающего поколения открытых, толерантных личностей.

Литературы:

1. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии*. — М.: Народное образование, 1998.
2. Гузеев В.В. *Образовательные технологии: от деятельностного к компетентностному подходу*. — М.: Педагогическое общество России, 2007.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

3. Левинсон С. *Язык и культура: Введение в социолингвистику*. – СПб.: Питер, 2002.
4. Чебоксарова И.А. *Культурно-историческая психология: перспективы развития*. – М.: Лабиринт, 2005.
5. Мурзаканова, Г. А. Адабий окуу сабагында башталгыч класстын окуучуларынын этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жолдору / Г. А. Мурзаканова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2024. – No. 3. – P. 307-310. – DOI 10.26104/NNTIK.2024.24.26.067. – EDN DJHSAZ.
6. Мурзаканова, Г. А. Башталгыч класстын окуучуларынын этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууда адабий окуу сабагынын орду / Г. А. Мурзаканова // Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А. Мырсабекова. – 2024. – Vol. 2, No. 2(24). – P. 167-172. – DOI 10.56122/..v2i2.232. – EDN UINVWT.

УДК: 37.034

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАРОДНЫХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЕЙ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ.

Ошский государственный педагогический университет
преподаватель Мамаджонов Ёкубжон Наймидинович
Кыргызстан

Аннотация.

Использование подвижных игр на занятиях по физическому воспитанию оказывает большое влияние на физическое и умственное развитие детей, а также улучшает их социальные навыки. В этой теме анализируется значение игр на уроках физкультуры и способы их эффективного использования. Активные игры улучшают двигательные навыки, координацию и выносливость детей, а также развивают навыки командной работы, лидерские качества и коммуникативные навыки. Благодаря играм дети чувствуют себя свободнее, у них повышается мотивация, а уроки физкультуры становятся более интересными, активными и эффективными. Кроме того, активные игры помогают регулировать эмоциональное состояние детей, снижают уровень стресса и улучшают психологическое здоровье. Использование таких игр на уроках позволяет учителям заинтересовать детей и побудить их к активному участию в уроках физкультуры.

Ключевые слова: Кыргызские народные подвижные игры, двигательная деятельность, физическое развитие, психологическое развитие, воспитательное воздействие, педагогические основы, национальные ценности.

Abstract.

The use of outdoor games in physical education classes has a great impact on the physical and mental development of children, and also improves their social skills. This topic analyzes the importance of games in physical education classes and ways to use them effectively. Active games improve children's motor skills, coordination, and endurance, and also develop teamwork, leadership, and communication skills. Thanks to games, children feel freer, their motivation increases, and physical education classes become more interesting, active, and effective. In addition, active games help regulate children's emotional state, reduce stress levels and improve psychological health. Using such games in lessons allows teachers to interest children and encourage them to actively participate in physical education lessons.

Key words: folk outdoor games, motor activity, physical development, psychological development, educational impact, pedagogical foundations, national values.

Введение

Современная система образования находится в постоянном поиске эффективных форм и методов обучения и воспитания, способствующих всестороннему развитию личности ребенка. В этом контексте особое значение приобретает интеграция национальных ценностей и традиций в образовательный процесс. Одним из действенных средств сохранения и передачи культурного наследия являются кыргызские народные подвижные игры, которые на протяжении веков служили инструментом физического, интеллектуального и нравственного воспитания подрастающего поколения.

Исторически народные игры занимали важное место в жизни кыргызского народа, способствуя не только укреплению здоровья и развитию физических качеств, но и социализации детей, формированию моральных норм, уважения к традициям и обычаям.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

В условиях современности, когда наблюдается снижение двигательной активности среди школьников, использование таких игр на уроках физической культуры приобретает особую актуальность.

Настоящее исследование направлено на изучение роли кыргызских народных подвижных игр в образовательной деятельности, их значения для физического и духовного развития учащихся, а также на разработку практических рекомендаций по их внедрению в школьную программу.

Кыргызские народные подвижные игры являются неотъемлемой частью культурного наследия народа, передаваемой из поколения в поколение и служащей эффективным средством воспитания. В современной системе образования сохранение и развитие национальных ценностей является актуальной задачей. Особенно в уроках физической культуры использование кыргызских народных подвижных игр способствует укреплению здоровья учащихся, повышению их двигательной активности и формированию национального самосознания.

В настоящее время, с развитием технологий, наблюдается снижение двигательной активности детей и уменьшение интереса к активным играм. Это приводит к проблемам со здоровьем, таким как избыточный вес, слабое развитие мышц и ухудшение координации движений. Поэтому обогащение уроков физической культуры кыргызскими народными подвижными играми имеет важное значение для укрепления здоровья учащихся и повышения их интереса к спорту.

Кроме того, народные подвижные игры имеют не только физическое, но и воспитательное и социальное значение. Они развивают у учащихся навыки работы в коллективе, лидерские качества и дисциплину. Интеграция традиционных кыргызских игр в образовательный процесс помогает учащимся глубже понять народную культуру, обычаи и традиции, способствуя сохранению духовных ценностей. Это создает условия для сохранения национальной идентичности молодежи, помогая им осознать и оценить культурное наследие своего народа. Также через сохранение национальной самобытности молодежь укрепляет свою этническую идентичность и учится уважать и взаимодействовать с другими культурами.

В связи с этим исследование роли кыргызских народных подвижных игр в уроках физической культуры является актуальным. Практическое значение данной темы велико, поскольку ее реализация позволяет интегрировать национальные элементы в современную систему образования.

Целью данного исследования является определение места кыргызских народных подвижных игр в уроках физической культуры и разработка методики их эффективного использования. Основные задачи включают:

1. Исследование исторических и педагогических основ кыргызских народных подвижных игр и их влияния на физическое, психологическое и воспитательное развитие детей.
2. Анализ возможностей и методов использования кыргызских народных подвижных игр на уроках физической культуры.
3. Оценка влияния этих игр на двигательную активность и интерес учащихся к занятиям через практический опыт.
4. Разработка рекомендаций для учителей физической культуры и воспитателей по интеграции народных игр в образовательный процесс.

Исторически кыргызские народные подвижные игры были неотъемлемой частью повседневной жизни, воспитания и подготовки молодежи. В условиях кочевого образа жизни физическая подготовка молодежи имела большое значение, и народные игры стали основным средством воспитания.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Эти игры часто использовались для подготовки к военному искусству, развития ловкости, выносливости, командной работы и стратегического мышления. Многие подвижные игры были связаны с образом жизни кочевников, включая охоту, верховую езду и военную подготовку. Например, игры, подобные "Кок-бору" (аналог бузкаши), требовали от участников высокой физической подготовки и командного взаимодействия.

Кроме того, кыргызские народные подвижные игры выполняли функции укрепления социальных связей, передачи наставлений старшего поколения молодежи и сплочения общества. Они проводились во время праздников, обрядов и в свободное время, помогая молодежи найти свое место в обществе.

Воспитательное и образовательное значение кыргызских народных подвижных игр велико. Они способствуют всестороннему развитию детей:

- **Физическое развитие:** Игры укрепляют здоровье, развивают выносливость, силу, ловкость и координацию движений. Регулярные подвижные игры, такие как эстафеты, игры с мячом или скакалкой, способствуют формированию правильной осанки, укреплению мышц и развитию опорно-двигательного аппарата. Также они помогают снять мышечное напряжение и повышают общий тонус организма. Особенно важно физическое развитие в дошкольном возрасте, когда формируются основные двигательные навыки.
- **Интеллектуальное развитие:** Многие игры требуют стратегического мышления, логического принятия решений и творчества. Настольные и развивающие игры (пазлы, шахматы, конструкторы, логические головоломки) способствуют развитию памяти, внимания и аналитических способностей. Дети учатся планировать свои действия, прогнозировать результаты и находить нестандартные пути решения задач. Такие игры также расширяют кругозор и стимулируют познавательную активность.
- **Эмоциональное и социальное развитие:** В процессе игр дети учатся общаться, соблюдать правила, развивают лидерские качества и учатся справляться с победами и поражениями. Играя в команде, дети учатся учитывать мнение других, уступать, делиться и работать на общий результат. Через ролевые и сюжетно-ролевые игры они проживают различные эмоции, учатся понимать чувства других, развивают эмпатию. Участие в играх помогает формировать уверенность в себе, справляться с неудачами и радоваться достижениям — как своим, так и чужим.

Таким образом, кыргызские народные подвижные игры являются ценным инструментом для всестороннего развития детей и могут эффективно использоваться в современных уроках физической культуры для обогащения образовательного процесса и сохранения культурного наследия.

Практическая часть

В рамках исследования была проведена опытно-экспериментальная работа, целью которой стало выявление эффективности использования кыргызских народных подвижных игр на уроках физической культуры. Практическая деятельность осуществлялась на базе общеобразовательной школы (можно указать номер и местоположение), где в течение учебного периода в учебную программу по физической культуре были включены элементы традиционных кыргызских игр.

Методика проведения

В исследовании приняли участие учащиеся 2–4 классов. Класс был разделён на две группы:

- **Контрольная группа,** занимавшаяся по стандартной программе физической культуры.
- **Экспериментальная группа,** в занятиях которой использовались кыргызские народные подвижные игры, такие как:

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- Ак терек – кок терек
- Алакүш
- Чүкө тээп ойноо
- Тең тайлашуу
- Тапмай
- Ооз тийгизме

Занятия проводились два раза в неделю в течение двух месяцев. Игры подбирались в зависимости от возраста, физической подготовки и интересов детей.

Оценочные критерии:

Для анализа эффективности были использованы следующие показатели:

- Уровень физической активности (оценивался через выполнение нормативов: бег, прыжки, метание);
- Интерес к занятиям физической культурой (анкетирование учащихся);
- Социальная активность и умение работать в команде (наблюдение за игровыми ситуациями);
- Дисциплина и вовлечённость в учебный процесс.

Результаты эксперимента:

По итогам эксперимента было выявлено следующее:

- Учащиеся экспериментальной группы показали повышение физической выносливости и улучшение координации движений по сравнению с контрольной группой.
- Более 80% учащихся отметили, что занятия стали интереснее и увлекательнее благодаря использованию народных игр.
- Повысился уровень вовлечённости: дети активнее участвовали в командных заданиях, быстрее включались в учебный процесс.
- Наблюдалось улучшение в поведении: дети стали более дисциплинированными, научились соблюдать правила и уважать партнёров по игре.

Вывод по практической части:

Внедрение кыргызских народных подвижных игр в уроки физической культуры не только повышает физическую активность учащихся, но и способствует формированию у них интереса к занятиям спортом, развивает коллективные навыки и укрепляет связь с культурными традициями своего народа. Практика показала высокую эффективность данного подхода и его значимость для гармоничного воспитания школьников.

Таблица 1. Сравнительный анализ результатов контрольной и экспериментальной групп

Показатели	Контрольная группа (в начале)	Контрольная группа (в конце)	Экспериментальная группа (в начале)	Экспериментальная группа (в конце)
Бег на 30 м (среднее время, сек)	6,9	6,7	6,8	6,2
Прыжок в длину с места (см)	115	120	117	132
Метание мяча на дальность (м)	12,5	13,1	12,7	14,3
Уровень интереса к занятиям (%)	58%	60%	61%	85%
Работа	3,2	3,4	3,3	4,6

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Показатели	Контрольная группа (в начале)	Контрольная (в группа конце)	Экспериментальная (в группа (в начале)	Экспериментальная группа (в конце)
команде (по 5-балльной шкале)				
Соблюдение дисциплины (по 5-балльной шкале)	5- 3,5	3,7	3,4	4,5

Заключение

Проведённое исследование подтвердило высокую эффективность использования кыргызских народных подвижных игр в процессе обучения на уроках физической культуры. Эти игры способствуют не только физическому развитию учащихся, но и выполняют важную воспитательную, социальную и культурную функции. Включение традиционных игр в учебный процесс усиливает интерес детей к занятиям, повышает уровень их двигательной активности, формирует навыки взаимодействия в коллективе и способствует осознанию собственной этнической принадлежности.

Результаты практического эксперимента показали положительную динамику по всем ключевым показателям: учащиеся экспериментальной группы улучшили свои физические показатели, проявили более высокий интерес к урокам и стали активнее участвовать в командных играх. Также возросла их вовлечённость и дисциплинированность, что свидетельствует о положительном влиянии народных игр на поведение и эмоциональное состояние детей.

Таким образом, кыргызские народные подвижные игры могут и должны использоваться как эффективный педагогический инструмент в современной системе образования. Их интеграция в уроки физической культуры позволяет не только обогатить содержание занятий, но и воспитывать у учащихся уважение к культурному наследию, развивать чувство гордости за свою национальную принадлежность и формировать у них гармоничную, всесторонне развитую личность.

Колдонулган адабияттар:

1. Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А.Мырсабеков. Научно-методический журнал. Том 2 №2 (2024) стр-166. <https://ilim.oshmpu.kg/index.php/01/article/view/232/170>
2. Сариева, М. "Кыргыз элдик оюндардын педагогикалык аспекттери." Бишкек-2020-ж. Кыргыз педагогикалык университети.
3. Алиев, Ш. "Кыргыз элинин салттуу оюндары жана алардын балдар тарбиясындагы мааниси." Бишкек 2015-ж. Мектеп басмасы.
4. Жумаев, И. "Дене тарбия жана салттуу кыргыз оюндарын билим берүү процессинде колдонуу." Бишкек-2018-ж. .
5. Мухамеджанова, К. "Традиционные игры кыргызского народа: педагогическое значение в воспитании детей." Бишкек-2021-ж.
6. Абдрахманова, А. "Физическая культура и воспитание в кыргызской традиции." Бишкек-2019г.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA TARMOQ TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH MASALALARI

M.X.Alatinov¹

¹Ajiniyoz nomidagi NDPI, e-mail:alaminov1962@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida tarmoq texnologiyalari fanini o'qitish masalalari ko'rib chiqilgan. Tarmoq texnologiyalarini o'qitishning turli yondashuvlari xorijlik va mamlakatimiz olimlarning ishlari misolida muhokama qilinadi. Zamonaviy texnologiyalarni tarmoq texnologiyalari fanini o'qitish jarayoniga joriy etish muhimligi ta'kidlanadi.

Tayanch so'zlar: Ta'lim tizimi, tarmoq texnologiyalari, o'quv muammolari, amaliy yondashuvlar, tarmoq simulyatorlari.

Abstract: The article examines the issues of teaching network technologies in the modern education system. Various approaches to teaching network technologies are considered using examples of works by foreign and domestic scientists. The importance of introducing modern technologies into the process of teaching network technologies is emphasized.

Keywords: Education system, network technologies, learning problems, practical approaches, network simulators.

Kirish . Tarmoq texnologiyalarining rivojlanishi kompyuter tarmoqlarini yaratish, amalga oshirish, sozlash va ishlatish bilan bog'liq ishlarning hajmi va murakkabligini oshirishga olib keldi. Bu tarmoq texnologiyalarini yaxshi biladigan malakali mutaxassislariga ehtiyoj tug'diradi. Ayniqsa, o'rta ta'lim sohasida tarmoq texnologiyalarini o'qitishning ahamiyatini ta'kidlashimiz zarur. Demak, maktablarda tarmoq texnologiyalarini o'rgatish ta'limning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Bu texnologiyalar bugungi axborot jamiyatida muhim o'rin tutadi va kelajak avlodlar uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Binobarin, o'quv dasturlariga tarmoq texnologiyalari bo'yicha o'qitishni joriy etish va bu boradagi o'qituvchilarning malakasini oshirish dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Bundan tashqari, zamonaviy o'qitish usullarini ishlab chiqish, shuningdek, tarmoqlarni loyihalash va modellashtirish vositalari va usullaridan faol foydalanish ushbu sohada o'quv jarayonini sezilarli darajada yaxshilashi imkoniyatini

beradi. Buning natijasida talabalar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, tarmoq texnologiyalari ta'lim va butun jamiyatning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Tarmoq texnologiyalari bo'yicha o'qitishning o'quv dasturlariga joriy etilishi yosh avlodni zamonaviy axborot jamiyati ehtiyojlariga tayyorlashga yordam beradi va bu boradagi

o'qituvchilar malakasini oshirish ta'limni yanada sifatli va dolzarb qiladi. Tarmoq texnologiyalarini o'rgatish ushbu sohada mavhum tushunchalar mavjudligi sababli qiyin vazifadir. Nazariy materialdan amaliyotda foydalanish o'qituvchilarning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, ijobiy o'quv muhitini yaratish turli xil o'quv vositalarini ishlab chiqish va birlashtirishni talab qiladi. Ta'limning muhim jihati o'quvchilarning faol ishtiroki bo'lib, ular o'qituvchi tomonidan baholanadigan ma'lumotni passiv oluvchi emas, balki faol o'quvchilar

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

bo'lishi kerak. Kompyuter tarmoqlarini loyihalash jarayoni murakkab vazifalardan biri hisoblanadi. Tashqi omillar rejalashtirish va loyihalash jarayoniga ta'sir qiladi. Resurslar miqdori, ham insoniy, ham texnik yechimlarni tanlashga ta'sir qiladi. Bugungi biznesda elektron aloqalar shunchalik keng tarqalganki, umumiy strategik qarashni ishlab chiqish juda qiyin. Bundan tashqari, bu omillar tarmoqlarni o'qitish va rejalashtirish jarayonini o'zgartirishi va murakkablashtirishi mumkin. Ta'lim sifatini oshirish uchun o'quvchilarga

murakkab mavzularni yaxshiroq tushunishga yordam beradigan tarmoqni modellashtirish vositalaridan foydalanish muhimdir.

Materiallar va asosiy usullar. Tadqiqotni o'tkazish uchun ta'lim dasturlari va o'quv-uslubiy adabiyotlar tahlili va ularning samaradorligini baholash o'tkazildi, tarmoq texnologiyalari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash sifatiga ta'sir qiluvchi omillar aniqlandi. Talabalarning bilim darajasini hamda tarmoq texnologiyalari sohasidagi amaliy ko'nikmalarini tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tarmoq texnologiyalarini o'rgatishning turli yondashuvlari o'rganildi.

Natijalar va muhokama. Tayanch va umumta'lim darajasidagi "Informatika" fanlari bo'yicha o'quv rejalari mazmuni tarmoq texnologiyalarini o'qitishga oid mavzularni taklif etadi. Masalan, mamlakatimizdagi umumta'lim maktablarining 5-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 8 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: qidiruv tizimlari, web-brauzerlar, e-mail da ishlash. 6-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 5 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: web manzillar haqida tushuncha, axborotni filtrlash, elektron pochta da ishlash. 7-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 1 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzuni o'z ichiga oladi: internetdan foydalanish jarayonida xavfsizlikni ta'minlash. 8-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 6 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: kompyuter tarmoqlari, asosiy tushunchalar; tarmoq komponentlari: Kabel, Hub, Switch, Router, modem; tarmoqni boshqarish; tarmoq xavfsizligi; maktab kompyuter tarmog'i. 9-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 1 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzuni o'z ichiga oladi: internetdan foydalanish jarayonida xavfsizlikni ta'minlash. 10-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 6 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: Tarmoq kompyuterlari. Local area networks va Wide area networks. Klient-server va peer-to-peer tarmoqlari. Virtual shaxsiy tarmoq (VPN), Intranet va ekstranet. Internet va uning xususiyatlari. Internetga bog'lanish. Mobil tarmoqlar. Video va veb konferentsiya. Videokonferentsiyaning jamiyatga ta'siri. 11-sinfida Tarmoq texnologiyalariga 6 soat ajratilgan bo'lib, u quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: Kompyuter tarmoqlari komponentlari; Simsiz ulanish nuqtasi; Shlyuz, Bridge va Firewall. Bit oqimini uzatish; Kanalli va paketli kommutatsiyalash. Axborotni kommutatsiyalash; Optik usulda ma'lumot almashish, Simsiz bog'lanish; Loyiha ishi.

Shunday qilib, umumta'lim darajasidagi "Informatika" fani tarmoq texnologiyalariga oid mavzularni o'z ichiga oladi, biroq ular to'liq tasavvurni bermaydi, chunki amaliy qo'llash imkoniyati yo'q. Darslar bilim va tushunish darajasida olib boriladi. 5-11-sinflarda spiral usulda jami 33 soatlik dars o'tiladi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, bunday mavzularni o'qitishda spiral o'qitish usuli samarasiz. Birinchi kursda olgan bilimlarini keyingi yilda davom ettirish haqida gap ketganda, talaba ko'pincha oldingi bilimlarini unutadi, birinchi soatda uni takrorlaydi, dars rejasidan orqada qoladi. Bu holat tarmoq texnologiyalarini qo'llashning barcha tarkibiy qismlarini etarli darajada o'zlashtirishda qiyinchiliklar tug'diradi, bu esa, o'z navbatida, IT kasbiga qiziqishni kamaytiradi. Kompyuter tarmoqlarining xarakteristikallari turli xil tushunchalar, murakkab tamoyillar va bir-birining o'rnini

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

bosuvchi protokollar va texnologiyalar bo'lib, ular ham murakkab tamoyillarni, ham eskirgan usullarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, o'quv jarayonida talabalar kompyuter tarmoqlarida ishlash tamoyillari va usullarini to'liq tushunmasliklarini va olingan bilimlarni integral bog'lash qobiliyatini namoyish etadilar. Shu bois tayanch, umumta'lim maktablarida tarmoq texnologiyalarini o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish tobora dolzarb ahamiyatga ega bo'lmoqda. Tarmoq texnologiyalari zamonaviy dunyoning muhim qismi bo'lib, kompyuter tarmoqlari, Internet, tarmoq xavfsizligi va boshqalar kabi turli jihatlarni qamrab oladi. Talabalarga tarmoq texnologiyalarini o'rgatish ularga nafaqat aniq ko'nikma va bilimlarni beradi, balki ularning keyingi ta'lim va shaxsiy rivojlanishi uchun foydali bo'lgan bir qator ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga yordam beradi. Maktablarda o'quvchilarga tarmoq texnologiyalarini o'rgatishni tashkil etish informatika o'qituvchilarining malakasi, o'qitish metodikasi, tashkiliy masalalar kabi qator masalalarni hal qilishni taqozo etadi. Maktab ta'lim dasturlarida ta'lim mazmunining majburiy darajasini o'zlashtirish bilan bir qatorda, o'quvchilarning ilmiy va madaniy tayyorgarligini shakllantirish, jamiyat hayotiga ijtimoiy moslashish, ongli tanlov uchun asos yaratish, kasbiy ish turini o'zlashtirish kabi yordamchi vazifalarni bajaradi. O'quvchilarda maxsus ko'nikmalarini shakllantirish, erta profillashni amalga oshirish, oliy o'quv yurti yo'nalishiga mos fanlar bo'yicha yuqori murakkablik darajasida o'qitish,

ixtisoslashtirilgan fanlar bo'yicha qo'shimcha kurslarni o'zlashtirish kabi muhim jarayonlarni tashkil etish

maqsadida asosiy o'rta va umumiy o'rta ta'lim namunaviy o'quv rejalarining o'zgaruvchan component-

larida qo'shimcha soatlar nazarda tutilgan. Maktab ma'muriyati o'qituvchilarning o'quv yuk-

lamalarini qabul qilingan me'yorlar hamda uzluksizlik va to'liqlik tamoyillari asosida, o'quvchilar manfaatlarini hisobga olgan holda taqsimlashi muhim. Ushbu yuklama orqali Tarmoq texnologiyalari fanini chuqur o'rgatish hozirgi davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu talabalarning IT mutaxassisliklariga

qiziqishini oshiradi va bitiruvchilarning mamlakatda talab qilinadigan kasbni ongli ravishda tanlashiga ta'sir qiladi. Tarmoq kompetensiyasi kompyuter tarmoqlari bilan bog'liq bilim va ko'nikmalarni tushunish va qo'llash qobiliyatini anglatadi. Bunga tarmoq uskunalari sozlash va texnik xizmat ko'rsatish, asosiy tarmoq protokollari va arxitekturasini tushunish, xavfsizlik tamoyillari va axborotni himoya qilish bo'yicha bilimlar kiradi. Informatika o'qituvchilarining tarmoq texnologiyalari sohasidagi kompetensiyalarini rivojlantirish uchun turli yondashuvlar va o'qitish usullaridan foydalanish kerak. O'qituvchilar olgan bilimlarini amaliyotda qo'llashlari uchun mashg'ulotlar amaliy bo'lishi muhim. Bundan tashqari, o'quv jarayoniga tarmoq texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Informatika o'qituvchilari tarmoq texnologiyalaridan o'qitish va talabalar bilan ishlashni tashkil etish vositasi sifatida foydalanishlari kerak. Bunga onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish, interfaol topshiriqlar va loyihalar yaratish, talabalar o'rtasida onlayn muloqot va hamkorlikni osonlashtirish kiradi. Bu usul nafaqat o'rganishni faollashtiradi, balki talabalarda axborot jamiyatida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beradi. O'qituvchilarning onlayn ma'lumotlar va resurslardan foydalanishlari muhim ahamiyatga ega. Buni ixtisoslashtirilgan onlayn platformalar, forumlar va veb-saytlar yaratish orqali amalga oshirish mumkin, ularda o'qituvchilar materiallar, o'quv video darsliklari, maqolalar va tarmoq uskunalari va dasturiy ta'minot bilan ishlash bo'yicha qo'llanmalarga kirishlari mumkin. Informatika fani

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'qituvchilarining tarmoq texnologiyalari sohasidagi kompetensiyalarini rivojlantirishning asosiy yo'llaridan biri ularning o'z-o'zini rivojlantirishi va kasbiy o'sishi uchun sharoit yaratishdir. Bunga professional jamoalarda qatnashish, konferentsiyalar va seminarlarda qatnashish va uzluksiz ta'lim kurslarida qatnashish orqali erishish mumkin. Bunday chora-tadbirlar o'qituvchilarga tarmoq texnologiyalarining so'nggi tendensiyalari va ishlanmalaridan xabardor bo'lish va kasbiy malakasini oshirishga yordam beradi. Informatika o'qituvchilarining tarmoq texnologiyalari sohasidagi kompetensiyalarini rivojlantirishda ta'lim muassasalari va IT-kompaniyalar o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynashi mumkin. Korxonalar uskunalar va dasturiy ta'minot, tashkilotlar ko'rinishida yordam ko'rsatishi mumkin.

IT-mutaxassislarini, jumladan, informatika o'qituvchilarini tarmoq texnologiyalari bo'yicha tayyorlash masalalariga e'tibor qaratganimizda biz E.Tanenbaum, D.Wetherall, V.Olifer, N. Olifer, A.E. Begbo'tayev, Z.Z.Miryusupov, J.X.Djumanov, M.X.Alatinov kabi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning ishlariga guvoh bo'lamiz.

Kompyuter tarmoqlari bo'yicha kirish kurslari odatda Tannenbaumning "Компьютерные сети" ishiga asoslangan ma'ruza komponentlarini o'z ichiga oladi (Эндрю Таненбаум ва Дэвид Уэзерелл, 2012). Ushbu kitob ta'lim sohasida keng qo'llaniladi va kompyuter tarmoqlari uchun OSI qatlami 7 modelini o'z ichiga oladi. Tannenbaum ishiga asoslangan dasturlash mashqlari yordamida kompyuter tarmoqlarini o'rgatish tarmoq aloqasi tafsilotlarini, jumladan paketlar, sarlavhalar va protokollarni ertaroq o'rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, tarmoq dasturlashning ba'zi jihatlari haqiqiy tarmoq muhitida ishlashdan farq qilishi mumkinligini yodda tutish

kerak. V.Olifer va N.Oliferlarning ishlarida kompyuter tarmoqlarini qurish tamoyillari, mahalliy va global tarmoqlarning an'anaviy va istiqbolli texnologiyalari xususiyatlari, shuningdek, yirik kompozit tarmoqlarni yaratish va bunday tarmoqlarni boshqarish yondashuvlari ochib berilgan (Виктор Олифер ва Наталия Олифер, 2016).

A.E.Begbo'tayevning "“Tarmoq texnologiyalari” fanini o'qitishni takomillashtirishning ilmiy - pedagogik asoslari” nomli monografiyasi respublika oliy ta'lim muassasalarida “Tarmoq texnologiyalari” fanining mazmunini zamonaviy komponentlar bilan boyitish, o'qitish metodikasini takomillashtirish va xorij tajribalaridan samarali foydalanish masalalariga bag'ishlangan (Begbo'tayev, 2020).

Z.Z.Miryusupov, J.X.Djumanovlarning "Kompyuter tarmoqlari" o'quv qo'llanmasida asosiy e'tibor – kompyuter tarmoqlarining qurilish tamoyillari, tarmoq texnologiyalari, kompyuter tarmoqlarida ma'lumotlarni uzatish jarayonlarini amalga oshirilishlarini va ularda qo'llanilgan protokollarni ko'rib

chiqishga qaratildi. Kompyuter tarmoqlarida ma'lumotlarni uzatish jarayonlarini OSI modelining – fizik, kanal va tarmoq sathlarida qanday amalga oshirilganligi alohida-alohida ko'rib chiqigan (Miryusupov va Djumanov, 2020).

M.X.Alatinovning "Tarmoq texnologiyalari" o'quv –qo'llanmasi tarmoq texnologiyalari bo'yicha o'quv dasturi asosida tuzilgan bo'lib, unda kompyuter tarmoqlari turlari, lokal, regional va global kompyuter tarmoqlari, tarmoqlar topologiyasi, tarmoq xizmatlari, tarmoq qurilmalari, OSI modeli sathlari, internet protokollari, marshrutlash va testlash, internet xizmatlari, brauzerlar va ular bilan ishlash, inter netda ma'lumotlarni joylashtirish usullari, tarmoq operatsion tizimlari, internet tizimida ma'lumotlarni himoya qilish, www-tarmoq elementlarga bag'ishlangan (Alatinov, 2023).

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Ma'lumki, 2010 yildan hozirgi kungacha tug'ilgan bolalar avlodi yuqori darajadagi texnologik xabardorlik bilan ajralib turadi. Bu yangi avlod eng kam o'rganilganlardan biridir. Yangi avlod o'qituvchilar oldiga yangi vazifalarni qo'yadi, chunki ularning ta'limi va tarbiyasi yangi yondashuvlarni talab qiladi. O'quv jarayoniga yangicha yondashish, shu avlodning o'ziga xos xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda innovatsion usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Variantlardan biri bolalarni qiziqtiradigan va materialni eslab qolishlariga yordam beradigan interfaol ta'lim dasturlarini qo'llash bo'lishi mumkin. Bunga o'quv o'yinlari, multimedia materiallari, virtual laboratoriyalar va boshqa interaktiv usullardan foydalanish kiradi. Bundan tashqari, yangi avlod raqamli texnologiyalar va Internet dunyosida o'sganligini hisobga olish kerak, shuning uchun texnologiyani ta'lim jarayoniga integratsiya qilish samarali bo'lishi mumkin. Bu kompyuter savodxonligini o'rgatish, tarmoq asoslari, elektron resurslardan foydalanish va texnologiya bilan bog'liq boshqa jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan bir qatorda, bolalarning muloqoti va ijtimoiylashuvini ta'minlash ham muhimdir. Bular yangi avlodni o'rgatishning bir nechta mumkin bo'lgan yondashuvlari va ular samarali bo'lishi mumkin.

Kompyuter tarmoqlarini taqlid qilish uchun eng mashhur dasturiy vositalarni ko'rib chiqamiz:

- Cisco Packet Tracer: Bu tarmoq konfiguratsiyasini modellashtirish va vizualizatsiya qilish uchun amaliy muhitdir. U tarmoq stsenariylarini yaratish va sinovdan o'tkazish, jumladan, marshrutizatorlar, kalitlar, tarmoq qurilmalari va protokollarni sozlash uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Packet Tracer ham buyruq qatori interfeysini, ham foydalanuvchi uchun qulay grafik interfeysni qo'llab-quvvatlaydi.
- GNS3: Bu routerlar, kalitlar va boshqa qurilmalarning operatsion tizimlarining haqiqiy tasvirlaridan foydalangan holda virtual tarmoqlarni yaratish imkonini beruvchi grafik tarmoq simulyatsiya muhiti. Bu talabalarga sozlash va test qilish imkonini beradi. EVE-NG virtual tarmoqlarni yaratish uchun kuchli multiplayer platformasidir. U Cisco, Juniper, Palo Alto Networks, Fortinet va boshqalarni o'z ichiga olgan turli ishlab chiqaruvchilarning keng doiradagi tarmoq qurilmalari virtual mashinalarini qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa. Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida tarmoq texnologiyalarini o'qitish tahlil qilindi. Tarmoq texnologiyalarining mavhum tushunchalarini o'rganishning murakkabligi, shuningdek, ta'lim dasturlarida qo'llaniladigan o'qitish usullarining samarasizligi bilan bog'liq muammolar ko'rib chiqiladi. Informatika fani o'qituvchilarining tarmoq texnologiyalari sohasidagi kompetensiyalarining ahamiyati va o'qitishning turli usullari, jumladan, amaliy yondashuvlardan foydalanish, tarmoq texnologiyalarini o'quv jarayoniga faol tatbiq etish va o'qituvchilarning o'z-o'zini tayyorlash zarurligiga e'tibor qaratildi. Bundan tashqari, mamlakatimiz va xorijiy olimlarning asarlari tahlil etildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quv dasturlarida kompyuter tarmoqlarini o'qitish dolzarb va muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Asosiy umumiy ta'limda informatika bo'yicha standart o'quv dasturlari tarmoq texnologiyalari bilan bog'liq mavzularni taklif qiladi, lekin ularni amalga oshirish ko'pincha bilim va tushunish darajasi bilan cheklanadi, amaliy qo'llash va chuqur o'rganishga etarlicha e'tibor berilmaydi.

Kompyuter tarmoqlarida ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirishda ma'lum muammolar yuzaga keladi, bu esa talabalarning IT mutaxassisliklariga qiziqishini yo'qotishiga olib kelishi mumkin. Tarmoq texnologiyalarini o'rgatish raqamli texnologiyalar va internet olamida o'sib-ulg'aygan yangi avlodning qiziqishlari va texnologik afzalliklariga moslashtirilgan zamonaviy va innovatsion usullarni talab qiladi. Kompyuter tarmoqlarini o'qitishda interfaol o'quv dasturlari, tarmoq

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

simulyatorlari, shuningdek vizualizatsiya va virtual muhitlardan foydalanish o'quv jarayonini yanada qiziqarli qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Book:Эндрю Таненбаум, Дэвид Уэзерелл (2012). Компьютерные сети. ПИТЕР.
2. Book:Виктор Олифер, Наталия Олифер (2016). Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы. Учебник . ПИТЕР.
3. Book: Begbo'tayev A.E.(2020). "Tarmoq texnologiyalari" fanini o'qitishni takomillashtirishning ilmiy – pedagogik asoslari".Monografiya.
4. Book: Z.Z.Miryusupov, J.X.Djumanov (2020). "Kompyuter tarmoqlari". O'quv qo'llanma.
5. Book: Alaminov M.X. (2023). Tarmoq texnologiyalari. O'quv qo'llanma .
6. Thesis: Alaminov M.X., To'libayev K.M., Babanazarova M.S. Kompyuter tarmog'ini boshqarishning asosiy buyruqlari haqida. "Matematika va informatika fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarni o'rganishning dolzarb muammolari" mavzusida chet el olimlari ishtirokida respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari, NDPI, 2023, 126-129- b.
7. Article: Alaminov M.X. "Tarmoq texnologiyalari" fanini o'qitishda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvdan foydalanish. Ilim ham jamiyet, №6(2) 2024,59-60- b.

TEJAMKOR KURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIKARISH

Akramov X.M.

NamDU, San'atshunoslik kafedrası professori,

Berdiyev D.F.

NamDU, 3 kurs, HFX-22 guruh talabasi

Annotasiya: Mazkur maqolada tejamkor qurilish materiallari ishlab chiqarish yoritilgan. Bu muammolarni bartaraf etish uchun ishlatiladigan bog'lovchi moddar tarkibini urganishga qaratilgan. Respublikada turli xil kam uchraydigan, ba'zida esa noyob rangdor toshlar, minerallar va tog' jinslari keng tarqalgan. Teploqarshilikni oshirish maqsadida g'ovak xamda issiklik o'tkazuvchanligi va zichligi kichik bo'lgan materiallardan foydalanish yo'lga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Rangdor toshlar, Portlandsement (ko'kimtir kulrang kukun), pushti kvarts, granat, olmos nekimberlit jinslari, klinker, tabiiy resurslar.

Annotation: This article discusses the production of economical building materials. It is aimed at studying the composition of binders used to eliminate these problems. Various rare, and sometimes unique colored stones, minerals and rocks are widespread in the republic. In order to increase heat resistance, the use of porous and low-density materials with low thermal conductivity and low density is aimed at increasing heat resistance.

Keywords: Colored stones, Portland cement (bluish gray powder), pink quartz, garnet, diamond-like non-kimberlite rocks, clinker, natural resources.

O'zbekiston hududida g'isht, tsement, keramzit xom ashyosi, kesiladigan tosh, gips, ohaktosh, betonni to'ldiruvchi va boshqalarning 500 dan ortiq koni mavjud bo'lib, ular negizida betonni yengil to'ldiruvchi, issiqlikni saqlovchi, bog'lovchi, tom yopish materiallari ishlab chiqarish bo'yicha korxonalar, shuningdek kulolchilik kombinatlari va shisha, asbotsement trubalar ishlab chiqaradigan zavodlar ishlamoqda. Mamlakat va xorijda o'zbek bezash va qoplash toshlari – granit, gabbro, marmar keng tanilgan. O'zbekiston iqtisodiyoti qurilish materiallari balans zahiralar bilan yetarlicha ta'minlangan.

Respublikada turli xil kam uchraydigan, ba'zida esa noyob rangdor toshlar, minerallar va tog' jinslari keng tarqalgan. Rangdor toshlarning 50 dan ortiq turi: rubin, topaz, turmalin (sherl, indigolit, verdelit, dravit), berill, akvamarin, ametist, tog' billuri, rauxtopaz, tsitrin, morion, pushti kvarts, granatning deyari barcha turlari (pirop, almandin, andradit, grossulyar, spessarit), shuningdek zargarlik – bezatuvchi toshlar:

andaluzit, feruza, opal, kaxolong, nefrit, amazonit, rodonit, azurit, lazurit, dyumortierit, sodalit, agat, xaltsedon, yashma, agalmatolit, listvenit, zmeevik, obsidian, xiasolit, alunit, gematitkrovavik, marmar oniks, toshga aylangan daraxt,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

jadeit, serpentin va boshqalar ruda konlari va minerallashuvi nuqtalarining 400 dan ortiq manbalari mavjud. O'zbekistonning kolleksion nusxalari butun dunyoga mashhur.

Mavjud geologiya ma'lumotlari yangi - O'rta Osiyo olmos hududi haqida so'z yuritish imkonini beradi. Bu hududda turli xil olmos nekimberlit jinslari (lamproitlar, lamprofirlar, ishqorli bazaltoidlar, pikritlar, giperbazitlar, melankrat karbonatitlar) aniqlangan. Bugungi kunda respublikada taxminan 20 ta quvursimon foydali qazilma yotqizig'i topilgan, shundan uchta sanoatlashtirish ahamiyatiga ega. Tabiiy boyliklar umummilliy boylikdir, O'zbekiston Respublikasi xalqi hayoti, faoliyati va farovonligining asosi sifatida undan oqilona foydalanish zarur va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

Respublikada betonit, tarkibida betonit bo'lgan gil, glaukonitni o'rganish va qo'llash bo'yicha geologiya – tadqiqot va ilmiy – tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Bu moddalarni qo'llash tuproq hosildorligini oshiradi. Topilgan (Arabdasht, Xaudag, Azkamar va boshqa) xomashyo konlarining resurslari juda katta.

Tabiatni muxofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlarining asosiy vazifalari hozirgi va kelajak avlodlarning manfaatlarini ko'zlab tabiiy resurslardan ilmiy asoslangan tarzda, oqilona foydalanish va uni muhofaza qilishdan iborat. CHunonchi, "Yer osti boyliklari to'g'risida" Qonunning maqsadi yer ostiboyliklariga egalik qilish, ulardan foydalanish va ularni tasarruf etishda yuzaga keladigan munosabatlarni (konchilik munosabatlarini) tartibga solishdan iborat.

Ushbu Qonunning asosiy vazifalari mineral xom ashyoga bo'lgan talablarni xamda boshqa ehtiyojlarni qondirish uchun yer qa'ridan oqilona, kompleks foydalanilishini, yer qa'ri, atrof muxit muxofaza qilinishini, yer qa'ridan foydalanilayotganda ishlarning bexatar olib borilishini ta'minlashdan, shuningdek yer qa'ridan foydalanuvchilarning xuquqlarini muxofaza qilishdan, shaxs, jamiyat va davlatning manfaatlarini ximoya qilishdan iborat.

Ushbu holat tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, birinchi navbatda ulardan tejab – tergab foydalanishni taqozo etsa, ikkinchi tomondan qurilish materiallariga bo'lgan talab va ehtiyojlarning oshib borayotganligi sababli hozirgi kunda, qurilishlarda nisbatan arzon, viloyatimiz sharoitida ishlab chikarish mumkin bo'lgan qurilish materiallarini ishlab chiqarilishini taqozo etmokda.

Hozirgi kunda yangi issiklik texnika me'yori talablarini bajarish uchun keng ko'lamda issiklik o'tkazuvchanligi kichik bo'lgan qurilish materiallari va qonstruksiyalarni qo'llash talab etilmoqda.

Teploqarshilikni oshirish maqsadida g'ovak xamda issiklik o'tkazuvchanligi va zichligi kichik bo'lgan materiallardan foydalanish yo'lga qo'yilgan. Bularga misol qilib kurilishlarda keng miqyosda ishlatib kelinayotgan mineral (shisha) paxta va penopolistirolni ko'rsatib o'tish mumkin. Ushbu materiallardan foydalanish bir qator kamchiliklarga ega, chunonchi:

- ko'p qavatlilik;

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- teplotexnik jixatdan bir jinslilikka erishmaslik;
- namlikni turli katlamlar orasida qondensatsiyalanishi;
- yonuvchanligi.

Ushbu salbiy holatlar ulardan keng miqyosda foydalanish sohalarini chegaralab qo'ymokda.

Yukori teplokarshilik ko'rsatkichiga, kichik xajmiy og'irlikka ega bo'lgan zamonaviy qurilish materiallariga gazobeton va penobetonni misol qilish mumkin. Bu kabi qurilish materiallaridan XX – asrdan boshlab Yevropa mamlakatlarida va Rossiyada keng qo'llanib kelinmokda.

Ko'rilyotgan tadqiqot ishi penobeton ishlab chikarishda zarur bo'lgan ko'pik hosil qiluvchi sirt aktiv moddalar olish va ular asosida turli zichlikka ega bo'lgan penobeton ishlab chikarish va ularning ba'zi bir xossalarini o'rganishga bag'ishlangan.

Ko'pik xosil kiluvchi xom ashyo sifatida xayvon qonini gidroliz qilish natijasida olingan sirt aktiv modda ishlatiladi. Olingan toza ko'pik hosil qiluvchidan oppok – momiq ko'pik hosil bo'ladi. Uning mustahkamligi va zichligi juda yukori.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, oldindan tayyorlangan tsement (to'ldiruvchi) + s uv aralashmasiga gidrolizlangan qon asosida olingan ko'pik hosil qiluvchining 3% li eritmasidan tayyorlangan ko'pik qo'shilganda, sistemada aralashish jarayoni osonlashganligi seziladi. Bu olingan ko'pik hosil qiluvchi yaxshigina plastifikator ekanligini xam isbotlaydi. Bunday kichik qontsentratsiyada plastifikatorning ishtiroki, eritmaga qo'shiladigan suv miqdorini kamaytirish imqonini yaratadi. Bu esa o'z navbatida olinadigan penobetonning bir qator fizik – mexanik xossalarini, xususan, birinchi navbatda tez qotishini va mustahkamligini oshiradi, ortiqcha suvning bug'lanishi hisobiga hosil bo'ladigan mikroyorilishlar bo'lmasligini ta'minlaydi. Sifatli ko'pik xosil kiluvchi olishning asosiy shartlaridan biri dastlabki olingan qonning yangili bo'lib, u kayd etilgan jarayonlar ketma – ketligiga bevosita ta'sir kiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, gidrolizlangan qon tarkibiga temir sulfat qo'shilmaganda ko'pik mustahkamligi kamayadi. Bu albatta, temir sulfat tuzi eritmadagi sirt aktiv modda – gidrolizlangan qon uchun stabilizator vazifasini bajarayotganligi bilan tushuntiriladi.

Yangi qon tarkibidagi oksil va proteinlar o'ta mayda dispers holatda bo'lganligi sababli uni yanada maydalash talab etilmaydi. Bu esa ishlab chikarishda jarayonlar boskichini va qo'shimcha xarajatlarni kamayishiga olib keladi. Bundan tashkari olingan ko'pik hosil qiluvchini salqin xonada olti oy davomida saqlash mumkinligi xam undan foydalanish imkoniyatlarini oshiradi.

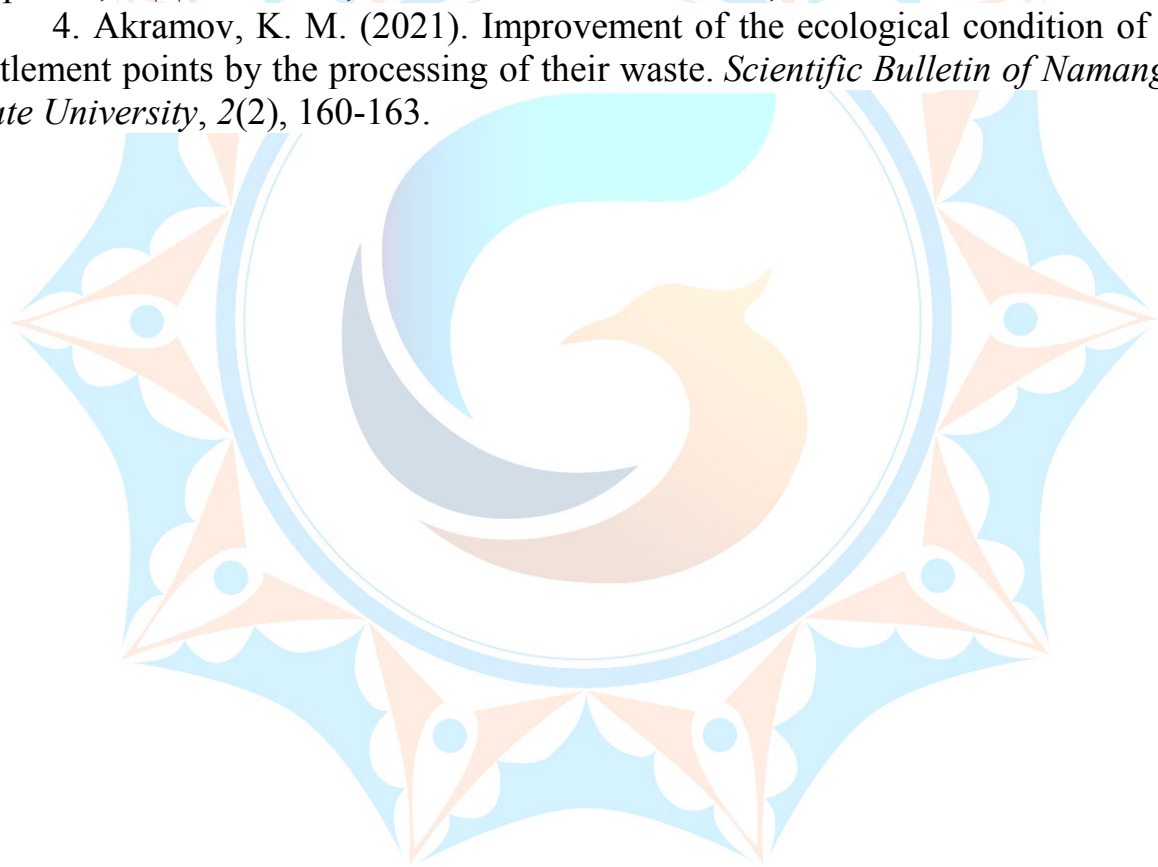
Olingan toza ko'pikning mustahkamligi juda xam yuqori bo'lib, u o'z xajmini 4 sutka davomida xam o'zgartirmaydi. Hosil bo'lgan ko'pik sirtidagi sirt aktiv modda qontsentratsiyasini kamayishi va natijada sirt tarangligini kamayishi xamda ko'pik umrini kisqarishi bilan tushuntiriladi.

Yana shuni ta'kidlash kerakki, turli qontsentratsiyali eritmalaridan olingan ko'pik mustahkamligi, faqat eritma qontsentratsiyasiga bog'lik bo'lmay, olinayotgan ko'pik pufakchalarining o'lchamlariga xam bog'lik bo'ladi.

Penobeton olish uchun asosiy bog'lovchi modda sifatida 400 markali portlant tsementi ishlatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Акрамов, Х. М. (2020). Огнестойкие свойства строительных конструкций. *Наука, техника и образование*, (2 (66)), 56-59.
2. Akramov, X. M., & Abdullayev, M. A. (2024). Qurilish qorishmalariga qo'yiladigan asosiy talablar. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 42(1), 42-49.
3. [Показатели пожаро-взрывоопасности веществ и материалов.](#) ХМ Акрамов, ШД Масалиев, Молодеж и XXI век-2018, 8-11
4. Akramov, K. M. (2021). Improvement of the ecological condition of the settlement points by the processing of their waste. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(2), 160-163.

УДК: 37.01

OLIIY TA'LIMDA MUTAXASSIS TAYYORLASHDA IQTISODIY KOMPETENTSIYANING AHAMIYATI

*Boltayeva Muhayyo Lutfullayevna,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent*

Namangan davlat universiteti

Xodjiboyeva Iqbola Valiyevna, katta o'qituvchi

Namangan muhandislik-qurilish instituti

iqbola2281@gmail.com

Abstract: Integration of science, education and economy is one of the most important directions of ensuring innovative development of Uzbekistan. At the current stage of our country's development, the role of education is determined by the need to transition the country to a market economy, become a democratic and legal state, and eliminate the risk of the country falling behind global trends in economic and social development.

Based on this the article examines the role of economic education at the current stage of our country's development, its specific features and tasks, as well as the importance of developing economic competence in the effective preparation of modern specialists for professional activity.

Key words: market mechanism, economic education, economic competence, professional activity, professional training, specialist, pedagogical technologies, innovative education, creativity, research, logical thinking, economic thinking, innovative growth, personal potential.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda jamiyat, iqtisodiyot, fan va ta'lim sohalarining o'zgaruvchan dinamikasini hisobga olgan holda talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun zamin yaratish dolzarb hisoblanmoqda. Demak, zamonaviy mutaxassislarni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashda iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim tizimida mutaxassislarning tayyorlashning miqyosi milliy iqtisodiyotni innovatsion o'sishga yo'naltirish, ishlab chiqarish imkoniyatlarini oshirish va tarkibiy o'zgarishlarni osonlashtirishda muhim determinant hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadallashuvi malakali va raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan talabni kuchaytirdi. Ta'lim xizmatlarini tanlashda iste'molchilar

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

mehnat bozori va keyingi mehnat faoliyati bilan bog'liq holda olayotgan ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning dolzarbligi va ahamiyatiga ko'proq e'tibor qaratmoqdalar. Innovatsion iqtisodiy modelga o'tish ta'lim tizimini tavsiflovchi gorizonttal va vertikal munosabatlarda chuqur o'zgarishlarni keltirib chiqardi.

Material va metodlar. Fan, ta'lim va iqtisodiyot integratsiyasi O'zbekistonning innovatsion rivojlanishini ta'minlashning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Mamlakatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida ta'limning roli davlatni bozor iqtisodiyotiga o'tishi, demokratik va huquqiy davlatga aylanishi, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi global tendentsiyalardan orqada qolish xavfini bartaraf etish zarurati bilan belgilanadi. Zamonaviy dunyoda jamiyat va iqtisodiyotning yangi sifatini shakllantirishning eng muhim omili sifatida ta'limning ahamiyati inson kapitali ta'sirining kuchayishi bilan birga ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim mazmunini tubdan islox qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni kredit-modul tizimiga o'tkazish, innovatsion ta'lim texnologiyalariga asoslangan ta'limni joriy etish borasida ulkan ishlar olib borilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining «Oliy ta'lim Tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari» deb nomlangan 3-bobi «Oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish» deb nomlangan bo'lib, bunda talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayoniga kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv uslubiy materiallarni keng joriy etish», bo'lajak mutaxassislarning zaruriy kompetensiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini, tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Natijalar. Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar talabalarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish, amaliy ko'nikmalarni oshirish, iqtisodiyotning innovatsion taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan element hisoblangan axborot va bilimlarni o'zlashtirish bilan bog'liq

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

muammolarni hal qilishga qaratilgan. Oliy ta'lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga esa bosqichma-bosqich o'tish rejalashtirilgan.

Muxokama. Oliy ta'lim muassasalari pedagoglarining vazifasi mutaxassislarni nafaqat bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash, balki bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning murakkabliklarini anglashga ham maqsadli tayyorlashdan iborat. Bunday raqobatbardosh bitiruvchilarni shakllantirish ta'lim tizimiga iqtisodiy tamoyillarni singdirishni talab etadi. Bugungi kunda ta'lim tizimi talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishi lozim. Bu jarayonga ilg'or kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanlik, iqtisodiy savodxonlik, iqtisodiyot sohasida uzluksiz mustaqil ta'lim olish qobiliyati va bu bilimlarni innovatsion tarzda qo'llash malakasi kiradi. Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari turli xil iqtisodiy muammolarni tahlil qilish, jamiyat taraqqiyotiga konservativ va progressiv yondashuvlarni baholash, ushbu muhim o'zgarishlar bo'yicha o'z fikrlarini bildirish, amaliy kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorgarlik ko'rish va muayyan global vaziyatni tushunish ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020-yil 8-yanvar kuni Davlat byudjeti parametrlarini ijro etish va xududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha joriy yilgi ustuvor vazifalarga bag'ishlangan videoselektorda Prezidentimiz quyidagi jummalarni keltirdilar: "Yagona yo'limiz - tadbirkorlar sonini ko'paytirish, odamlarni ishbilarmon qilish!"

Prezidentimiz tomonidan tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlarga imtiyozlar berish, tadbirkorlik faoliyatining umumiy manzarasini ilgari surish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan shaxslarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan iqtisodiy bilimlarni (kengaytirish yoki o'stirish) oshirish va zamonaviy strategiyalarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Zamonaviy jamiyatda oliy ta'limning muhim tarkibiy qismlaridan biri, bizningcha, iqtisodiy ta'limdir. Inson elementi iqtisodiy faoliyatning asosiy katalizatori bo'lib, shaxslarda iqtisodiy bilim, kompetensiya va madaniyatni egallashga yordam beradi. O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi aholi o'rtasida bozor munosabatlariga mos fikrlash tarzini shakllantirishni taqozo etmoqda. Bu maqsadga erishish iqtisodiy tafakkurga asos bo'ladigan iqtisodiy ta'limni kompleks isloh qilishni taqozo etadi. Demokratik bozor islohotlarini ilgari surish avtonom jarayon emas, balki yoshlarning iqtisodiy kompetensiyasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy ta'limga ilgari yetarlicha e'tibor berilmas edi. Faqatgina iqtisodiyot sohasida ish olib boruvchi kadrlargina iqtisodiy bilim egallash imkoniyatiga ega bo'lgan. Iqtisodiyotda jadal rivojlanish emas, balki ekstensiv rivojlanish sari yo'l tutilgan, sifat o'zgarishlarga emas, miqdor o'zgarishlarga ko'proq e'tibor qaratilgan. Ish haqi qat'iy belgilangan smeta asosida amalga oshirilib, boqimandalik kayfiyatini keltirib chiqargan edi. Bu esa tadbirkorlik qobiliyatining bo'g'ib qo'yilishi va rag'batlantirilmasl原因 iqtisodiy tafakkurning susayishiga imkon yaratdi.

Shu sababli ham, avvalambor, iqtisodiy ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirish masalasi ham ko'ndalang qilib qo'yiladi.

Iqtisodiy ta'lim umumiy va kasbiy ta'limdan alohida va maxsus ta'lim emas. Kasbiy ta'limdagi o'quv jarayonining maqsad va vazifalari mazmunini hamda bozor munosabatlarini hisobga olgan holda talabalarning yakka va umumiy ta'lim olishini qayta ko'rib chiqish, ushbu tushunchani anglashda umumiy yondashuvni ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Shunda biz bozor sharoitida iqtisodiy ta'lim talabalar va oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining jamiyatning iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuviga imkon berishdan kelib chiqamiz. Shunday qilib, iqtisodiy ta'lim kasbiy ta'lim tizimining bir qismidir.

Talabalarga iqtisodiy ta'lim berishning asosiy maqsadi quyidagilarni shakllantirishdan iborat:

- iqtisodiy bilimlardan kelib chiqadigan va jamiyatni konsolidatsiyaga (birlashuviga) olib keladigan yo'nalishlar va munosabatlar;
- har xil iqtisodiy faoliyat turlari va iqtisodiy institutlar bilan aloqada bo'lgan har bir shaxsning xarakterini yo'naltirish va manfaatlarini himoya qilish uchun etarli bo'lgan kompetentsiyalar;
- hodisalarni, hokimiyat va iqtisodiy sub'ektlarining xatti-harakatlarini adekvat baholash imkonini beradigan o'z tasavvurlari va munosabatlari.

Iqtisodiy ta'limning o'ziga xos xususiyati shundaki, u katta yoshdagi tinglovchining tizimlashtirilgan nazariy qarashlarini, axloqiy qadriyat fazilatlarini (e'tiqodlari, motivlari, qadriyat yo'nalishlari va boshqalar) shakllantiradigan iqtisodiy madaniyatni shakllantirishning tarkibiy qismidir. Talabalarning iqtisodiy ta'lim xususiyatlarini aniqlashda biz uning jamiyat faoliyati va rivojlanishi jarayonida, umuman ta'limning ijtimoiy instituti kabi juda muhim rol o'ynashini hisobga oldik. Iqtisodiy ta'limsiz iqtisodiy rivojlanishning erishilgan darajasini saqlab qolish va uni yanada takomillashtirish mumkin emas. Bu muammo ta'lim

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

jarayonida hal qilinadi, uning vazifasi insonni iqtisodiyot me'yorlari va qadriyatlari bilan tanishtirish, iqtisodiy fikrlash va faoliyat uslubini rivojlantirishdir. Boshqa ta'lim turlari kabi, Iqtisodiy ta'lim jamiyatning iqtisodiy barqarorligi va iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan. Uni amalga oshirish oliy ta'lim bitiruvchilarini turli ijtimoiy rollarga tayyorlash va iqtisodiyot bilan bog'liq muayyan ijtimoiy lavozimlarni egallash bilan bog'liq. Ushbu bosqichdagi iqtisodiy ta'limning xususiyatlari mamlakatimiz iqtisodiyotining hozirgi holati bilan bog'liq va quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- jamiyatning iqtisodiy bilimlarga va yangi iqtisodiy tafakkur madaniyatiga ega mutaxassislariga ehtiyoji ortib bormoqda;
- bozor iqtisodiyotiga o'tish munosabati bilan, jamiyatning kasbiy madaniyatida hali "ildizlari" bo'lmagan ko'plab yangi kasblar paydo bo'lmoqda;
- yangilanayotgan O'zbekistonning zamonaviy hayotida iqtisodiy bilimlarning roli tubdan oshib bormoqda.

Iqtisodiy ta'limning vazifalari:

- 1) jamiyatda iqtisodiy munosabatlardagi madaniyatni keng targ'ib etish;
- 2) yosh avlodda mazkur jamiyatda iqtisodiy rivojlanishning ma'lum darajasini belgilovchi hayotiy ideallarni va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish;
- 3) iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq ijtimoiy rolni faol va samarali bajarishga tayyorgarlik sifatida "ijtimoiy tanlov".

Iqtisodiy ta'lim sohasida o'quv jarayonini amalga oshirishda yangi, bozor va demokratik uslub quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- 1) iqtisodiy bilimlarni berishning rasmiy jarayoni o'qituvchi va talaba tomonidan birgalikda muhokama qilinadigan aniq muammolarni hal qilish bilan almashtiriladi;
- 2) beriladigan bilimlarning mohiyati passiv yodlash emas, balki turli xil va aniq ma'lumotlarni o'zlashtirishdan iborat;
- 3) o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot shakli o'qitish emas, balki o'zaro ma'lumot almashish bo'lib qoladi, bu talabalarning mustaqil ta'lim olishidagi rolining oshishiga olib keladi;
- 4) ta'lim jarayonining tashabbuskori va yetakchisi – talaba;
- 5) ta'lim jarayonining ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar bu - hamkorlik;
- 6) ta'lim beruvchi roliga faqat professional o'qituvchi emas, balki iqtisodiy ma'lumotlarning har qanday tashuvchisi ham bo'lishi mumkin.

Xulosa. Shunday qilib, "iqtisodiy ta'lim"ga iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, shaxsning iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarini, iqtisodiy fikrlash va xulq-atvorini shakllantirish, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga kirishish

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

jarayoni va natijasi sifatida ta'rif berish, uni iqtisodiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beruvchi va samarali iqtisodiy faoliyat yuritishning sharti ekanligini hisobga olgan holda, iqtisodiy ta'lim talabaning iqtisodiy tarbiyalashning va iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishning asosi degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Bo'lajak mutaxassisni tayyorlashda bugungi kunda bizning nazarimizda asosiy yo'nalishlardan biri talabalarda iqtisodiy kompetentlikni shakllantirish bo'lib, u iqtisodiy tayyorgarlik asosini tashkil qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PK-5847-son " O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarori. <https://lex.uz/docs/4545884>
2. Arkhipov, A.Yu. Iqtisodiy tafakkur: mazmuni va shakllanish yo'llari / A.Yu.Arxipov . - M .: Luch, 2004. - 122 b.
3. Itkin, I.B. Iqtisodiy ta'lim nazariyasi va amaliyotining sotsiologik jihatlari: falsafa fanlari nomzodi avtoreferati / I.B.Itkin . - Sverdlovsk, 2002.- 21 b.

**PROFESSIONAL TA'LIMDA INNOVATSION G'OYALAR ORQALI
BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINING YOZISH
KO'NIKMALARINI SHAKILLANTIRISH**

Raximov Ilhomjon Abdullayevich
Pedagogika fanlar nomzodi dotsent
Usmonova Gulnoza Abdurashid qizi
NamDu tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'limda innovatsion g'oyalar orqali boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining yozish ko'nikmalarini shakillantirish, mamlakatimizdagi ta'lim tizimining tutgan o'rnini hamda ta'lim tizimining rivojlanishida boshlang'ich ta'limning qanchalik muhim ahamiyat kasb etishi haqida ma'lumotlar keltirilib o'tiladi. Shuningdek, boshlang'ich ta'limga innovatsion yondashuvning naqadar samarador ekanligi haqidagi bir qancha ma'lumotlar va fikrlar ham o'quvchilar e'tiboriga havola etiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, boshlang'ich ta'lim, reja, kuzatuvchanlik.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida pedagog kadrlarning oldiga qo'yiladigan asosiy talab fikrlash doirasi keng bo'lgan, ilmiy dunyoqarashi shakllangan, ma'lumotlar oqimidan o'ziga kerakli bo'lganlarini saralab olish qobiliyatiga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash vazifalarini qo'ymoqda. Hozirgi davrda zamon chig'irig'idan omon chiqishning asosiy va yagona yo'li ta'lim tizimini kundan kunga rivojlantirish hisoblanadi. Asosiy maqsadimiz ta'lim tizimini rivojlantirish ekan, xo'sh, bu yo'lda nimalar qila olamiz? Dastlab, mazkur tizimning asosiy bo'g'inlarini aniqlab olishimiz lozimdir. Bu o'rinda esa ta'limning asosiy bo'g'ini sifatida boshlang'ich ta'limni e'tirof etishimiz lozim.

Bola kamolotining shakllanishi ko'p jihatdan chiroyli yozuvga ham bog'liq. Chiroyli yozish orqali bolalar boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

imkoniga ega bo'ladilar. Inson hayotida yozuv muhim o'rin tutadi, chunki u har kuni turli-tuman qog'ozlar va hujjatlardan foydalanadi. Bularning hammasi chiroyli va bexato yozishni taqozo etadi. Ammo qisqa muddat ichida kichik yoshdagi o'quvchilarda chiroyli, tez va bexato yozish malakalarini o'stirish mumkin emas, buning uchun bir necha yil talab etiladi. Chiroyli yozuvga o'rgatish uchun bolalarning maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab izchil mashqlar asosida olib borish zarur. Harflarni yozishda o'qishga o'rgatishdagi tarkib asos qilib olinadi, ya'ni o'qish darsida o'quvchilar harfni o'zlashtiradilar, matnni o'qiydilar, yozuv darsida esa shu harfli so'zni yozadilar. Yozuvga o'rgatish, birinchi navbatda, grafik malaka hosil qilishdir. Har bir malaka ham ta'lim berish, ko'nikmani shakllantirish va shu asosda qator mashqlarni bajarish natijasida hosil qilinadi. Grafik malaka, birinchidan, qo'l-harakat malakasidir, bu harakat birinchi qarashda muskul kuchiga asoslanadi. Ikkinchidan, yozuv jarayonida nutqning o'zlashtirilgan birligi bo'lgan tovush grafik belgilarga, ya'ni harfga tarjima qilinadi. Bu yozuvga ongli faoliyat tusini beradi. Yozuvning ongliligi, birinchidan, tovush va harfning to'g'ri nisbatini, ikkinchidan, bir qancha grafik va orfografik qoidalarga rioya qilishni, uchinchidan, o'z fikrini, taassurotini ifodalashda yozuv malakalaridan foydalanishni talab qiladi. Yozishdan birdan-bir maqsad fikrni ifodalashda yozuvlaridan foydalanish hisoblanadi. Bu maqsadni bolalar tez anglab yetsalar, ularda yozma nutq malakasi shunchalik muvoffaqiyatli va to'g'ri shakllanadi. Savod o'rgatish jarayonida bolalar juda sekin yozadilar, uz fikrini, xatto bir yozuv bilan yozma ifodalash uchun ham yarim oylar o'tadi. Yozuv malakasi o'qish malakasi bilan uzviy bog'liqdir. Bola yomon o'qisa, yozuvni egallashi qiyin bo'ladi, chunki bo'g'inlab o'qish malakasidan so'ng, bo'g'inlab yozish malakasi shakllanadi. Yozish va o'qish uchun bolaning umumiy nutqiy rivojlanishi katta ahamiyatga ega. Keyinroq bolalarda uz fikrini yozma ifodalash malakasi bir oz barqarorlashganda, bu malaka nutqga, fikrni ifodalash jarayoniga

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

ham ijobiy ta'sir qiladi. Grafik malakani shakllantirishda quyidagi bosqichlar: 1. Turli shakllar andozasi ustidan chizish. Erkin rasmlar chizish. Yozuv qurollarini to'g'ri tutish, turli qiya elementlar chizish, uzunlikni, oraliq masofani chamalash va hokazo.

Boshlang'ich ta'lim bu nafaqat ta'lim tizimining, balki jamiyatning asosiy fundamenti hisoblanadi. Bugungi kunda, ya'ni axborotlashish asrida aqliy faoliyat, xususan, pedagogik faoliyat yuritayotgan barcha mutaxassislar ta'lim mazmuni, metodlari, qouniyatlari, ta'limni tashkil qilish shakllari, pedagogik texnologiyalar va ularning turlarini, ularni dars jarayonida qo'llay bilishi, ya'ni sodda qilib aytganda, kuchli intellekt va tajribaga ega bo'lishlari lozim. Shu o'rinda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bir qator xususiyatlari bilan tanishishimiz lozim. Chunki boshlang'ich ta'limning ta'lim tizimida qanchalik muhim o'rin tutishini o'rganish uchun mazkur davrda, ya'ni boshlang'ich ta'lim jarayonida bolalarning qaysi xususiyatlari qay darajada rivojlanishini bilib olish zarur. Maktabga kelish arafasida bolaning so'z boyligi o'z fikrini bayon qila oladigan darajada ortadi. Mazkur yoshdagi bolalarning yana bir o'ziga xos xususiyati bola nutqida o'z fikrini bayon etibgina qolmay, balki o'z suhbatdoshining diqqatini o'ziga jalb qilish uchun ham gapiradilar. Bu jarayonda ularda kelajakda o'z kasbida erkin ishlash ko'nikmalari, fikrlarini bayon eta olish ko'nikmalari ma'lum darajada shakllanadi. Bu davrda yozma nutq ham shakllana boshlaydi. **Yozma nutq jummalarni to'g'ri tuzish va so'zlarni to'g'ri yozishga ma'lum talablar qo'yilganligi bilan xarakterlanadi. Bola so'zlarni qanday eshitgan bo'lsa, shundayligicha yozmasligini bilishi, ularni to'g'ri talaffuz etishga va yozishga o'rganishi zarur. Yozma nutqni egallash asosida bolalarda turli matnlar haqidagi ma'lumotlar yuzaga keladi.**

Bu davrda yozma nutq endigina shakllana boshlagani bois, bolada o'zi yozgan fikrlarni, so'z va harflarni nazorat etish malakasi hali rivojlanmagan bo'ladi. Lekin unga ijod qilish imkoniyati beriladi. Ushbu mustaqil ijodiy ish maktab yoshidagi

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'quvchilarda berilgan mavzuni anglash, uning mazmunini aniqlash, fikrini bayon etish uchun ma'lumot to'plash, muhim jihatlarini ajratib olish, uni ma'lum ketma-ketlikda bayon etish, reja tuzish malakasini yuzaga keltiradi. Jummalarni to'g'ri tuzish, aynan shu mazmunga mos so'zlarni topish va ularni to'g'ri yozish, tinish belgilarini to'g'ri qo'yish, o'z holatlarini topa olish va to'g'rilash aqliy rivojlanishning ko'rsatkichlaridan hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limdagi chiroyli yozish faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchining aqlidroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi, hisoblash malakalarini shakllantiradi. Ta'lim jarayonida ularning bilimlar ko'lami kengayadi, qiziqishlari ortadi, ijodiy izlanish qobiliyati rivojlanadi, ularda tafakkurning faolligi, mustaqilligi ortadi, aqliy imkoniyatini ishga solish vujudga keladi. Mazkur yoshdagi bolalar o'z idroklarining aniqligi, ravonligi, o'tkriligi bilan boshqa yosh davrlaridagi insonlardan farq qiladi. Ular har bir narsaga berilib, o'ta sinovchanlik bilan qarashlari sababli idrokning muhim xususiyatlarini o'zlashtirish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim jarayoni ta'lim tizimida juda katta ahamiyatga egadir. Mazkur jarayonni tashkil etish ham ancha katta mas'uliyatni o'qituvchi zimmasiga yuklaydi. Boshlang'ich ta'limdan keyingi ta'lim jarayonlarida o'quv-ta'lim ishlarini tashkil etish, ularni muvaffaqiyatli yo'lga qo'yish bevosita mazkur jarayon bilan bog'liq ekanligini yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib bimalol e'tirof etishimiz mumkin.

Chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish yozuv malakasining shakllanishiga yaqindan yordam beradi. Chiroyli yozuv qoidalarini qisqa va tushunarli qilib bayon etish lozim, shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash, so'zlarda harf unsurlari va harflar oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab yozish kabi qoidalarni asta-sekin o'z o'rnida o'rgatib borish lozim. Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng, harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalari o'rgatiladi. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rgatiladi. Ammo har bir

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

qoidani har darsda o'quvchini bezdiradigan darajada takrorlash yaramaydi, bunda ong'li ravishda o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar asqotishi mumkin.

Boshlang'ich sinfda o'quvchilarni husnixatga o'rgatishning asosiy maqsadi ham o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini ravon qilish hamda ularni har tomonlama yetuk insonlar etib tarbiyalash bilan bir qatorda, ularni go'zallikka intiluvchi, uni yurakdan his qila oladigan go'zallikni yaratishga intiladigan kishilar qilib voyaga yetkazishni nazarda tutadi.

REFERENCES

1. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta'lim muassasalarida multimedia exnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (Uslubiy qo'llanma)– Qarshi: 2011.
2. Tolipov O.,, Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - T.:Fan 2006
3. I. A. Karimov. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni – xalq, millatni – millat etishga xizmat etsin. – Toshkent, “Sharq”, 1998. 2. M. G. Davletshin va boshqalar. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2007.
4. N. Atayeva va boshqalar. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “fan va texnologiya”, 2012.
5. Malikova, D. (2020). Deposit base of Uzbekistan commercial banks. World Scientific News, (143), 115-126.
6. Malikova, D. (2020). Consulting services market of Uzbekistan. World Scientific News, (145), 168-179.
7. Malikova, D. (2023). METHODOLOGY FOR EFFECTIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF BANKS. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects, 96-98.

8. Malikova, D., & Ziyadullayeva, M. (2023). INFLATION: THEORETICAL ASPECTS AND ANALYSIS OF PRICE CHANGES IN UZBEKISTAN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(2), 204-207.
9. Malikova, D., & Abduganieva, F. (2023). The Role of Consulting in the Modern Economy. Global Scientific Review, 12, 1-4.
10. Malikova, D., & Rakhmonov, N. (2023). MONETARY AGGREGATES AND THEIR IMPORTANCE IN THE ECONOMY.
11. Malikova, D., & Ochilova, I. (2023). Analysis of the Current State of Deposit Operations of Commercial Banks of Uzbekistan. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2), 28-31.
12. Rohatoy Safarova, Muhayyo Inoyatova. Alifbe 1-sinf [Matn] darslik.- Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021 -80 b.
13. Qo'ldoshev R. Maktab o'quvchilarining grafik va kalligrafik qobiliyatlarini shakllantirishning metodologik asoslari //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). –2022. –Т. 22. –No. 22.5. Қўлдошев Р. А. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЧАПАҚАЙ ЎҚУВЧИЛАРНИ ЁЗУВГА ЎРГАТИШНИНГ ИЛ

ТАЛАБАЛАРНИ КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ МУЛЬТИМЕДИАЛИ
ЗАМОНАВИЙ ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИ АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

М. Л. Болтаева

педагогика фанлари фалсафа доктори,

Наманган давлат университети доценти

И. В. Ходжибаева,

Наманган муҳандислик-технология институти ассистенти,

hodjira@gmail.com

Abstract: This article analyzes the model of improving students' professional training based on multimedia teaching tools.

The impact of modern information and communication technologies on the educational process, the effectiveness of interactive teaching methods and the possibilities of practical application are discussed.

Key words: multimedia teaching, interactive education, professional training, information and communication technologies, digital education.

Бугунги кунда таълим жараёнини самарали ташкил этишда ахборот-коммуникация технологиялари, хусусан, мультимедиа ўқитиш воситаларининг аҳамияти тобора ортиб бормокда. Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, интерактив ва мультимедиа ўқитиш технологиялари талабаларнинг билим олиш самарадорлигини оширишда муҳим ўрин тутди.

Замонавий мультимедиа ўқитиш воситаларининг самарадорлигини баҳолаш мезонлари давлат таълим стандартларининг қоидалари ва ишлаб чиқаришни модернизация қилишга оид амалдаги қонун ҳужжатларининг мандатлари билан шаклланади. Демак, замонавий мультимедиа ўқитиш воситалари самарадорлигини баҳолашнинг комплекс мезонлари мажмуига қуйидаги элементларни киритиш мумкин ва буни “Технологик машиналар ва жиҳозлар” таълим йўналиши талабалари учун назарий механика фанини ўқитиш мисолида кўриб чиқамиз:

1) билимлилик –мультимедияли ўқитиш воситаларидан фойдаланиш, талабаларга мураккаб назарий принципларни аниқ ва тушунарли равишда тушунтиришга ёрдам беради. Визуал ва интерактив контент орқали, масалан, турли хил машиналарнинг ишлаш принциплари ва механизмларнинг ҳаракати, назарий билимларни енгилроқ ўзлаштириш;

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

2) фаолиятли – Мультимедиа воситалари талабаларнинг назарий билимларни амалий кўникмаларга айлантириш, симуляциялар ва анимациялар орқали талабалар турли механик жараёнларни ва технологиялар билан боғлиқ муаммоларни амалий шартларда ечишни, ўз навбатида, уларнинг машина ва жиҳозларни ишлатишдаги амалий кўникмаларини мустаҳкамлаш;

3) компетентлилик – иш фаолиятида мураккаб механизмлар ва машиналар билан боғлиқ муаммоларни ечишда самарали қарорлар қабул қилиш қобилиятини ривожлантириш, анимациялар, симуляциялар ва интерактив машқлар орқали муаммоларни тўғри таҳлил қилиш ва энг самарали йўللарни топишда ўз компетентлигини оширадилар.

Таълимни ташкил этишнинг турли усуллари - маърузалар, амалий машғулотлар, тренинг машғулотлари, мустақил таълим, аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотларни, шу жумладан амалиёт ва баҳолашни бирлаштириш кабилар ёрдамида ушбу мезонларнинг белгиланиши бир нечта мақсадларга эришиш имконини беради. Буларга зарурий касбий билим, кўникма ва малакаларни касбий маҳоратнинг зарур даражасига интеграция қилиш; талабаларнинг мавзуни мустақил ўрганишини ривожлантириш; тегишли методикаларни ўзлаштириш; касбий ўсишга бўлган бутун умрлик интилишни шакллантириш киради.

Объект, жараён ёки ҳодисанинг хусусиятлари уларнинг ўзига хос мазмуни билан шаклланади, бу эса ушбу мазмунга ўзаро таъсир қилади. Касбий тайёргарлик таълим жараёнининг муҳим жиҳати эканлигини ҳисобга олган ҳолда, унинг турли ташкилий тузилмаларини аниқлаш учун "таълимни ташкил этиш шакллари" тушунчасини кўриб чиқиш муҳимдир.

Таълимни ташкил этиш шакллариغا нисбатан ҳар хил таърифлар мавжуд бўлиб, уларнинг ҳар бири тегишли шаклнинг ўзига хос хусусиятларини қамраб олади. С.А.Смирнов таълим шаклини "таълим жараёни иштирокчилари ўртасидаги ўзаро таъсирлар сони ва турини аниқлайдиган ўқувчилар фаолиятини ташкил этиш усули" сифатида концептуаллаштирган.

Б.Т.Лихачев таълимни "мазмунга бой ва методик жиҳатдан когнитив-таълимий алмашинувларни, педагог ва таълим олувчилар ўртасидаги ўзаро таъсир ва муносабатларни осонлаштирадиган тизимли ташкил этилган тизим" деб таърифлаган. У таълимни мазмун, таълим воситалари ва методологияларни ўз ичига олган яхлит бир бутунлик сифатида тушуниш кераклигини таъкидлаган. Унинг таъкидлашича, таълимга

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

тарқоқ ёндашувлар фақат чекланган таълим ва ривожланиш қийматиға эга, ҳақиқий таълим амалиётининг умумий самарадорлиги алоҳида усуллардан эмас, балки бир нечта ўзаро боғлиқ функцияларни бажарувчи яхлит тизимдан келиб чиқади:

1) Таълим олувчиларга билим, кўникма ва малакаларни бериш, шу билан бирга, уларнинг дунёқарабини шакллантириш ва салоҳиятини шакллантириш учун мақбул шарт-шароитларни яратиш учун ушбу асосни яратиш ва ундан фойдаланишда таълим-тарбиявий жиҳатлар муҳим роль ўйнайди.

2) таълимий компонент ўқувчиларни турли хил фаолият турларига тизимли жалб қилишни осонлаштиради, бу уларнинг интеллектуал, маънавий, ҳиссий ва жисмоний хусусиятларини оширишга ёрдам беради.

3) ташкилий жиҳат - таълим жараёнининг маълум бир методологиясини ўз ичига олади, унинг ривожланишига ёрдам беради.

4) психологик ўлчов ўқувчиларда барча когнитив жараёнларни оптимал такомиллаштиришга қаратилган.

5) ривожлантирувчи жиҳат ҳар томонлама интеллектуал жалб қилишни қўллаб-қувватлайдиган хилма-хил шарт-шароитларни яратишга тааллуқлидир.

6) таълимий маълумотларни тарқатишда илмий қатъийлик ва мантиқий изчилликни таъминлаш учун тизимлаштириш зарур.

7) Мувофиқлаштирувчи функция турли хил таълим моделлари ўртасидаги ўзаро таъсирни осонлаштириш ва шу билан таълим тажрибасининг умумий самарадорлигини ошириш учун зарур.

8) рағбатлантирувчи жиҳат талабаларнинг ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олишда намоён бўлади.

Ушбу функцияларни турли хил таълим моделлари бўйича интеграциялаш ўқитувчиларнинг касбий ўсишини оширишда, шу билан бирга ўқувчиларнинг шахсий ривожланишини ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди. Бинобарин, таълимни ташкил этиш шакллариға нисбатан турлича таърифлар мавжуд бўлиб, уларнинг таснифи турли мезонларға асосланган.

Фикримизча, олий таълим муассасаларида касбий тайёргарликни қуйидаги шаклларға ажратиш мумкин:

- меъёрий-ташкилий мезонлар асосида кундузги, сиртқи, кечки ва масофавий форматлар;

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- ташкилий-услубий мезонларга кўра маъруза, амалий машғулотлар, семинар машғулотлари, мустақил таълим, интегратив ёндашувлар, амалий тажриба ва турли баҳолаш усуллари.

Тадқиқотда касбий тайёргарликни ташкил этишнинг ташкилий-услубий мезонларига кўра туркумланган турли шакллари кўриб чиқилади. Маърузалар, амалий машғулотлар ва семинарларда замонавий мультимедиали ўқитиш воситаларини қўллаш, амалий машғулотлар жараёни билан бир қаторда, аудитория ва аудиториядан ташқари касбий тайёргарлик усуллари интеграциялаш, талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш ва турли хил баҳолаш турлари қуйидагиларга ёрдам беради:

- биринчидан, Механик тизимларнинг барқарор ишлашини таъминлаш, технологик қурилмаларнинг хавфсизлигини ошириш, техник эстетика, мувозанат ва деформация каби масалаларни ҳал қилиш учун механиканинг асосий қонунларига таянади. Бу назария материалларнинг механик хусусиятлари, кучланиш ва деформацияларни баҳолаш, шунингдек, динамик тизимлар ичида куч таъсирларини бошқариш кўникмаларини ривожлантиришни ўз ичига олади.

Шунингдек, назарий механика хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш учун механик тизимлар ва конструкцияларнинг чегаравий шароитларини аниқлаш, объектларнинг стресс ва страин ҳолатларини кузатиш, уларнинг оптимал дизайнини яратиш ва иш муҳитига мослаш имкониятларини таҳлил қилишни назарда тутди. Бу жараёнда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва механик тизимларнинг хавфсизлик стандартлари алоҳида аҳамият касб этади.

- иккинчидан, Назарий механика фани бўйича касбий аҳамиятли билим, кўникма ва малакаларни (механик тизимларни лойиҳалаш, юклама ва деформацияларни изланиш, динамик ва статик жараёнларни бошқариш, экспериментал тадқиқотлар асосида техник ечимларни қабул қилиш, конструкциялар ва механизмларнинг ишончлилигини таъминлаш) ривожлантириш, бу жараёнда механик тизимларнинг хавфсизлиги ва самарадорлигини оширувчи конструктив материалларни танлаш методларини эгаллаш алоҳида аҳамият касб этади.

Ушбу соҳада муҳандислик муаммоларини ечишда назарий ва амалий билимларни қўллаш орқали механик тизимларнинг хавфсиз ишлашини, иқтисодий самарадорлигини, энергия тежамкорлигини таъминлаш зарур. Бунда механикани ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, техник, санитария-гигиеник ва экологик талабларга мувофиқ ҳолда ривожлантириш масалалари алоҳида эътиборга олинади.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Назарий механика фанида конструкцияларни хавфсиз лойиҳалаш кўникмалари, юкламалар тақсимои, деформацияларнинг чегаравий ҳолатлари, материалларнинг физик-механик хусусиятларини таҳлил қилиш ва ҳисоблаш методлари эгалланади.

Механик тизимларни эксплуатация қилишда хавфсизликни ошириш, конструкцияларнинг мустаҳкамлиги ва чидамлилигини синаш учун назорат методларини қўллаш ҳам муҳим ҳисобланади.

Шунингдек, назарий механика фанида механик жараёнларни назорат қилиш ва оптималлаштириш стратегиясини ишлаб чиқиш орқали муҳандисларнинг касбий компетенциялари янада ривожлантирилади. Бу эса, технологик тараққиёт шароитида замонавий механик тизимларнинг ишончилигини ва иқтисодий самарадорлигини таъминлаш имконини беради;

- учинчидан, ишлаб чиқариш майдончаларига стажировка экскурсиялари, иш берувчилар билан ўзаро алоқалар ва шунга ўхшаш тадбирлар давомида таълим ресурсларининг киритилиши мультимедиа ўқитиш воситаларини талабаларга фанни мустақил ўрганиш усулларини эгаллашга ёрдам бериш имконини беради. Ушбу ёндашув, шунингдек, уларнинг фаолияти давомида касбий ўсишга доимий содиқликни шакллантиради.

Баҳолаш блокида - талабаларда мультимедиа воситаларидан фойдаланиб назарий механика фанини ўзлаштиришини баҳолаш мезон(репродуктив, вариатив, изланувчанлик, ижодий)лари ва даража (қониқарсиз; қониқарли; яхши; аъло)ларидан иборат компонентлар ўз аксини топган.

Баҳолаш даражаси	Мезонлар	Индикаторлар
Қониқарсиз	Репродуктив	- Асосий назарий тушунчаларни билмайди ёки нотўғри тушунади.
	Вариатив	- Масалаларни ечишда оғирлик қилади, формулаларни тўғри қўллай олмайди.
	Изланувчанлик	- Янги вазиятларга мослашишда қийналади, мустақил изланмайди.
	Ижодий	- Муаммоларни ҳал қилишда ижодий ёндашувга эга эмас, фақат тайёр ечимларни такрорлайди.
Қониқарли	Репродуктив	- Асосий қонуниятларни билади, лекин чуқур тушунишга эга эмас.
	Вариатив	- Оддий масалаларни ечиши мумкин, лекин нотўғри ёндашувлар учрайди.
	Изланувчанлик	- Мустақил ишлашга ҳаракат қилади, лекин янги шароитларга мослашиши суст.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

	Ижодий	- Янги ечимларни ишлаб чиқишда суст ҳаракат қилади, ижодий ташаббус кам.	
Яхши	Репродуктив	- Назарий билимларни тушунади ва изоҳлаб бера олади.	Н
	Вариатив	- Турли шароитларда масалаларни ечиши мумкин, лекин баъзи камчиликлар мавжуд.	азар
	Изланучанлик	- Мустақил изланади ва қўшимча маълумотлар орқали ўз билимини бойитади.	ий
	Ижодий	- Муаммоларни ҳал қилишда янги ғоялардан фойдаланади, лекин чуқур таҳлил етишмайди.	меха
Аъло	Репродуктив	- Фан бўйича чуқур назарий билимларга эга, тушунчаларни мустақил изоҳлаб бера олади.	ника
	Вариатив	- Ҳар хил шароитларга мос равишда формулалар ва механик қонунларни қўллай олади.	ни
	Изланучанлик	- Янги билимларни мустақил ўрганади, муаммоларни ҳал қилишда янги ёндашувларни қўллайди.	ўқит
	Ижодий	- Муаммоларни инновацион усуллар билан еча олади, техник жиҳатдан асосланган креатив ечимлар таклиф этади.	иш

Н

азар

ий

меха

ника

ни

ўқит

иш

жара

ёнид

а

вази

фала

р,

тамо

йилл

ар, функциялар, билимлар тизими, методикалар, тажрибалар, мезонлар ва хиссий-кадриятли муносабатларни интеграциялаш яхлит ахборот таъсирини осонлаштиради. Бундай ёндашув нафақат таълим тажрибасини оширади, балки ўқувчиларнинг бутун ҳаёти давомида узлуксиз касбий ривожланишини ҳам қўллаб-қувватлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азларов Т.Р. Компьютер саводининг табақалашган талаблари // Халқ таълими. Тошкент, 1998, No 2. Б.87-90,
2. Арипов М. Информатика ва ахборот технологияси асослари. Т.: Университет, 2001. 361 б.
3. Аширова А.И. Ахборот тизимларини лойиҳалаш фанидан дастурий қобик яратиш ва таълимда фойдаланиш методикаси. Дисс.... пед. фан. ном. Т.: 2009.139 б.
4. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. - Т.: Фан, 2007. -160
5. Икратова Х.З., Бегматова Н.Х., Эшбоев Э.А. Ахборот технологиясидан фойдаланишни ўрганиш. -Тошкент: Фан ва технология, 2011. -117 б.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

6. Комилов Ш.М., Эрматов Ш.Т. Мультимедиа электрон дарсликларини яратиш ва ишлатиш муаммоларини долзарблиги // «Ахборот–коммуникациялар технологиялар асосида электрон ўқув адабиётларини яратиш: тажриба, муаммо ва истиқболлар» республика илмий–амалий анжумани маърузалар тўплами. –Т.: ТошДИУ. 2004.
7. Филимонова М. Ю. Проектирование педагогической системы обучения инженерной графике с использованием новых информационных технологий: На примере подготовки инженеров-нефтяников: Дис канд. пед. наук: 13.00.08. – М.: РГБ, 2003. – 117с.
8. Фролова Л. А. Использование современных технологий в образовательном процессе // Начальная школа. – 2008. – № 7. – С. 94 – 96.

**ZAMONAVIY QURILISH MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF
ETISH.**

Akramov X.M.

(NamDU, San'atshunoslik kafedrası prjessori),

Qodirov D.B.

(NamDU, 3 kurs, HFX-22 guruh talabasi)

Annotasiya: Mazkur maqolada qurilish jarayonidagi muammolarni yoritilgan, Bu muammolarni bartaraf etish uchun ishlatiladigan bog'lovchi moddar tarkibini urganishga qaratilgan. Protland sement turlari, tarkibi va qo'llanish soxalari yoritilgan. G'isht va bloklardan qurilgan devorlarni yer osti suvlari ta'siridan ximoyalash. Pardozlash qorishmalar turlari, tarkibi va qo'llanish soxalari yoritilgan. Binolarni yer osti suvlaridan muxofaza qilish

Kalit so'zlar: Konstruksiylar, zakan va zovurlar, Portlandsement (ko'kimtir kulrang kukun), Pardozlash qorishmalari, Maxsus qorishmalar, klinker, Rangli portlandsementlar, yer osti suvlari.

Annotation: This article highlights the problems in the construction process, aims to study the composition of binders used to eliminate these problems. Types, composition and areas of application of Portland cement are highlighted. Protection of walls built of bricks and blocks from the effects of groundwater. Types, composition and areas of application of finishing mixtures are highlighted. Protection of buildings from groundwater

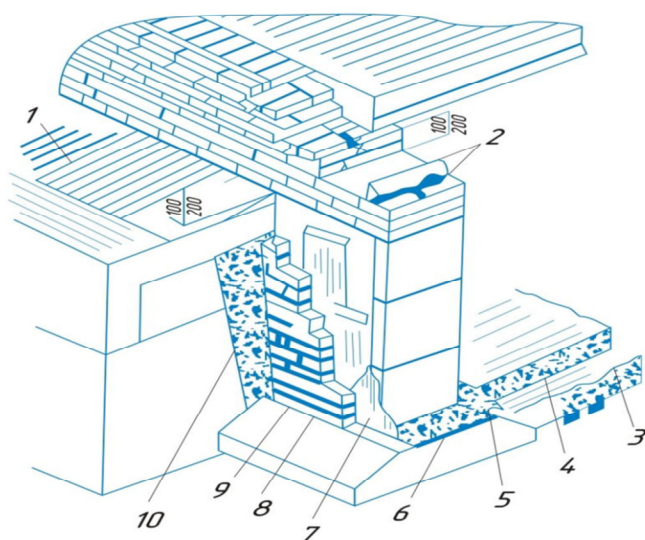
Keywords: Constructions, trenches and ditches, Portland cement (bluish gray powder), Finishing mixtures, Special mixtures, clinker, Colored Portland cements, groundwater.

Hozirgi vaqtda katta shaharlar tevarak atorfidagi ekinzor yerlarni aholiga qurilish uchun ajratilishi zakan va zovurlarni yoqalishi natijasida yer osti suvlarni yer yuziga ko'tarilish muammosi quruvchilarga ancha qiyinchilik tug'dirmoqda. Bu muammolarni nazariy va amaliy yechimlarni ota-bobolarimiz qurgan inshootlar tahlilida kurishimmiz mumkin.

Poydevorlar yerto'la, podval devorlari va zaminga tegib turadigan boshqa konstruksiyalar asosdagi namlik hisobiga zax tortadi. Bunday konstruksiyalarni

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

kapillar namlikdan asrash uchun poydevorlarga gorizontal va vertikal gidroizolatsiya qatlamlari qo'yiladi. Ular yopishtiriladigan material (ruberoid, gidroizol, izol, shisha mato, shisha kigiz) qatlami va bo'yoq parda va suvoq (sement qorishma, asfalt va boshqa bitumli materiallar) bo'lishi mumkin.

1-rasm G'isht va bloklardan qurilgan devorlarni yer osti suvlari ta'siridan ximoyalash:

a – podvalsiz binolarning gidroizolatsiyasi;

b – podvalli binolarning gidroizolatsiyasi;

1 – birinchi qavatdagi xonaning poli;

2 – tashqi devor; 3 – rulon materialdan qilingan gidroizolatsiya qatlami;

4 – sement qatlami; 5 – otmostka;

6 – poydevor; 7 – bitum (saqich) qatlam; 8 – mayin sement qorishmasidan tayyorlangan vertikal gidroizolatsiya; 9 – podvalning beton poli; 10 – gorizontal gidroizolatsiya qatlami;

11 – podval usti ora yopmasi.

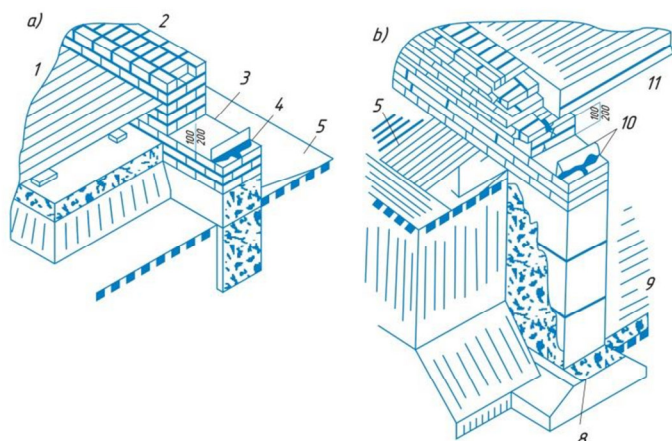
Podvalsiz binolarda devorning poydevor bilan tutashgan qismiga gorizontal gidroizolatsiya sifatida qalinligi 20-30mm sement-qum qorishma (tarkibi 1:2) yoki ikki qavat ruberoid, gidroizol yoki nam o'tkazmaydigan boshqa material bitumli mastikada yotqiziladi. Bulardan tashqari, 25-30mm qalinlikda asfalt to'shama bilan ham devorni gidroizolatsiya qilish mumkin. Gorizontal gidroizolatsiya binoning birinchi qavat poli betonining sathi bilan baravar va bino atrofiga ishlangan otmostka sathidan 15-20 sm balandda joylashadi. Ichki poydevorlarda gorizontal gidroizolatsiya poydevorning tepa yuzasiga joylashtiriladi.

Podvalli binolarda gorizontal va vertikal gidroizolatsiyadan foydalaniladi. Gorizontal gidroizolatsiya devor g'ishtlarini yoki mayda bloklarini terganda

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

qatorlar orasiga rulonli materiallardan lenta tarzida bitumli mastika yordamida yotqiziladi. Hidroizolatsiyaning birinchi qatlami podval poli bilan bir tekislikda, ikkinchi qatlami esa birinchi qavat poli plitalari ostida joylashgan bo'ladi.

Vertikal hidroizolatsiya podval devorlarining sirtqi yopmasi va avatlararo ora yopmasiga o'linadi. Hidroizolatsiya turlarini tanlash ko'proq namligiga, yer osti suvlarining satxiga bog'liq bo'ladi. Quruq tuproqli yerda issiq bitumni poydevor yuzasiga ikki qayta surtish bilan chegaralanish mumkin. Nam tuproqli yerda esa podval devori sirti mayin sement qorishmasi yoki sement oxak qorishmasi bilan suvoq qilinib, ustidan issiq bitum ikki qayta surkab chiqiladi yoki ikki qavat rulon material yopishtiriladi. Yopishtirilgan hidroizolatsiya qatlami shikastlanmasligi uchun ular g'ishtin devor bilan himoyalanadi (1-rasm). Imorat quriladigan joyda yer osti suvlari sathi podval poli satxidan baland bo'lgan xollarda gorizontal va vertikal hidroizolatsiya ikki-to'rt qavat chirimaydigan rulon-material (gidroizol, izol, shisha mato, shisha kigiz, ruberoid va boshqalar) yopishtirish orqali hosil qilinadi.

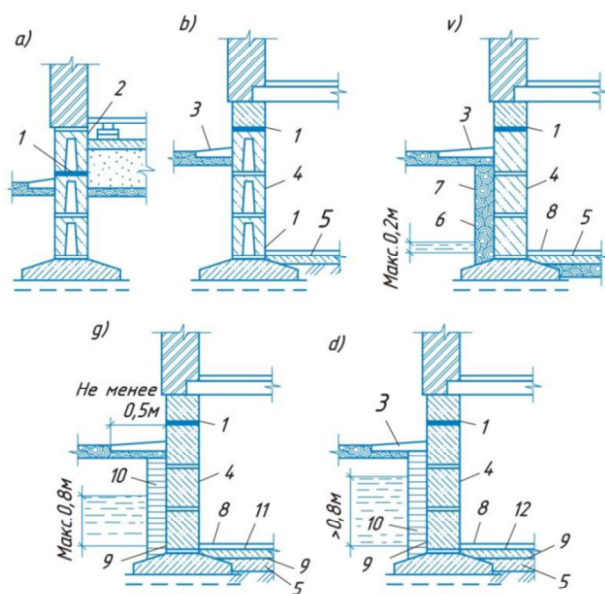
2 – rasm. Yer osti suvlarining satxi baland bo'lgan joylardagi g'ishtin binolarning gidroizolatsiyasi.

1 – otmostka; 2 – rulon materialdan qilingan gorizontal gidroizolatsiya qatlami; 3 – podval polidagi gorizontal gidroizolatsiya qatlami; 5 – rulon

gidroizolatsiyaning burmasi (kompensator); 6 – bitum shimdirilgan los tiqilgan joy; 7 – poydevor sirtiga yopishtirilgan vertikal gidroizolatsiya; 8 – yopishtirilgan vertikal rulon gidroizolatsiya;

9 – himoya g'ishtin devor; 10 – loy suvoq.

Bunda gorizontal gidroizolatsiya qatlami podval poli tekisligida va devorlar sikoliga to'shaladi. Vertikal gidroizolatsiya yer osti suvi satxidan 0,5m balandda joylashishi lozim. Buning uchun gorizontal gidroizolatsiya to'shamasi podval poli betonli qatlami ustidan yotqiziladi. Uning bir uchi podval devori tagidan sirtga chiqarilib, sirtqi vertikal yuzada yer osti suvlari ko'tarilishi mumkin bo'lgan satxdan 0,5 metr yuqorida qoldiriladi. Agar yer osti suvlarining gidrostatik bosimi 0,8m dan ortiq bo'lsa, u xolda podval polining betonli qatlami ustidan hamda podval devori ostidan o'tgan yaxlit temir-beton plita o'rnatiladi (3-rasm).

3-rasm. Binolarni yer osti suvlaridan muxofaza qilish;

a, b – yer osti suvlari poydevor satxidan pastda joylashgan;

v, g, d – yer osti suvlari poydveorga xam chiqqan;

1 – gorizontal gidroizolatsiya; 2 – vertikal gidroizolatsiya; 3 – otmostka; 4 – podval devori; 5 – polga yotqizilgan beton qatlam;

6 – issiq bitum surtilgan qatlam; 7 – toza yog‘li tuproq; 8 – toza pol; 9 –

vertikal gidroizolatsiya; 10 – himoya g‘ishtin devor; 11 – beton; 12 – temir-beton plita.

Agar yer osti suvlari tarkibida agressiv moddalar ham bo‘ladigan bo‘lsa, u xolda poydevor betoni putssolan portlansement yoki shlakportlansement asosida tayyorlanadi.

Binoning yer ostidagi qismlarini yog‘in-sochin ta’siridan himoyalash uchun tashqi devorlar atrofiga nishobi binodan chetga qaratilgan yo‘lka-otmostka qilinadi. Otmostkalar suv o‘tkazmaydigan materiallardan, ya’ni asfalt, asfalt – betondan yoki yig‘ma temir-beton plitalardan to‘shalishi mumkin. Ularning eni kamida 0,5m, nishabi 2-3% qilib olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.B.A.Asqarova, Sh.R.Nizomov. Temirbeton va tosh-g‘isht konstruksiyalari. O‘quv qo‘llanma. - T.: Iqtisod-Moliya, 1997-357b. 16

2.Xasanova O.T., Yuldashev O.P. Bezopasnost zdaniy i soorujeniy. Uchebno-metodicheskoe posobie.-T.: TGTU, 2013 – 143s.

3.Akramov, K. M. (2021). Improvement of the ecological condition of the settlement points by the processing of their waste. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(2), 160-163.

**TA'LIM VA AMALIY FAOLIYAT KLASTERI MUHITIDA
MUAMMOLARNI HAL QILISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI**

Qorayev Samariddin Barakayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Yoshlar masalalari va ma'naviy – ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor.

Abdullayeva Ozoda Odiljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Umumiy pedagogika kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari muhitida yuzaga keladigan muammolar va ularni hal qilishning zamonaviy yondashuvlarini tahlil qiladi. Klaster modeli ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot markazlari va sanoat korxonalari o'rtasidagi integratsiyani ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu tizimni rivojlantirishda dual ta'lim, innovatsion texnologiyalar va universitet-sanoat hamkorligi muhim o'rin tutadi. Maqolada ta'lim dasturlarining mehnat bozoriga mos kelmasligi, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarining yetishmovchiligi, innovatsion texnologiyalarning kam qo'llanilishi va hamkorlikning sustligi kabi muammolar ko'rib chiqilgan. Ularni hal qilish uchun STEAM yondashuvi, sun'iy intellekt, VR/AR texnologiyalar, texnoparklar va startap inkubatorlarini rivojlantirish kabi usullar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim klasteri, amaliy faoliyat, dual ta'lim, innovatsion texnologiyalar, universitet-sanoat hamkorligi, mehnat bozori, startap inkubatorlari, STEAM, sun'iy intellekt, virtual reallik.

ANNOTATION. This article analyzes the problems arising in the environment of educational and practical activity clusters and modern approaches to their solution. The cluster model is aimed at ensuring integration between educational institutions, research centers, and industrial enterprises, and dual education, innovative technologies, and university-industry cooperation play an important role in the development of this system. The article addresses issues such as the incompatibility of educational programs with the labor market, students' lack of practical skills, insufficient use of innovative technologies, and weak cooperation. To solve them, such methods as the STEAM approach, artificial intelligence, VR/AR technologies, the development of technoparks and startup incubators have been proposed.

Keywords: educational cluster, practical activity, dual education, innovative technologies, university-industrial cooperation, labor market, startup incubators, STEAM, artificial intelligence, virtual reality.

KIRISH

Ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari o'zaro integratsiyalashgan tizim bo'lib, u ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot markazlari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tizimning asosiy maqsadi –

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

ta'lim jarayoni va real sektorni yaqinlashtirish orqali yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va innovatsion rivojlanishni ta'minlashdir. Biroq, ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari muhitida qator muammolar mavjud bo'lib, ularni hal qilish uchun zamonaviy yondashuvlardan foydalanish talab etiladi[2]. Ushbu maqolada klaster tizimida yuzaga kelayotgan asosiy muammolar va ularni bartaraf etishning ilg'or usullari keng tahlil qilinadi.

Ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari innovatsion hamkorlik modeli sifatida quyidagi asosiy elementlardan iborat: Universitetlar va kasb-hunar ta'lim muassasalari – nazariy bilimlarni shakllantirish. Ilmiy-tadqiqot institutlari – innovatsion ishlanmalarni amalga oshirish. Ishlab chiqarish korxonalari va biznes sektori – amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va real soha bilan bog'liq tajribani oshirish. Mazkur klaster modeli ta'lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni tijoratlashtirish va mehnat bozorining talablariga mos kadrlar tayyorlash imkonini beradi[7].

Ta'lim va amaliy faoliyat klasteri tizimida uchraydigan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

– Ta'lim dasturlarining mehnat bozoriga mos kelmasligi. Ko'plab universitet va kasb-hunar kollejlari dasturlari sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlarining real ehtiyojlariga javob bermaydi. Bu esa bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishiga to'sqinlik qiladi. Bunda, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Undan tashqari, dual ta'lim tizimini joriy etish, ya'ni nazariy ta'limni bevosita ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'lash, bunda bitiruvchilar uchun kasbiy sertifikatlash tizimini rivojlantirish zarur. Nazariy bilimlar amaliyot bilan mustahkamlanmasa, o'quvchilar real ish sharoitlariga moslasha olmaydi. Yechim sifatida ta'lim dasturlarida loyiha asosidagi o'qitish metodlarini keng joriy etish muhim hisoblanadi. Sanoat hamkorliklarining kengaytirilishi va amaliyot dasturlarining ko'paytirilishi va, bunda talabalarning startap loyihalarda ishtirok etishini qo'llab-quvvatlash zarur[9]. Universitet va sanoat hamkorligi yetarli darajada rivojlanmagan bo'lib, ishlab chiqarish sektori va ta'lim muassasalari o'rtasidagi aloqalar sust bo'lsa, bitiruvchilar ish bozoriga tayyor holda chiqolmaydi. Bunda universitetlar va korxonalar o'rtasida hamkorlik shartnomalarini ko'paytirish, akademik ta'limni korporativ amaliyot bilan bog'laydigan maxsus dasturlarni ishlab chiqish va universitet qoshida innovatsion inkubatorlar va texnoparklar tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda dolzarb mavzuga aylangan. Ushbu bo'limda klaster tizimi, ta'lim va sanoat hamkorligi, innovatsion ta'lim yondashuvlari hamda zamonaviy texnologiyalarning ta'lim jarayoniga ta'siri bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlil qilinadi. 1998 yillarda Porter tomonidan ilgari surilgan klaster nazariyasi sanoat va ta'lim o'rtasidagi integratsiyani muhokama qiladi. Unga ko'ra, klaster tizimi

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki malakali kadrlarni yetishtirish uchun ham muhim vosita hisoblanadi[2]. 2000 yillarda, Schmitz esa klasterlarning raqobatbardoshligi va innovatsiyalarni tezlashtirishdagi rolini ta'kidlaydi. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda (Masalan, Germaniya va Shveysariya) **dual ta'lim tizimi** ishlab chiqarish va akademik ta'limni bog'lovchi muhim model sifatida baholanadi. Ushbu tizim, ayniqsa, kasbiy ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Universitet va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi hamkorlik bo'yicha tadqiqotlarda Etzkowitz va Leydesdorff tomonidan ishlab chiqilgan **“Triple Helix”** modeli keng qo'llaniladi. Ushbu model universitetlar, biznes va davlat hamkorligini rivojlantirish orqali innovatsion tizimlarni yaratishga qaratilgan[8].

Ushbu maqola sifatli va miqdoriy tahlil metodlari asosida olib borilgan. Ta'lim klasterlari muhitida yuzaga keladigan muammolar va ularni hal qilish usullari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, statistik ma'lumotlar va amaliy tadqiqotlar o'rganildi. Masalan, adabiyotlar tahlili – Klaster tizimi va zamonaviy ta'lim metodikalariga oid ilmiy maqolalar, kitoblar va konferensiya materiallari o'rganildi. Taqqoslash usuli – Dual ta'lim tizimi, innovatsion yondashuvlar va universitet-sanoat hamkorligining turli davlatlardagi amaliyoti o'rganilib, ularning samaradorligi taqqoslandi. Intervyu va so'rovnomma – Ta'lim muassasalari, sanoat korxonalari vakillari va talabalar bilan suhbatlar o'tkazilib, klaster tizimining samaradorligi baholandi. Eksperimental yondashuv – Virtual reallik, STEAM va startap inkubatorlari asosida ta'lim olish natijalari tahlil qilindi[10].

Tadqiqotda quyidagi asosiy ma'lumotlar ishlatilgan:

1. Ilmiy maqolalar va monografiyalar – Klaster tizimi, innovatsion ta'lim usullari va sanoat hamkorligi bo'yicha xalqaro tadqiqotlar.
2. Statistik ma'lumotlar – Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi bo'yicha xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari.
3. Empirik tadqiqotlar – Sanoat va akademik hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha tajriba loyihalarining natijalari.

Olingan ma'lumotlar asosida quyidagi yo'nalishlarda tahlillar amalga oshirildi: Mavjud muammolarni aniqlash – Ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari duch kelayotgan muammolar sistematik tarzda o'rganildi. Zamonaviy yondashuvlar samaradorligini baholash – Dual ta'lim, innovatsion texnologiyalar va universitet-sanoat hamkorligining ta'lim sifatiga ta'siri baholandi. Tavsiyalar ishlab chiqish – Olingan natijalarga asoslangan holda samarali strategiyalar taklif etildi[1].

NATIJALAR

Ushbu maqolada ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari muhitida yuzaga keladigan muammolar, ularning sabablari va hal qilishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oldi: Ta'lim va sanoat o'rtasidagi integratsiya sustligi – Universitet va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi hamkorlik yetarlicha rivojlanmagan. Tadqiqot

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

natijalariga ko'ra, sanoat vakillari o'quv dasturlarining mehnat bozori talablariga mos kelmasligi va amaliyotga yo'naltirilmaganligi sababli bitiruvchilarning ishga tayyorgarligi yetarli emasligini ta'kidlagan. Innovatsion texnologiyalar yetarli darajada joriy etilmagan – Virtual reallik (VR/AR), sun'iy intellekt (AI) va raqamli ta'lim platformalarining o'quv jarayoniga integratsiyasi sekin kechmoqda. Ish beruvchilarning 72% i o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarida kamchilik borligini qayd etgan. Dual ta'lim tizimining yetarlicha rivojlanmagani – Germaniya va Shveysariya kabi mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan dual ta'lim tizimi aksariyat rivojlanayotgan davlatlarda hali keng joriy etilmagan. So'rovnomalar natijalariga ko'ra, talabalar va o'qituvchilarning 68% i nazariy bilim va amaliy tajriba o'rtasida nomutanosiblik mavjudligini bildirgan. STEAM ta'limining ijobiy ta'siri – Tajriba asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar shuni ko'rsatdiki, fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika (STEAM) yondashuvi asosida tashkil etilgan ta'lim klasterlari o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Startup inkubatorlari va texnoparklarning roli – Universitetlarda tashkil etilgan texnoparklar va startup inkubatorlari talabalarning ijodkorligi va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Startup loyihalarida qatnashgan talabalar o'z bilimlarini real loyihalarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishgan.

MUHOKAMA

Ta'lim va amaliy faoliyat klasteri doirasida duch kelinayotgan muammolar va ularni hal qilish bo'yicha zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish natijalari ta'lim jarayonining tub islohotlarni talab qilayotganini ko'rsatadi. Ushbu bo'limda natijalar asosida olib borilgan tahlillar, mavjud muammolarga yechim sifatida taklif etilgan yondashuvlarning samaradorligi va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari muhokama qilinadi. Bunda:

1. Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi nomutanosiblik. O'tkazilgan tadqiqot natijalari ta'lim va sanoat o'rtasida hali ham sezilarli tafovut borligini ko'rsatdi. Ish beruvchilarning fikriga ko'ra, bitiruvchilar ko'pincha amaliy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmay, real ish sharoitlariga moslasha olmaydi. Bu muammo dual ta'lim tizimi orqali hal qilinishi mumkin. Germaniya va Shveysariya tajribasi shuni ko'rsatdiki, o'qish jarayonida talabalar korxonalarga jalb etilib, u yerda aniq kasbiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Dual ta'lim tizimini keng joriy qilish uchun ishlab chiqarish korxonalari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni chuqurlashtirish zarur. Davlat tomonidan mehnat bozori ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va qonunchilik asoslarini mustahkamlash lozim[3].

2. Universitet, sanoat va davlat hamkorligining ahamiyati. "Triple Helix" modeli (universitet–sanoat–davlat hamkorligi) bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, universitetlar o'z ilmiy tadqiqotlarini sanoat ehtiyojlariga moslashtirganda innovatsion loyihalar samarali amalga oshiriladi. Texnoparklar va startup inkubatorlari ta'lim jarayoniga tadbirkorlik elementlarini kiritib,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'quvchilarning biznes yuritish va innovatsiyalar yaratish qobiliyatlarini oshiradi. Universitet va sanoat o'rtasida uzviy hamkorlikni ta'minlash uchun davlat tomonidan maxsus rag'batlantiruvchi dasturlar ishlab chiqilishi lozim. Ish beruvchilar ta'lim jarayoniga jalb qilinsa, bitiruvchilar uchun ishga joylashish imkoniyatlari oshadi. Biroq, ayrim universitetlar sanoat bilan hamkorlik qilishga tayyor emas, bu esa tizimli o'zgarishlarni talab qiladi.

3. Kasbiy ta'limni rivojlantirish va mehnat bozoriga moslashtirish. Ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda kasbiy ta'lim tizimi mehnat bozorining real ehtiyojlariga javob bera olmaydi. Natijada, bitiruvchilar o'z mutaxassisligi bo'yicha ish topa olmay, yangi sohalarga moslashishga majbur bo'lmoqda. Kasbiy ta'limni sanoat talablariga moslashtirish orqali bu muammo hal etilishi mumkin. Kasbiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqarish sektori ehtiyojlariga muvofiqlashtirish uchun muntazam monitoring va so'rovnomalar o'tkazish zarur[4]. STEAM ta'limi kasbiy yo'nalishdagi dasturlarga integratsiya qilinishi kerak. O'qituvchilar ham zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishi uchun ularning malakasini oshirishga e'tibor qaratish kerak.

XULOSA

Ta'lim va amaliy faoliyat klasterlari muhitida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun tizimli va zamonaviy yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Dual ta'lim, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va universitet-sanoat hamkorligini rivojlantirish orqali ta'lim sifatini oshirish, yosh mutaxassislarni mehnat bozoriga tayyorlash hamda ilmiy-texnologik taraqqiyotga hissa qo'shish mumkin. Shu boisdan, klaster modeli asosida ishlaydigan ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish sektori o'rtasida uzviy hamkorlikni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: From National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university-industry-government relations. *Research Policy*, 29(2), 2000. – P. 109-123.
2. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum. Geneva: Crown Business, 2016.
3. Gibson D. V., Heitor M. V. *Creating regional wealth in the innovation economy: Models, perspectives, and best practices*. Cambridge University Press, 1999.
4. Kolb D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice Hall, 1984.
5. Gibbons M., Limoges C., Nowotny H., Schwartzman S., Scott P., Trow M. *The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies*. Sage Publications, 1994.
6. Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press, 2001. – P. 102-124.

7. Gee J. P. What video games have to teach us about learning and literacy. Palgrave Macmillan, 2003.
8. Philipps L. Definitions and Synonyms: A Guide to Effective Vocabulary Use. Oxford University Press, 2007.
9. Bransford J. D., Brown A. L., Cocking R. R. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School. National Academies Press, 2000.
10. Ibragimov A. G. The Development of Creativity in Primary School Students: Methods and Strategies. Tashkent State Pedagogical University Press, 2018.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

BOLALARDA VATANPARVARLIK TUYGULARINI SHAKLLANTIRISHNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

U. D. Turaxanov. Psixologiya kafedrasi mudiri, (PhD)

Annotatsiya: Psixologiya - insonning sub'ektiv dunyosiga tezkorlik bilan ta'sir etadi. Ushbu maqolada bolalarda vatanparvarlik tuygularini shakllantirishning individual psixologik xususiyatlarining omillari haqida fikr yuritiladi. Har bir o'quvchi psixologik jihatdan bir "shaxs"dir, shuning uchun har birining ta'lim tizimidagi muvaffaqiyatlari turlichadir. O'qituvchi psixolog bo'lishi kerak, o'quvchiga ta'lim berish barobarida ona- yurtga sodiqlik tushunchalarini ham singdirib borishi kerak.

Kalit so'zlar: shaxs, individuallik, psixologiya, individ, differensial, xulq-atvor, yondashuv.

Annotation: Psychology is a rapidly developing factor in the subjective world of a person. This article discusses the factors of individual psychological features of the formation of patriotic feelings in children. Each student is a psychological "person", therefore, each of them has different successes in the education system. The teacher must be a psychologist, and while teaching the student, he must also instill in him the concepts of loyalty to the Motherland.

Keywords: personality, individuality, psychology, individual, differential, behavior, approach.

Ma'lumki, psixologiya psixik faoliyatning u yoki bu sharoitda qanday ro'yobga chiqqanligini o'rganish bilangina shug'ullanib qolmasdan, bu jarayonlarni qanday boshqarib borish masalalarini ham ilmiy asosda o'rganadi. Shuning uchun ham ilmiy psixologiya boshqa barcha o'rganilayotgan predmetlar orasida eng asosiy fanlardan hisoblanadiki, uning jamiyat rivojlanishi bilan ahamiyati yanada ortib va takomillashib boraveradi. Turli mazmundagi taassurotlar tufayli paydo bo'ladigan hissiy holatlar hayotimizning turli-tuman ko'rinishlaridirki, bularning hammasini psixologiya fani o'rganadi. "Psixologiya" so'zi ikkita grek so'zlaridan —psychell — jon, ruh va —logosl — ta'limot, ilm so'zlaridan iborat bo'lib, an'anaviy ma'noda inson ruhiy dunyosiga aloqador barcha hodisalar va jarayonlar uning predmetini tashkil etadi. Boshqacha qilib aytganda, psixologiyaning predmetini har birimizning tashqi olamni va o'z-o'zimizni bilishimizning asosida yotgan jarayonlar, hodisalar, holatlar va shakllangan xislatlar tashkil etadi.

Har bir insonga o'z ichki dunyosini idrok etish, emotsional va iroda shakllariga ajratish odatdir. Idrok- his etishdan boshlanadi, - psixologik jarayonning eng oddiysidan, bizning ongimizda voqea-hodisa va narsalarning hislatlarini yoritadi. Narsa va hodisalarni his etish ongda bir butun obraz yaratadi. Ma'lumotlarni qabul qilayotganimizda aql ham ishtirok etadi, kerakligini ajratib, bir-biri bilan taqqoslaydi, avval ko'rgani bilan solishtiradi. Inson individualligining etilishiga, rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning ko'p qirraliligini hisobga olgan xolda V.Merlin bu tushunchani aniqroq ifodalash uchun «integral individuallik» atamasini kiritdi. Syu bilan birga u individuallik tushunchasida barcha tabiiy va ijtimoiy xususiyatlar integratsiyasini ko'rsatib o'tdi. Bunday yondoshishga ko'ra, inson individualligi bu uzluksiz tashqi va ichki O'zgarishlar sharoitida o'z yaxlitligi va o'z-oziga o'xshashlikni saqlab qoluvchi, yakka bita odamning aloxida turmush shakli (tarzi) bo'lib, u turmush tarzi doirasida muxtor sifatida, yakka va betakror biosistema (tabiiy-ijtimoiy tuzilma) tariqasida yashaydi va sa'yi-harakat qiladi. Bu borada V.M.Bexterevning bir fikrini eslab o'tish joizdir; «Shaxs har doim va har erda biosotsial sharoitlarning maxsulidir»deya ta'kidlaydi.[3]

Faoliyat davomida yoshlarning kasbiy his tuyg'ulari, ya'ni his- hayajoni va tayanch hislari rivojlanadi. Ijodiy faoliyat davrida o'qituvchi o'quvchining kuzatuvchanligini rivojlantirishi kerak. Diqqatni jamlash - ongga boshqa hech qanday narsaga ahamiyat berishlikka

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

yo'l bermaydi, faoliyatni muvaffaqiyatli bo'lishi garovidir. Diqqatni doim mashq qildirish kerak, shunda u doimo fikrni jamlay oladigan bo'ladi.

Bolalarda ma'naviyatni shakllantirish va rivoj topishida avvalo, o'z Vatanini dilida va tilida saqlovchi, unga kerak bo'lsa sajda etush lozimligini ta'kidlab boorish kerak. Vatan tushunchasi etnik birliklarga nisbatan qo'llanilganda muayyan ijtimoiy, iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Inson o'zining xalqining butun orzu-umidlarini ham Vatan istiqboli, uning tinchligi, barqarorligi, taraqqiyoti bilan bog'laydi. Vatan tinch bo'lsa, el tinch bo'lishini, boy bo'lsa boy bo'lishini, rivojlansa ezgu niyatga yetishini ta'lim fidoyilari bo'lmish ustozlarimiz talaba yoshlar ongiga singdirib kelmoqdalar.

“Vatan (arabcha-ona yurt) - kishilarning o'zi yashab turgan, avlod ajdodlari tug'ilib o'sgan, millati shakllangan joy, ijtimoiy muhit, mamlakat. Vatan bir-birini taqazo etuvchi (uy, mahalla, shahar, qishloq, mamlakat kabi) bir qator hududlarni o'zida ifodalaydigan, ijtimoiy muhit va inson, uning hayoti kabi ko'plab ma'naviy tushunchalarni o'z ichiga oladi, avlodlar tug'ilib o'sgan va kamol topgan joyi, zamin, o'lkani anglatadi.”^[1]

Vatanga bo'lgan munosabat ma'naviyat darajasiga qo'tarilib, inson faoliyatiga maqsad va yo'nalish berish-vatanparvarlik ekanini o'zlari ham chin dildan his etib, ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish yo'lida jonbozlik ko'rsatmoqdalar. Ularning eng asosiy maqsadi bilim, ko'nikmalar berish bilan birga yoshlarni oqilona tarbiyalaydilar ham.

Ota-bobolarimizdan meros qolgan an'analarning barchasi ta'lim-tarbiyaga rivojiga qaratilgan bo'lib, uni uqqan har bir kishining ma'naviy qobiliyati ortib boradi. Ammo hozirda bola tarbiyasi qiyin muammodek, nazarimizda. Bularga milliy tarbiya tizimining izdan chiqqani, ota-onalarning loqaydsizligi, oynai jahon orqali mazmunan sayoz turli seriallarning namoyish etilishi ham sabab bo'lmoqda. Ilgari o'zbek bolalari kattami-kichikmi, ota-onasi tugul kattalar gapini ikki qilolmasdi, lekin bunday holatlar hozirda adog'iga yetgandek. Xatto ba'zi bir farzandlar orasida ota-onasini behurmatlash hamda qariyalar uyiga olib borib qo'yish hollari ham uchramoqda. Shuning uchun bunday ko'ngilsizliklarning oldini olishda keng jamoatchilik faoliyatini jadallashtirishimiz, yangi istiqbol rejalar xususida bosh qotirishimiz lozim. Yoshlar ma'naviy kamol topib borib jamiyat rivoji uchun yetuk shaxs etib tarbiya topar ekan, o'zining bor imkoniyatlarini ishga solib, iste'dodini to'la namoyon etishi zarur. Zero, ma'naviyatga hurmat, uning o'ziga bo'lgan hurmatdir.

Vatan tuyg'usi jaranglaganda bizlarning hayolimizda yurtimiz faxri, iftixori, buyuk bobolarimizning siymolari, muqaddas zaminimiz, musaffo osmonimiz, tinch va osoyishta hayotimiz aks etadi, uning qadriga yetib yashash esa siz-bizlarning burchimizdir.

Yangi barkamol inson tarbiyasi xuddi shu ma'noda har qachongidan ham ahamiyatliroqdir. Sharq mutaffakirlari xalqimiz ma'naviyatini, joylarda yoshlar tarbiyasining yaratuvchilik rolini chuqur his qilgan holda o'zlarining fikrlarini asarlari orqali qoldirganlar. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda Davlat ta'lim standartining talablarida ham ta'lim-tarbiya yo'nalishlari oqilona ko'rsatib qo'yilgan.

Vatanparvarlik tuyg'usi kabi mas'uliyatli vazifa ota-onadan keyin ta'lim fidoyilarining zimmasiga tushadi. Demak, tarbiya degan tushunchalar, to'g'rirog'i tarbiya bilan shug'ullanish jamoatchilik ishiga aylandi. Ta'lim tizimida mehnat qilayotgan har bir pedagog tarbiyani ta'lim bilan birga barobar holda olib borish yo'lida zamonaviy usuldagi dars samaradorligiga erishishga haraka qilmoqdalar.

Chaqaloqlikdan bog'chagacha bo'lgan davrda rang-barang o'yinchoqlar, turli-tuman chiroyli shakldagi o'yinchoqlar, milliy ruhdagi allalar aytishni o'rgatish ham bugungi kun pedagog va tarbiyachilarning vazifasiga aylanmog'i kerak. O'zbek tiliga davlat maqomining berilishi, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, xalqlarimizning milliy ongi, milliy g'ururining o'sishida, ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglashni tiklanishida ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ulug' ajdodlarimizning ulkan ma'naviy merosini yangidan ijodiy

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'zlashtirishning boshlovchilanganligi mustaqil O'zbekistonning eng yorqin yutuqlari qatoridan joy oldi.

Mamlakatimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni tarbiyalash, intellektual imkoniyatlarini kengaytirish, ilm-fan, madaniyat va ma'naviyatga bo'lgan intilishlarini moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlashda Ulug'bek nomidagi iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasining faoliyati e'tiborga sazovordir. Agarda bizlar kelajagimizni o'ylab qadam tashlamoqchi bo'lsak, kelgusida ishimizni davom ettiradigan bugungi yoshlarimizga sharoit yaratib berishimiz zarur.

Ona Vatanni sevish –vatanparvarlikning asosida ahloqiy tarbiya yoshi va o'quvchining to'g'ri yo'nalish olishi uchun hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan muhitni ham hisobga olganda, shaxsning butun hayotiy faoliyati jarayonida amalga oshiriladi. Ahloqiy bilim berish bir qancha tarbiyaviy vazifalarni bajaradi: Inson hayoti va madaniyatining ahloqiy qadriyatlari to'g'risida keng tasavvur beradi. Ahloqiy bilim asosan ahloq to'g'risidagi suhbatlar, ma'ruzalar mavzuiy kechalar, turli kasb namoyondalari bilan uchrashuvlar, o'quvchilar konferentsiyasi va boshqa vositalar bilan amalga oshiriladi.

Vatanparvarlik tuyg'usi insonda ijtimoiy burch orqali namoyon boladi. Ya'ni Vatan va xalq manfaatlarini himoya~qilish, mehnat faoliyati, ijtimoiy faoliyatda o'z fuqarolik burchini bajarishga undaydi. Har bir fuqaroning iste'dodi va salohiyati Vatan va xalq manfaatlarini uchun xizmat qilsa, haqiqiy vatanparvar bo'ladi. Vatanparvarlik tuyg'usi har bk bolaning, talabaning, fuqaroning ongiga ta'sir etib, uning faoliyatida ifodalanishi zarui, ya'ni har bir kishida vatanparvarlik tuyg'usi e'tiqodiga aylanishi uchun uning o'tmishi, hoziri, kelajagi haqidagi fikrlar bir butun tasavvurda maqsad va yo'nalish hosil qilishi zarur. Demak, ongi, tuyg'usi kelajakka ishonch, oz Vatani tarixiga, uning ma'naviy merosiga huimat va undan faxrlanish tuygusi, vming boyligiga boylik qo'shish uchun intilishi va fidoyi borish haqiqiy vatanparvarlik sanaladi.[2]

Bolalarga individual – psixologik yondoshuvda vatanparvarlikni tarkib toptirish o'zbek xalqining umuminsoniy qadriyatlari bilan uyg'un holda amalga oshiriladi. Ana shunday qadriyatlardan eng muhimi insonparvarlikdir." Insonparvarlik — bu shaxs erki, uning qadr-qimmatini hurmat qilish, insonga mehr va muruvvat ko'rsatish, unga yaxshilik qilish kabi qarashlar majmuidan iborat.

Milliy g'oyaning muhim tamoyillaridan biri xalqimizning tarixiy xotirasi, o'z ona yurti va xalqiga bo'lgan cheksiz xurmat va iftihoridan iboratdir. O'zbek xalqining milliy g'oyasida ushbu tamoyil hamisha ustivor bo'lib kelgan. Buning sababi, O'zbekiston bizning yagona tarixiy Vatanimiz ekanligidadir.

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berar ekanmiz, o'zbek xalqining asriy boy me'rosiga egaligi, biz yashayotgan zamin tuprog'i tabarrukligi hamda kindik qonimizning to'kilganligini, shu zaminda bizlar va kelajak avlodimiz yashab, ijod etishini qayta-qayta uqtirib boramiz. Inson uchun ona bitta bo'lgani kabi Vatan ham yagonadir. Xalqimizning e'tiqodiga ko'ra, ona Vatanni sevish, ardoqlash milliy an'analarga sodiq bo'lish- vatanparvarlikdir.

Psixologiya va pedagogikani egallab olish o'qituvchining umumiy kasbiy- pedagogik tayyorgarligini ta'minlaydi. Psixologiya psixik jarayonlarni mohiyati va sodir bo'lish xususiyatlarini bilib olishga yordam beradi. Psixologiyaga doir bilimlar kishilarning xatti-harakatlarini, psixik xolatini, psixik jarayonlarning sodir bo'lish xususiyatlarini, shaxsning xususiyatlarini, bolalar guruxi va jamoasini tahlil qilish ko'nikmalarini tarkib toptirish asosini tashkil etadi. Pedagogika pedagogik jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi, pedagoglik mahorati asoslarini egallab olishga ko'maklashadi. Pedagoglik faoliyati uchun pedagogik vaziyatni to'g'ri baholashga, xatti- harakat rejasini ishlab chiqishga, zarur vositalarni

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

aniqlashga, asosiy - ularni amalda egallab olishga yordam beradigan shaxsning maxsus yo'nalganligi va tafakkur xususiyatlari zarurdir.

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berishning murakkab vazifalarini hal etish o'qituvchining g'oyaviy e'tiqodi, kasb mahoratiga, iste'dodi va ma'naviyatiga hal qiluvchi darajada bog'liqdir. Xaqiqatdan o'qituvchisiz jamiyat taraqqiyotini, uning kelajagini tasavvur etish qiyin. Ta'lim-tarbiya jarayonini turg'i tashkil etish uchun barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish o'qituvchilarning birinchi navbatdagi vazifalaridan biridir. Har bir pedagog shuni doim esda tutishi kerakki, dars o'quv tarbiya jarayonining asosiy formasidir.[4] Hozirgi zamon tarbiyasining barcha jarayonlari o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va mustaqil ijod qilishga o'rgatishdan iboratdir. Biz o'qituvchilar dars jarayonida birinchi navbatda o'quvchilardan fanlardan chuqur va mustahkam bilim berish bilan birga, ularda bilimga qizikishni, mehnat qilishga extiyojni tarbiyalab borishni ko'zda tutamiz.

Ta'lim davlat ijtimoiy taraqqiyotining ustivor yo'nalishi deb belgilangan ekan, bugungi zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi kerak degan savolga javob berishimiz zarur. Yangilanayotgan jamiyat talablaridan kelib chiqib, shuningdek, barkamol avlod, komil inson shaxsini tarbiyalashdek oliy maqsad sari rivojlanib borayotgan bir davrda o'qituvchilik kasbi eng asosiy markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Chunki o'qituvchi o'quvchini shaxs sifatida shakllantiradi, katta harflar bilan yoziladigan INSON degan so'zga loyiq qilib tarbiyalashdek nozik, murakkab mas'uliyatli vazifani amalga oshiradi. Ota-onalar o'zlari uchun eng qadrli bo'lgan yuksak orzu umidlar bilan bog'liq farzandlarini ishonib topshiradilar. O'qituvchi ularning taqdirini belgilab kelajak hayotga tayyorlaydi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi zamonaviy ta'lim-tarbiyaning bosh g'oyasi bo'lgan barkamol avlod, komil inson shaxsini tarbiyalash vazifasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan ekan, unda shakllantirish lozim bo'lgan hislatlarni yaxshi bilishi va faoliyati davomida o'quvchi shaxsiga singdira borishi kerak. Istiqlol davri tarbiyashunosligi amaliyoti uchun o'z sohasini yaxshi biladigan, sinfdagi har bir o'quvchini har xil yo'l, usul va vositalar ko'magida mehnat qildirib bilim olishga o'zini-o'zi tarbiyalashga yo'naltira oladigan bilimlarni o'quvchisining xotirasiga emas, ruhiyatiga singdirishni biladigan o'qituvchi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017-
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O'zbekiston. 2017-
3. Abu Nasr Al- Farobiy musiqaning shaxs kamoloti shakllanishiga ijobiy ta'siri
4. Saydaxmedov N., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. Toshkent, 1999.-
5. Holiqov.A, Pedagogik mahorat,T.,2011yil.
6. Avliyaqulov.N.X,Musaeva.N.N, Pedagogik texnologiya . – T.: Cho'lpon NMIU,2012-
7. Ochilova G. Pedagogika. T.: 2005-
8. G'oziev E.G_. Umumiy psixologiya. Toshkent 2010-
9. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik maxorat. O'quv Qo'llanma. - T.:O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgarmasi nashriyoti, 2006-

**MUSIQA DARSLARINI O'QITISHDA MILLIY QADRIYAT
KO'NIKMALARINING TARKIB TOPTIRISH OMILLARI**

M. Boltayeva. NamDU pfn. Dotsent

muhayyo_boltayeva_2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Milliy qadriyat va an'analarimizni yanada rivojlantirish, folklor san'atimizni boyitish, dunyo bo'ylab keng tarannum qilish borasida olib borilayotgan bunday ezgu ishlarni xalqimiz katta mamnuniyat bilan kutib olyapti. Bu barchaga faxr-iftixor, g'urur bag'ishlamoqda. San'at, madaniyat, adabiyot sohasi ijodkorlaridan ayrimlarining quyidagi fikrlaridan ham buni anglash mumkin. O'zbekiston Respublikasi yangi O'zbekiston- yangicha dunyoqarash shiori ostida rivoj topib borar ekan, milliy qadriyatlarni tiklash, shular asosida yaratilgan milliy bayramlar, ommaviy marosimlarni qayta bunyod etish ishlariga alohida jiddiy tus berildi.

Kalit so'zlar: *milliy qadriyat, madaniyat, an'ana, tarbiya, barkamollik, tafakkur, uslubiyot*

ANNOTATION

Our people are very pleased with such noble work carried out to further develop our national values and traditions, enrich our folklore art, and widely glorify it throughout the world. This gives everyone pride and honor. This can be understood from the following thoughts of some of the creators of art, culture, and literature. As the Republic of Uzbekistan develops under the slogan of a new Uzbekistan - a new worldview, a particularly serious focus has been given to the restoration of national values, the reconstruction of national holidays and mass ceremonies created on their basis.

Keywords: national values, culture, tradition, education, perfection, thinking, style

Yoshlarni kasb hunarga o'rgatish, dunyoviy ilmlar bilan puxta qurollantirish bilan bir qatorda baodob va xushahloq, kamtarin va shirinso'z, didli va farosatli, madaniyatli va har tomonlama barkamol kishilar qilib tarbiyalash bugungi kunda davlat ahamiyatiga molik masala darajasiga ko'tarildi. Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganidek: - Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirishlari lozim.

Yuksak ma'naviyat va barkamollik sari yetaklashda tarbiyaning ko'plab omil va vositalari qatorida musiqa alohida o'rin egallaydi. Musiqa o'z tabiati bilan o'zgacha bir olam. Mo'jizakor tovushlar, maftunkor kuylar, ajib tuyg'ular, g'aroyib hissiy kechinmalar ana shu musiqaga xos. Musiqa va qo'shiq jo'shqin hissiyotlar va rang-barang hayot taassurotlarining kuchli tug'yoni bilan tug'iladi. U dillardan - tillarga, tillardan yana dillarga orombahsh harorat bo'lib quyiladi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

So'z va kuyning bunday g'aroyib ta'siri qalblarda yuksaklik, poklik va ezgulik hislarini uyg'otadi, ijod rivojiga turtki beradi, ong va tafakkur o'sishiga ko'maklashadi, o'zini chuqurroq anglashga, hayotni kengroq tushunishga yordam beradi. Bu holat o'z navbatida har bir ustoz murabbiy uchun katta tarbiyaviy ishlarini amalga oshirish imkonini yaratadi.

Madaniyat— jamiyat, inson ijodiy kuch va qobiliyatlari tarixiy taraqqiyotining muayyan darajasi. Kishilar hayoti va faoliyatining turli ko'rinishlarida, shuningdek, ular yaratadigan moddiy va ma'naviy boyliklarda ifodalanadi.»Madaniyat» tushunchasi muayyan tarixiy davr (antik Madaniyat), konkret jamiyat, elat va millat (o'zbek Madaniyati), shuningdek, inson faoliyati yoki turmushining o'ziga xos sohalarini izoxlash uchun qo'llaniladi. Tor ma'noda»Madaniyat» atamasi kishilarning faqat ma'naviy hayoti sohasiga nisbatan ishlatiladi.«Madaniyat» arabcha madina (shahar) so'zidan kelib chiqqan. Arablar kishilar hayotini ikki turga: birini badaviy yoki sahroi turmush; ikkinchisini madaniy turmush deb ataganlar. Badaviylik — ko'chmanchi holda dashtu sahrolarda yashovchi xalqlarga, madaniylik — shaharda o'troq holda yashab, o'ziga xos turmush tarziga ega bo'lgan xalqlarga nisbatan ishlatilgan.Tadbir- biron-bir ishni maqsadli amalga oshirish choras. Mahorat-o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy harakatlarni (shu jumladan tadbir berishni) kam kuch va kam vaqt sarflab bajarish. Metodika so'zi grekcha so'z bo'lib, "tadqiqot yo'li", "bilish usuli" degan ma'noni anglatadi, demak u qaysi soha bo'lishidan qat'iy nazar, nazariyot va amaliyotning alohida qismlari bo'lib hisoblanadi, ularning yig'indisi tadbirlarning tashkil etish va o'tkazish metodlari deyiladi.

Qadriyat — voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiyaxloqiy, madaniyma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, mas, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma'rifat, haqiqat, yaxshilik, go'zallik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana, urf-odat va boshqalar Qadriyat hisoblanadi. Ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida Qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo'lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta'rif berishga intilishgan. Mustaqil O'zbekiston san'ati rivojlanishi milliy madaniyat an'analari bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekistonda milliy an'ana o'zining qaytarilmas dastlabki qiyofasini saqlab qolgan ko'plab noyob joylar mavjud. Qadimgi madaniyat markazlaridan, o'ziga xos taqdir va o'ziga yarasha tarixiy rivojlanishiga ega bo'lgan Surxondaryo shular qatoriga kiradi. Surxondaryo san'ati o'lka tabiatining chiroyi, uning hayot tarzi, urf-odatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy kiyim dizaynini folklor-etnografik yo'nalishsiz tasavvur etish qiyin. Unda minglab yillar mobaynida kundalik va bayramlarda kiyiladigan kiyim haqida ma'lumotlar berilgan. Dizaynerlarning boshqalarga o'xshamas qaytarilmas uslub izlanishlarida, aynan Surxondaryo uslubi milliy urf-odatlar, betakror an'analari namoyon bo'lgan.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Surxondaryo viloyati ichida Boysun o'zining an'anaviy madaniyatiga sadoqatini xozirgi zamon bilan uyg'unlashtirishi bilan ajralib turadi.

Yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishda yetuk kadrlarni tayyorlash ham asosiy vazifalardan biridir. Maktablarda o'quvchilarga darslarni sifatli olib borishda eng ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib olib borilsa, oldimizga qo'yilgan buyuk vazifalardan birini bajargan bo'lardik. Musiqa o'qituvchisi har bir darsga mustaqil va ijodiy yondoshmog'i kerak bo'ladi. Uning ijodkorligi shundaki, u bir soatlik darsga ssenari muallifi, uning ijrochisi va rejissori sifatida ham ish tutadi. Shu bois musiqa darsi san'at darsi ham deb ataladi.

Maktab hayotida musiqa o'qituvchisining faoliyat mavqei keng va ko'p qirralidir. Sinfidan tashqari musiqa darslarini tashkil etish va boshqarish, maktabda musiqa tarbiyasining ommaviy shakllarini (uchrashuvlar, bayramlar, ma'ruza konsertlar, ko'rik-tanlovlarga tayyorgarlik va qatnashish, "Alifbe" bayramlarini o'tkazish, musiqa haftaliklari va hakazo) uyushtirish bevosita musiqa o'qituvchisining zimmasidagi vazifalardir. Shu bilan birga maktabdan tashqari ta'lim muassasalari (bolalar musiqa maktablari, o'quvchilar ijodiyot markazlari, bolalar teatrlari, xor etyudlari kabilar) bilan doimiy aloqadorlikda bo'lib, iqtidorli, musiqiy qobiliyatli o'quvchilarni ularga jalb qilish va ularning faoliyatidan maktab hayotida o'z o'rnini bilan foydalanish ishlari ham musiqa o'qituvchisi zimmasiga mas'uliyatli vazifalarni qo'yadi.

Musiqa fani bo'yicha o'quv dasturlarining yana bir o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, umumta'lim maktablarining "musiqa madaniyati" fanining asosi bo'lgan musiqa savodxonligini tarkib toptirish lozim bo'lgan, qator musiqiy qonuniyatlar, jumladan, musiqa nutqi, musiqaning ifoda vositalari, musiqa shakllari, musiqaning tuzilishi va rivojlanishi, musiqaning zamonaviyligi kabilar chuqur, mukammal o'rganilishi kerak. Demak, musiqa fani dasturlari mazmunida dars o'tish uchun musiqa o'qituvchisi o'zining musiqiy-nazariy bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishi kerak bo'ladi. Chunki, mamlakatimizda o'sib kelayotgan yosh avlodni ona vatanimizga, millatimizga va milliy qadriyatlarimizga, barqaror qiziqish va mehr-muhabbatli qilib tarbiyalashning muhim tarkibiy qismi bo'lgan badiiy-estetik tarbiya masalalarini, ya'ni insonni ma'naviy, ma'rifiy jihatdan barkamol shaxs qilib tarbiyalash masalalarini hal qilishda jamiyat va davlatimiz tamonidan qo'yilgan katta mas'uliyatni musiqa o'qituvchisining oldiga dolzarb vazifa qilib qo'ymoqda. Musiqa ta'limi va tarbiyasini samaradorligini ta'minlashda o'quvchi-yoshlarning musiqa san'atiga va u orqali hayotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishda musiqa ta'limi va o'qituvchilarning mavqeyi juda yuqori va g'oyat mas'uliyatlidir. Shu aytilganlarga asoslanib musiqa o'qituvchilarni yangi milliy asoslarda ishlab chiqilgan dasturlar bo'yicha ish faoliyati mazmunini quyidagicha izohlash to'g'ri bo'ladi: O'qituvchi umumta'lim maktablarida musiqa bo'yicha ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil qilishi va uning samaradorligini ta'minlash uchun o'quvchi-yoshlarni musiqa madaniyatini har tamonlama tugal shakllantirishi, ularni musiqa san'atining turli sohalaridan

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

xabardor qilib borishi, musiqani ongli idrok qilishi, o'z tushunchalarini ifodalay olishi, eng oddiy musiqa qonuniyatlarini tushinib, unga baho bera oladigan qilib tarbiyalashi, o'quvchilarni musiqa bo'yicha bilimlarini mustahkamlab borishlari uchun o'z ustlarida ishlash ko'nikmalarini o'stirishlariga erishishi va shu asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etmog'i lozim. Musiqa o'qituvchisining pedagogik mahorati. O'quvchilarning aqliy va axloqiy kamolotida musiqa o'qituvchisi shaxsi alohida o'rin tutadi. Uning dunyoqarashi keng, qalbi pok, shirinso'z, bolajon bo'lmog'i lozim. Bunday fazilatlarni har qanday shaxsda ham tarbiyalab bo'lmaydi. Pedagogik mahorat yoki san'at - bu qandaydir qo'l bilan tutib bo'lmaydigan, fahm-farosat bilan amalga oshiriladigan jarayon, izlanishlar, kechinmalar, ko'pdan-ko'p kundalik ishlar, bolalar bilan olib boriladigan daqiqalar demakdir. Bu - bilimlarning ilmiyligi, tarbiyadagi muammolarni yechishga qodirlik, bola shaxsiga e'tibor bilan yondashish, rivojlangan tasavvur va hokazolar yig'indisidir.

Insonning ma'naviy kamoloti, qobiliyati, iqtidori, salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun milliy qadriyatlar asos bo'la oladi. Ayniqsa "Musiqiy ta'lim" yo'nalishida bilim olayotgan talabalar bilan milliy qadriyatlar asosida ish olib borish birmuncha qulayliklar keltiradi. Sababi, bu yerda taxsil olayotgan ko'plab talabalarning betakror iqtidorlari ta'lim-tarbiya jarayonida hamda universitet miqyosida o'tkazib kelinayotgan barcha tadbirlarda o'z aksini topmoqda. SHu tadbirlar orqali talaba- yoshlarning ma'naviyati ortib boradi hamda milliy-azaliy qadriyatlarga munosabat, Vatan tarannumi hamda eng muhimi O'zbekistonda taxsil olayotgan iqtidorli talaba yoshlarning betakror qobiliyatlari baholanar edi. Bugungi kunda ham O'zbekistonda o'tkazilayotgan bir qator ijobiy ahamiyat kasb etuvchi "Yangi avlod", "Kelajak ovozi", "Yoshlar forum san'ati" kabi tadbirlarda yoshlar o'rtasidan eng iqtidorli talantli iste'dod sohiblari o'z qobiliyatlarini namoyish etmoqdalar. Insonlar ilm-fandan qanchalik bahramand bo'lsalar musiqa san'atidan ham shunchalik ozuqa oladilar. Milliy musiqa orqali insonlarda har tomonlama mukammallik, shu birga halollik, kamtarlik, eng asosiysi yaxshilik va ezgulik hukmron bo'ladi. Xalqimiz merosining noyob namunalaridan foydalanish, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, targ'ib etish, xalqimiz, ayniqsa yoshlarimizda mustaqillik tuyg'usini shakllantirish- milliy an'analarimiz va urf-odatlarimiz davomiyligini, ularning umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashib borishini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-bobolarimizdan meros qolgan an'analarning barchasi ta'lim-tarbiyaga rivojiga qaratilgan. Ammo hozirda bola tarbiyasi qiyin muammodek, nazarimizda. Bularga milliy tarbiya tizimining izdan chiqqani, ota-onalarning loqaydsizligi, oynai jahon orqali mazmunan sayoz turli seriallarning namoyish etilishi ham sabab bo'lmoqda. Ilgari o'zbek bolalari kattami-kichikmi, ota-onasi tugul kattalar gapini ikki qilolmasdi, lekin bunday holatlar hozirda adog'iga yetgandek. Xatto ba'zi bir farzandlar orasida ota-onasini behurmatlash hamda qariyalar uyiga olib borib qo'yish hollari ham uchramoqda. SHuning uchun bunday ko'ngilsizliklarning oldini olishda keng jamoatchilik faoliyatini jadallashtirishimiz, yangi istiqbol

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

rejalar xususida bosh qotirishimiz lozim. Yoshlar ma'naviy kamol topib borib jamiyat rivoji uchun yetuk shaxs etib tarbiya topar ekan, o'zining bor imkoniyatlarini ishga solib, iste'dodini to'la namoyon etishi zarur. Zero, ma'naviyatga hurmat, uning o'ziga bo'lgan hurmatdir.

Musika mashg'ulotlarini o'tishda ma'naviy tarbiyani amalga oshirishning zamonaviy shakllari to'g'risida fikr yuritilar ekan, hususan, o'zbek qo'shiqchiligini rivojlantirish chora- tadbirlari davlat ahamiyati darajasiga yuksaldi va shu bilan birga har bir san'at mutaxassislari bunga yaqindan yondoshdilar. "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun va DTS talablarida ham milliy o'zbek qo'shiqchiligini o'rganishning yangi dastur va rejaları ishlab chiqildi

Ulug' ajdodlarimizning ulkan ma'naviy merosini o'rganish, ular qoldirgan boy merosni yosh avlod ongiga singdirish ishlari jadal suratlar bilan amalga oshirildi. Bu esa yangidan ijodiy o'zlashtirishning boshlanganligidan hamda mustaqil O'zbekistonning eng yorqin yutuqlari qatoridan joy oldi. Faxrimiz, g'ururimiz hisoblangan buyuk ajdodlarimizning ibratli hikmatlaridan biz musika madaniyati o'qituvchilari ham oqilona foydalanmoqdamiz. Buyuk mutaffakkirlarning insoniyatga qoldirib ketgan bebaho meroslari ma'naviyat va ma'ripifatga oid ta'limotlari hamisha boshimizni baland, qaddimizni tik qiladi. Kuchimizga kuch, ishonchimizga – ishonch qo'shadi. Bunday an'analar bilan bir qatorda milliy qadriyatlarimiz asosidagi turli bayramlar, tantanalar xalqimizning dam olishlari ni ko'ngilli tashkil etishga omil bo'lmoqda. Aynan, musika san'atini oladigan bo'lsak, yoshlar o'rtasidagi musiqiy festivallarning muntazam o'tkazilishi O'zbekiston degan bir mamlakatni butun jahonga tanitishga erishmoqda. jajji o'g'il-qizlar ijro etayotgan katta partiyalar xorijlik san'at ixlosmandlarini lol qoldirmoqda.

Musika darslarida milliy an'analardan foydalanish, o'quvchilarni ma'naviy-estetik tarbiyalash maqsadi va vazifalarini ijobiy xal etishda dars va mashg'ulotlarning xarakteriga mos ma'naviy muxit yaratish, barcha omillarga tayanish zarur bo'ladi. O'qituvchi ijodkorligining o'quvchilar talabiga mosligi, o'qituvchi uslubiyatidagi rang – baranglik, maktabning moddiy va ma'naviy bazasi, ko'rgazmali qurollar, o'quvchilar oilasining ma'naviy muxiti va xalq xofizlarining ijod yo'li bilan tanishib borish o'quvchilarni ma'naviy – estetik tarbiyalash uchun zarrur muxitni yaratishga bevosita xizmat qiladi. Bir so'z bilan aytganda, musika - madaniy xayotimizda keng o'rinni tutgan, inson shaxsiyatini shakllantirishda muxim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Musika tarbiyasi esa, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biridir, u atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. –
2. 3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari / O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilarining

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

malakasini oshirish va qayta tayyorlash fakulteti tinglovchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'qituvchilari uchun uslubiy tavsiyalar. – T.: TDPU, 2004.

3. 4.Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004.
4. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2003;
5. Tojiev Yo., Hasanova N., Tojimatov H., Yo'ldosheva O. O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyati asoslari. - Toshkent, 1994;
6. Raxmatullaeva B. X. Etiketniq formq obrasheniya i privlecheniya vnimaniya v sovremennom russkom yazqke (v sopostavlenii s uzbekskim). - Avtoref. dis. kand. filol. nauk. - Toshkent, 1992;
7. Iskandarova SH. O'zbek nutq odatining muloqot shakllari. filol. fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dis. avtoref. - Samarqand, 1993.
8. Abdulla Qa'or. O'tmishdan ertaklar // Asarlar, besh jildlik, uchinchi jild. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va sanoat nashriyoti, 1988,
9. Madelin Berkli-Alen. Zabytoe iskusstvo slushat', s. 16.
10. Abdulla Qahhor hikmatlari. - Toshkent: O'zbekiston, 1990,

TALABALARNING IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Akramov X.M.

NamDU, San'atshunoslik kafedrası professori

Abdullayev M.A.

NamDU, 2 kurs PRT-AU- guruh talabasi

Annotasiya: Mazkur maqolada Talabalarning mustaqil, ijodiy fikrlash, qobiliyatini rivojlantirish Zamon talablariga javob bera oladigan, har tomonlama yetuk, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda mustaqil ta'lim alohida o'rin tutadi, chunki axborot va bilimlar doirasi jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan, mustaqil fikrlash ko'nikmasi mustaqil ijodiy ishlash jarayonida shakllanadi va mustahkamlanib borish tug'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Talabalar bilimini baholash, bilimini baholash shakllari, portfolio komponentlari, mustaqil o'qish, o'zini tarbiyalash, mustaqil ta'lim.

Annotation: This article discusses the development of students' independent, creative thinking, abilities. Independent education plays a special role in the preparation of comprehensively mature, competitive specialists who can meet the requirements of the time, because the sphere of information and knowledge is developing rapidly, and the ability to think independently is formed and strengthened in the process of independent creative work.

Keywords: Assessment of students' knowledge, forms of assessment of knowledge, portfolio components, independent learning, self-education, independent education.

Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek: «**Agar bolalar erkin fikrlashga o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar. Albatta bilim ham kerak. Ammo u o'z yo'liga. Mustaqil fikrlash ham katta boylikdir**».

Talabalarning mustaqil, ijodiy fikrlash, qobiliyatini rivojlantirish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining diqqat markazida bo'lib kelayotganligi ibratlidir.

Zamon talablariga javob bera oladigan, har tomonlama yetuk, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda mustaqil ta'lim alohida o'rin tutadi, chunki axborot va bilimlar doirasi jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan hozirgi kunda hamma ma'lumotlarni faqat dars mashg'ulotlarida berib bo'lmaydi. Qo'yilgan muammo va vazifalar bo'yicha ma'lum yechimga kelish hamda uning optimal variantini tanlash uchun kerak bo'lgan mustaqil fikrlash ko'nikmasi mustaqil ijodiy ishlash jarayonida shakllanadi va mustahkamlanib boradi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

“Pedagogika fanidan izohli lug'at”da “mustaqil ta'lim” tushunchasi olingan bilim, ko'nikma va malakani mustahkamlash, qo'shimcha materialni o'rganish maqsadidagi o'quv shakli deb qaraladi. Ayni vaqtda ilmiy va o'quv adabiyotlarda “Mustaqil ta'lim olish”, “O'zini tarbiyalash”, “Mustaqil o'qish” tushunchalaridan sinonimlar sifatida foydalanilmoqda.

An'anaviy ta'lim bilan talabaning mustaqilligini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim o'rtasidagi farqni quyidagicha ko'rsatish mumkin.

An'anaviy ta'lim	Mustaqil ta'lim
Talabalar o'qituvchining ko'rsat-malarini sustlik bilan bajaradilar.	Talabalar o'qish jarayonida faol ishtirok etadilar.
O'qituvchi talabalar nima o'rga-nishi zarurligi borasida qaror qabul qiladi.	Talabalar o'zlari nima o'rga-nishlari borasida qaror qabul qiladilar.
Talabalar o'qituvchiga “qaram”, o'qish jarayonida qanday axborot man-balaridan foydalanish haqida qaror qabul qila olmaydilar.	Talabalar tadqiqot ko'nikmalari-rini rivojlantiradilar, kerakli adabiyotlarni mustaqil tanlaydi-lar va ma'lumolarni qayta ishlay-dilar.
Darsdagi mashqlar talabalarni xayotiy masalalarni yechishga tayyorla-maydi.	Talabalar nafaqat o'qish uchun, balki hayot uchun ham zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni shakllantira-dilar.
Talabalar o'qishga haqqoniy qiziqmaydilar.	Talabalarning darsga qiziqishi ortadi.

Talabalar bilimini baholash shakllari.

Baholash shakli. Ushbu shakl yordamida baholash mumkin bo'lgan bilim va ko'nikmalar:

Odatiy yozma ishlar – talaba bir nechta majburiy savollarga javob beradi va qo'shimcha bir nechta savollardan tanlash huquqi beriladi:

- ma'lumotni esda olib holish qobiliyati;
- tig'iz vaqt sharoitida ishlash qobiliyati;
- o'z fikrlarini yozma shaklda ravon ifodalash mahorati;
- ma'lumotni yozma shaklda to'g'ri tashkillashtirish va taqdim qilish mahorati;
- isbotlash mahorati;
- tez qaror qabul qilish mahorati.

Oldindan e'lon qilingan savollar yordamidagi yozma ish – savollar imtihondan bir qancha muddat avval tarqatiladi:

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- tadqiqot ko'nikmalari;
- manbalardan foydalanish mahorati;
- tahliliy (analitik) fikrlash qobiliyati;
- ma'lumotni esda olib qolish qobiliyati;
- qisqa muddat ichida ishlash qobiliyati;
- o'z fikrlarini yozma shaklda ravon ifodalash mahorati;
- ma'lumotni yozma shaklda to'g'ri tashkillashtirish va taqdim qilish mahorati;
- isbotlash mahorati;
- tez qaror qabul qilish mahorati.

Kitoblar ochiq bo'lgan holda yozma ish – imtihon paytida darslik va boshqa materiallardan foydalanishga ruxsat beriladi.

- tig'iz vaqt sharoitida ishlash qobiliyati;
- o'z fikrlarini yozma shaklda ravon ifodalash mahorati;
- ma'lumotni yozma shaklda to'g'ri tashkillashtirish va taqdim qilish mahorati;
- isbotlash mahorati;
- tez qaror qabul qilish mahorati;
- kitob bilan ishlash ko'nikmasi.

Testlar:

- ma'lumotni esda olib qolish qobiliyati;
- tig'iz vaqt sharoitida ishlash qobiliyati;
- bilimlarni tadbiq qila olish qobiliyati;
- bilimlarni sintezlash mahorati;
- bilimlarni to'g'ri talhin qilish qobiliyati;
- tez qaror qabul qilish mahorati.

Laboratoriya hisobotlari, qaydlari:

- kuzatish ko'nikmalari;
- sinovlar o'tkazish ko'nikmalari;
- tahliliy (analitik) fikrlash qobiliyati;
- natijalarni talhin qilish va baholash mahorati.

Kuzatuv o'quv kundalik daftarini yuritish:

- yozma ma'lumotni taqdim qilish mahorati;
- ma'lumotni yozma shaklda to'g'ri tashkillashtirish va taqdim qilish mahorati;
- isbotlash mahorati;
- tashkiliy va rejalashtirish mahorat

Referatlar:

- ma'lumotni tadqiq etish, tanlash va taqdim etish ko'nikmasi;
- tanqidiy baholash;
- o'z fikrlarini yozma shaklda ravon ifodalash mahorati;
- tanqidiy muhokama qilish mahorati.

Hisobotlar:

- ma'lumotni tadqiq etish, tanlash va taqdim etish ko'nik-masi;
- tanqidiy baholash;
- o'z fikrlarini yozma shaklda ravon ifodalash mahorati;
- tanqidiy muhokama qilish mahorati;
- bilimlarni amaliyotga tadbiq eta olish qobiliyati.

Dissertatsiyalar:

- tadqiq qilish malakasi;
- tanlash ko'nikmasi;
- rejalashtirish qobiliyati;
- loyihani boshqarish mahorati;
- tanqidiy fikrlash;
- prezentatsiya qilish mahorati.

Adabiyotlar/ matbuotni sharhlash:

- adabiyotlarni (maqola va b.) tanqidiy o'rganish ko'nikmalari;
- baho berish;
- xulosalar chiqarish;
- o'z nuhtai nazarini ifodalash mahorati.

Prezentatsiyalar (yakka/guruh tartibida):

- notiqlik mahorati;
- imo-ishoralar tili;
- ko'rgazmali qurollardan foydalanish ko'nikmalari;
- ma'lumotni taqdim qilish va strukturalashtirish ko'nikmalari;
- odamlar bilan to'g'ri muomalada bo'lish mahorati;
- jamoa (komanda) da ishlash ko'nikmalari;
- ishni to'g'ri taqsimlash;

Plakatlar (yakka/guruh tartibida):

- ijodiy mahorat;
- ko'rgazmali hurollar tayyorlash mahorati;
- grafika taqdimoti ko'nikmalari;
- xulosalash ko'nikmalari;
- tanlash ko'nikmalari;

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- fanga tegishli bilimlari;
- jamoa (komanda)da ishlash ko'nikmalari ;

Muayyan holatlar (Case studies):

- muammolarni yechish qobiliyati;
- nazariy kontseptsionalarni konkret hollarda tadbiq etish qobiliyati;
- qaror qabul qilish qobiliyati;

Og'zaki imtihonlar:

- to'g'ri va ishonchli so'zlash; talaffuz;
- fikrni qisqa muddat ichida kengaytirmoq;
- fanga tegishli bilimlar;
- odamlar bilan to'g'ri muomalada bo'lish ko'nikmalari;

Guruh loyihalari:

- rejalashtirish mahorati;
- ishni to'g'ri tashkil qilish va uni yuoshqarish qobiliyati;
- jamoa (komanda) da ishlash ko'nikmalari;
- masalalarni yechish qobiliyati;
- ijodiy mahorat;
- nazariy kontseptsionalarni konkret hollarda tadbiq etish qobiliyati;
- tahlil qila olish qobiliyati;
- hisobotlar yozish ko'nikmalari;

Portfolio:

- portfolio komponentlari va o'tgan vaqtga qarab o'zining o'sish darajasini ko'ra olish ko'nikmalari;
- vaqtni to'g'ri rejalashtirish mahorati;
- jamoa (komanda)da ishlash ko'nikmalari;

Ko'rgazmalar:

- ijodiy mahorat;
- tuzilma (struktura)ni tushunish;
- ko'rgazmali qurollardan foydalanish ko'nikmalari;
- ma'lumotni taqdim qilish va strukturalashtirish ko'nikmalari;
- odamlar bilan to'g'ri muomalada bo'lish ko'nikmalari;

Talabalar bilimni baholashning ba'zi shakllari, masalan loyihaviy topshiriq haqida avvalgi bo'limlarda ham qayd etilgan edi. Yuqorida kelti-rilgan jadvaldagi har bir baholash shakli o'ziga xos maqsadlarga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov G'. Kasb ta'limi praktikumi . O'quv qo'llanma. T.: 2012.- 260 b.

2. Akramov, K., & Mukhitdinova, J. (2020). The importance of obtaining natural dyes. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(5), 424-435.

3. Акрамов, Х. М., & Хамидов, В. С. (2017). Использование открытых on-line курсов в процессе организации самостоятельного образования студентов. (pp. 247-249).

**“C++ DASTURLASH TILI” FANIDA QIZIQARLI DARS MASHG‘ULOTINI
TASHKIL ETISH**

BOLTAYEVA MUXAYYOXON LUTFULLAYEVNA

Namangan davlat universiteti, dotsent

OTABAYEVA SEVARAXON SHAXOBBIDINOVNA

Andijon davlat universiteti, “Axborot texnologiyalari” kafedrasi o‘qituvchisi

otabayevasevara75@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “C++ dasturlash tili” fanida qiziqarli dars mashg‘ulotlarini tashkil etishning samarali usullari va yondashuvlari tahlil qilinadi. Ushbu maqolada talabalarning dasturlashni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan samarali dars mashg‘ulotlari tashkil etishning asosiy tamoyillarini taqdim etadi. Bu yondashuvlar talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy va tajribalarni ham o‘zlashtirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: C++ dasturlash tili, dastur, gamifikatsiya, ijod, ko‘nikma, malaka, ijodiy fikrlash, mantiqiy fikrlash.

Аннотация: В статье анализируются эффективные методы и подходы для организации интересных занятий по предмету «Программирование на языке C++». В статье представлены основные принципы организации эффективных уроков, направленных на повышение интереса учащихся к изучению программирования и развитие их творческих и практических навыков. Эти подходы помогают студентам приобретать не только теоретические знания, но и практический опыт.

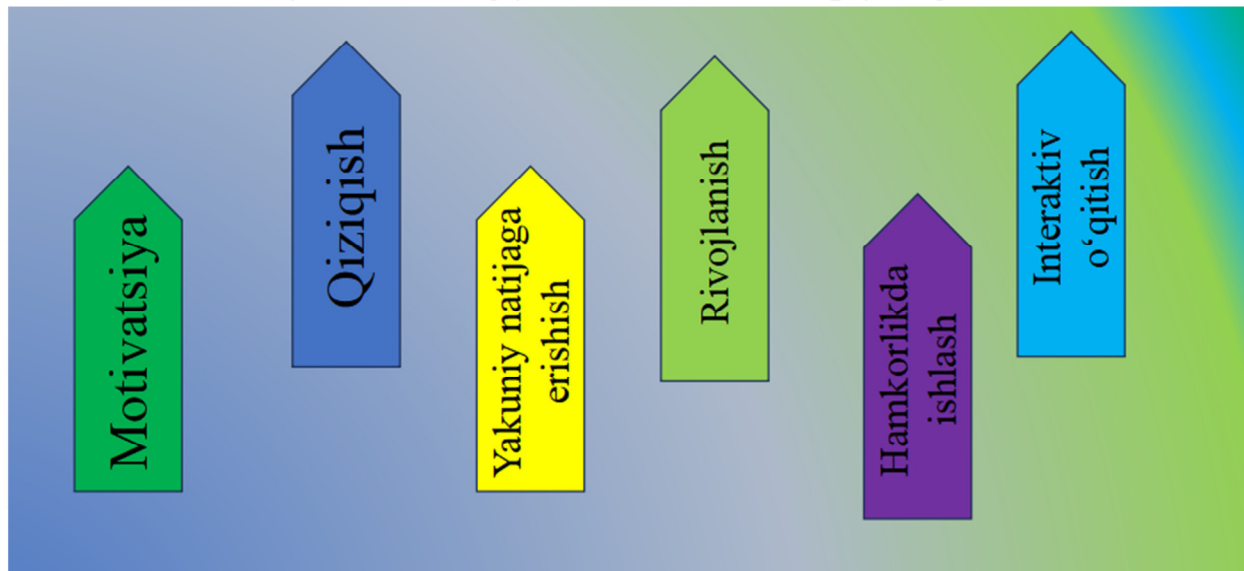
Ключевые слова: программирование на C++, программное обеспечение, геймификация, креативность, навыки, компетентность, творческое мышление, логическое мышление.

O‘yinli texnologiyalar – bu o‘yin va o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga qo‘shish orqali talabalarga o‘rgatishning innovatsion usuli. Bu texnologiyalar talabalarga o‘yin orqali bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi va ularni amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi. O‘yinli texnologiyalarning asosiy maqsadi

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

talabalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish va ular uchun yanada qiziqarli, samarali o'rgatish usullarini taklif qilishdir.

O'yinli texnologiyalarni afzalliklari quyidagilar:

Motivatsiya-ta'lim jarayonida motivatsiya talabaning o'qish, o'rganish va bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi. Motivatsiya talabalarga o'z maqsadlariga erishish, qiyinchiliklarga qarshi kurashish va doimiy ravishda o'zlarini takomillashtirish uchun zarurdir.

Qiziqish-bu motivatsiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini uyg'otadi va ularda faoliyatga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi.

Rivojlanish-o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchining ortishi, kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Hamkorlikda ishlash -Ko'plab o'yinlar guruhda o'ynashni talab qiladi, bu esa talabalarni hamkorlikda ishlashga va guruhda fikr almashishga o'rgatadi.

Interaktiv o'qitish-o'yinli texnologiyalar o'qitish jarayonini ko'proq interaktiv va qiziqarli qilishga imkon beradi. Bu esa talabalarga passiv emas, balki faol o'rganishga yordam beradi.

C++ dasturlash tili dars jarayonida o'yinli texnologiyalarni qanday qo'llash mumkin. Biz dasturlash tili fanlarida quyidagi o'yinlardan foydalanganmiz.

Anagramma

Sharada

Rebus

Bingo

So'zni top

So 'zni top va h.k.

Shulardan bittasini yoritib bermoqchimiz. "Xatoni top" o'yini quyidagi o'yinda c++ dasturlash tilida yozilgan xatolarni topadilar.

```
#include <iostream>
using namespace std;
int main() {
    Int a, b;
    count << "Birinci sonni kiriting: ";
    cin << a;
    count >> "Ikkinchi sonni kiriting: ";
    cin >> b;
    yigindi = a + b
    cout << "Sonlar yig'indisi: " << yig'indi << endl;
    return O;
}
```

Talabalar dasturlash tilidagi xatolarni aniqlash va tuzatish orqali o'zlarining kodlash malakalarini yaxshilaydilar. Xatolarni topish va ularga tahlil berish muammoni hal qilishning yaxshi usulini o'rganishga yordam beradi. Dasturdagi xatolarni aniqlash diqqatni va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. Xatolarni topish orqali talabalar o'z kodlarini samaraliroq va to'g'ri yozish bo'yicha tajriba orttiradilar. Umuman olganda, "xatoni top" o'yini talabalarni dasturlash va muammoni hal qilish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltiradi.

Foydalanilgan adaabiyotlar ro'yxati.

1. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. Basic Books.
2. Shaxobdinovna, O. S. (2024). Matematika va informatika fanini o'qitishda "interaktiv o'yin"lardan foydalanish. *pedagog*, 7(3), 294-296.
3. Ahmadaliyev, b. B., & Eraliyev, h. M. (2024). Importance of student image recognition program in learning management. *International journal of education, social science & humanities*, 12(4), 1325-1328.
4. Shaxobidinovna, O. S. (2024). "Algoritm ijrochisi" mavzusi uchun qiziqarli dars mashg'ulotini tashkil etish. *american journal of multidisciplinary bulletin*, 2(5), 38-41.

ISHLAB CHIQUARISHDA MIKRO IQLIM SHAROITLARI AHAMIYATI

Nabiyev Akramjon Botirjonovich

NamDU San'atshunoslik kafedrası dotsenti (PhD)

Isroilova Muxlisa Oybek qizi

NamDU Hayot faoliyati xavfsizligi ta'lim yo'nalishi II-bosqich talabasi

muxlisaaisroilovaoybekqizi1575@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada ishlab chiqarish muhitida mikroiklim sharoitlarining ahamiyati, uning ishchi salomatligi, mehnat unumdorligi va xavfsizlik darajasiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, sanoat korxonalarida mikroiklimni me'yorlashtirish usullari va sanitariya-gigiyena talablari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Mikroiklim, ishlab chiqarish muhiti, harorat, namlik, havo harakati, sog'liqni saqlash, mehnat muhofazasi.

Annotation: This article analyzes the importance of microclimate conditions in the production environment and their impact on workers' health, labor productivity, and safety levels. It also examines methods of regulating the microclimate in industrial enterprises and the related sanitary and hygienic requirements.

Keywords: Microclimate, production environment, temperature, humidity, air movement, health protection, labor safety.

Inson salomatligi va mehnat faoliyati uchun qulay sharoitlarni yaratish har qanday ishlab chiqarish jarayonining muhim omillaridan biridir. Ishchilar faoliyat olib boradigan muhit – ya'ni mikroiklim sharoitlari – ularning jismoniy va ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mikroiklim – bu ish joyida havo harorati, namligi, harakati, yorug'lik va ba'zan tovush darajasi kabi omillarning yig'indisidir. Ushbu omillar mehnat samaradorligiga, ishchilarning kasbiy kasalliklariga chalinish xavfiga va umuman ishlab chiqarish xavfsizligiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Mikroiklim sharoitlarining nazorat qilinishi O'zbekiston Respublikasining bir qator normativ hujjatlari, xususan Mehnat kodeksi, "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun va SanPiN me'yorlariga asoslangan. Ishlab chiqarish jarayonida mehnat muhofazasi qoidalariga amal qilinmasligi salbiy oqibatlarga olib keladi, jumladan: mehnatga layoqatsizlik, ishlab chiqarish jarayonining sekinlashuvi, jarohatlar sonining ortishi.

Mikroiklim quyidagi asosiy omillarni o'z ichiga oladi:

1. Havo harorati – mehnat jarayonida insonning tana harorati bilan tashqi muhit o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi omil. Optimal harorat 18–24°C oralig'ida bo'lishi kerak (SanPiN me'yorlariga ko'ra).

2. Nisbiy namlik – 40–60% oralig'i optimal sanaladi. Juda quruq yoki nam havo nafas olish jarayonini qiyinlashtiradi va allergik reaksiyalarni keltirib chiqaradi.

3. Havo harakati (tezligi) – havoning harakati 0.1–0.5 m/s bo'lishi tavsiya etiladi. Harakatlanuvchi havo issiqlik almashinuvini tartibga soladi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

4. Issiqlik nurlanishi – sanoat korxonalarida ayniqsa metallurgiya va kimyo sanoatida yuqori darajadagi issiqlik chiqishi kuzatiladi.

Ishlab chiqarishdagi mikroiklim sharoitlarining salomatlikka ta'siri. Tadqiqotlarga ko'ra, mikroiklim sharoitlarining me'yordan chetlanishi quyidagi holatlarga olib keladi:

- Tez charchash, loqaydlik, diqqatning pasayishi
- Yurak-qon tomir tizimi va nafas olish tizimiga yuklama
- Termoregulyatsiya buzilishi (issiqlik urishi yoki sovuq urishi)
- Mehnat samaradorligining 20-30% gacha pasayishi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan 2022-yilda o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra, mikroiklim sharoitlari yomon bo'lgan korxonalarda mehnatga layoqatsizlik holatlari 1.8 barobar ko'p aniqlangan.

Mikroiklimni me'yorlashtirish va texnik vositalar. Mikroiklimni optimal darajada ushlab turish uchun quyidagi texnik vositalar va chora-tadbirlar qo'llaniladi:

- ✧ Shamollatish tizimlari (ventilyatsiya)
- ✧ Konditsionerlar va isitish tizimlari
- ✧ Namlagichlar va havo tozalagichlar
- ✧ Sanoat texnologiyalarida avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari.

Shuningdek, ISO 7730 xalqaro standarti asosida mikroiklim holatini baholashda PMV (Predicted Mean Vote) va PPD (Predicted Percentage of Dissatisfied) ko'rsatkichlari qo'llaniladi.

Ishlab chiqarish jarayonida mikroiklim sharoitlarining to'g'ri tashkil etilishi mehnat samaradorligini oshirish, ishchilarning sog'lig'ini saqlash va ishlab chiqarishdagi xavfsizlik darajasini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Harorat, namlik, havo harakati va boshqa iqlimiy ko'rsatkichlar ishchi faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi. Ular me'yoriy chegaralardan chetga chiqsa, bu holat ishchilarning charchashi, kasbiy kasalliklarning rivojlanishi, mehnatga layoqatsizlikning ortishi, hatto baxtsiz hodisalarning ko'payishiga olib kelishi mumkin.

Shu bois ishlab chiqarish korxonalarida zamonaviy ventilyatsiya va iqlimni boshqaruvchi texnologiyalarni joriy etish, muntazam ravishda mikroiklim monitoringini olib borish, ish joylarida sanitariya-gigiyena talablari va mehnat muhofazasi me'yorlariga qat'iy amal qilish zarur. Bu nafaqat inson salomatligi, balki butun ishlab chiqarish tizimining barqarorligi va iqtisodiy samaradorligi uchun ham muhim hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, xususan "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun va SanPiN me'yorlari bu yo'nalishda aniq talablar va standartlarni belgilab bergan. Korxonalar ushbu me'yorlarga amal qilgan holda, nafaqat qonuniy talablarni bajargan bo'ladi, balki o'z mehnatkashlarining salomatligini asrash, ularning ishga bo'lgan munosabatini yaxshilash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Shuningdek, ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishi natijasida mikroiklimni avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida nazorat qilish imkoniyati mavjud. Bu esa inson omilidan mustaqil ravishda aniq va samarali boshqaruvni ta'minlaydi. Shu bois kelajakda sanoat korxonalarida mikroiklim sharoitlarini tahlil qilish, nazorat qilish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy ishlarni kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarishda mikroiklim sharoitlariga e'tibor qaratish – bu nafaqat mehnat muhofazasining bir bo'lagi, balki umumiy sog'lom va barqaror ishlab chiqarish muhitining kafolatidir. Mikroiklim sharoitlari ishlab chiqarishning ajralmas qismi hisoblanadi. U ishchilarning salomatligi, mehnat unumdorligi va xavfsiz ish sharoitlarini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Har bir sanoat korxonasi zamonaviy texnologiyalar yordamida mikroiklimni nazorat qilishi va qonunlarda belgilangan gigiyena me'yorlariga amal qilishi zarur. Bu nafaqat mehnat samaradorligini oshiradi, balki inson salomatligini muhofaza qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi – Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 2022.
3. "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni – 2016-yil 22-sentabr, Oliy Majlis qarori.
4. Yo'ldoshev B., Karimova D. "Mehnat huquqi asoslari" – Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2021.
5. Matyoqubov U., Qodirov B. "Mehnat gigiyenasi va xavfsizlik muammolari" – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2021.
6. Hasanov R., Xolmatov N. "Ishlab chiqarishda ekologik xavfsizlik va mikroiklim" – Samarqand: "Zarafshon", 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. "Mehnat gigiyenasi va sanitariya normalari" – Toshkent: "O'qituvchi", 2019.
8. Muxamedov D. "Ishlab chiqarish binolarida ventilyatsiya va mikroiklimni boshqarish" – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.
9. ISO 9241-6: "Ergonomika va ish joyida optimal mikroiklim yaratish standartlari" – Xalqaro Standartlashtirish Tashkiloti, 2021.

UO'K: 614.4

**LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI MOBAYNIDA
TALABALAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH**

A.A. Egamberdiyev

Namangan davlat universiteti katta o'qituvchisi, PhD

egamberdiyevazizbek206@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan baxtsiz hodisalar sabablari, ularning salbiy oqibatlari va oldini olish chora-tadbirlari muhokama qilinadi. Shuningdek, laboratoriya mashg'ulotlari mobaynida talabalar xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Baxtsiz hodisa, jarohatlanish, xavf, xavfsizlik, laboratoriya mashg'ulotlari, laborant.

Abstract. This article discusses the possible causes of accidents that may occur among students of higher education institutions, their negative consequences, and preventive measures. It also provides practical recommendations for improving the system of ensuring student safety during laboratory sessions.

Key words. Accident, injury, risk, safety, laboratory sessions, laboratory assistant.

Kirish. Oliy ta'lim muassasalari talabalari nafaqat akademik bilimlarni o'rganish, balki ilmiy va amaliy faoliyatlarni ham amalga oshiradilar. Ayniqsa, laboratoriya mashg'ulotlari, talabalar uchun amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Lekin, laboratoriya mashg'ulotlari davomida talabalar turli xil xavf-xatarlar bilan yuzlashish ehtimoli mavjud. Jumladan, kimyoviy moddalar, yuqori kuchlanishli elektr qurilmalari, laboratoriya jihozlari va boshqa tajriba jarayonlarida yuzaga keladigan baxtsiz hodisalar talabalarning hayoti, sog'ligi va xavfsizligiga tahdid solishi mumkin. Shu sababli ham, laboratoriya mashg'ulotlarida talabalar xavfsizligini ta'minlash har bir oliy ta'lim muassasasi uchun ustuvor vazifalardan biridir.

Bunday baxtsiz hodisalarni oldini olish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish, faqatgina muassasa ichidagi xavfsizlik me'yorlarini yangilash emas, balki umumiy xavfsizlik madaniyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Har bir talabaga, laboratoriyada ishlash jarayonida qanday xavflardan ehtiyot bo'lish, nima qilish kerakligi va shoshilinch vaziyatlarda qanday harakat

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

qilish zarurligi to'g'risida aniq bilimlar berilishi lozim. Bu esa o'z navbatida, nafaqat baxtsiz hodisalarni kamaytirishga, balki talabalar orasida xavfsizlik bo'yicha ongli munosabatni shakllantirishga ham yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Wiegand (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda laboratoriya mashg'ulotlarida xavfsizlikni ta'minlash uchun talabalar va o'qituvchilar o'rtasida xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning ahamiyati ko'rsatilgan. Tadqiqotda, xavfsizlikka oid yondashuvlarni yaxshilash uchun laboratoriya mashg'ulotlari boshida xavfsizlik protokollarini o'rgatish zarurligi ta'kidlanadi. Smith va Jones (2015) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda, kimyoviy moddalar bilan ishlashda yuzaga keladigan xavflar va bu xavflarni oldini olish uchun laboratoriyada maxsus xavfsizlik vositalarining mavjudligi zarurligi ko'rsatilgan. Elektr xavfsizligi bo'yicha tadqiqotlar ham keng tarqalgan. Johnson va Roberts (2017) laboratoriya mashg'ulotlarida elektr jihozlaridan foydalanishning xavf-xatarlarini va bu xavf-xatarlarni kamaytirish uchun texnik xizmat ko'rsatishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Elektr xavfsizligi bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar laboratoriyalarda ehtiyotkorlik va muvofiqlikning yuqori darajada bo'lishini talab qiladi. Taylor (2016) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, laboratoriya mashg'ulotlarida talabalar uchun himoya vositalarining taqdim etilishi va bu vositalar bilan ishlash qoidalari o'rgatilishi zarurligi ta'kidlanadi. Tadqiqotda laboratoriya xavfsizligini ta'minlashda eng yaxshi yondashuv sifatida himoya vositalarini ishlab chiqish va talabalar bilan bu vositalarning qanday ishlatilishini doimiy ravishda mashq qilish tavsiya etiladi. Roberts (2019) o'zining ishida, talabalarning xavfsizlikni ta'minlashda taqdim etiladigan himoya vositalarining samaradorligi haqidagi fikrlarini taqdim etgan. U o'z tadqiqotida, himoya vositalarining etishmasligi yoki noto'g'ri ishlatilishi ko'plab baxtsiz hodisalarga sabab bo'lishini ko'rsatgan. Bu, ayniqsa, kimyo va biologiya laboratoriyalarida ko'plab jarohatlar va zararlar olib kelishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot mobaynida adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovnoma o'tkazish, tahliliy metod, eksperimental metod, kompyuter simulyatsiyasi va modellash metodlaridan foydalanildi.

Muhokama va natijalar. O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirining 2010-yil 23-dekabrdagi 202-B-son buyrug'iga binoan "Ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilar va talabalar bilan yuz bergan baxtsiz hodisalarni tekshirish va hisobga olish tartibi to'g'risida" gi Nizom ishlab chiqilgan bo'lib, mazkur Nizom ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilar va talabalar bilan yuz bergan baxtsiz hodisalarni

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

tekshirish va hisobga olish tartibini belgilaydi hamda oliy, o'rta maxsus va professional ta'lim muassasalari hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun taalluqlidir.

Nizomga muvofiq, quyidagi baxtsiz hodisalar maxsus tekshiriladi:

- 1) bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq ta'lim oluvchilar bilan yuz bergan guruhiiy baxtsiz hodisalar;
- 2) o'lim bilan tugagan baxtsiz hodisalar;
- 3) oqibati og'ir baxtsiz hodisalar.

Baxtsiz hodisa natijasida ta'lim oluvchilarning sog'lig'iga yetkazilgan zararning og'irlik darajasi to'g'risidagi xulosa davolash-profilaktika muassasasi tomonidan beriladi.

Tadqiqot mobaynida oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida, jumladan laboratoriya mashg'ulotlari mobaynida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan baxtsiz hodisalar sabablari va ularning salbiy oqibatlari tahlil qilindi hamda ularni oldini olish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Laboratoriya mashg'ulotlari mobaynida talabalar xavfsizligini ta'minlash chora-tadbirlari:

- laboratoriya mashg'uloti uchun tutgan daftarlaringizga mashg'ulotning mavzusi, ishning maqsadi, ishni bajarish tartibi va ishning qisqacha mazmunini to'liq va aniq yozishga odat qiling;
- o'qituvchi yoki laborant tomonidan xavfsiz ishlash qoidalari tushuntirilgandan so'ng guruhingiz, familiyangiz va ismingizni qayd etish jurnaliga yozib imzo qo'ying;
- laboratoriya mashg'uloti boshlanishdan avval qo'l telefoningiz o'chirilganini tekshiring. Baxtsiz hodisalarni oldini oling va xavfli vaziyatlarni oldindan ko'ra biling;
- o'qituvchi yoki laborant ruxsatisiz ishni boshlamang;
- ishni bajarish vaqtida tinchlik, ozodalik va tartibni saqlang hamda ishni ustki kiyimlar kiygan holda bajarmang;
- har biringiz shu ishni bajarish uchun ajratilgan joyda o'tiring. Xona bo'ylab yurish, boshqa ishlar bilan shug'ullanish ma'n etiladi;
- ish stollarini portfel, sumka va boshqa jihozlardan holi saqlang;
- laboratoriya xonasida chekish va ochiq olovdan foydalanish ta'qiqlanadi;
- ish boshlashdan avval yoki bajarish vaqtida asboblarning zarracha shikastlanganligini va ixotasi buzilganligini payqab qolsangiz, darhol o'qituvchi yoki laborantga xabar qiling;

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

- mabodo biror uchqun yoki yong'in chiqqanini ko'rsangiz, sarosima va vahimaga tushmasdan, o'qituvchi yoki laborantni ogohlantirib, birlamchi o't o'chirish vositalari yordamida yong'inni o'chirish choralari ko'ring.

Xulosa. Tadqiqot ishi mobaynida mavzuga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar, soha bo'yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini o'rganib chiqdim, shuningdek laboratoriya mashg'ulotlarida talabalar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha milliy va xorijiy tajribalarni o'zaro solishtirma tahlil qilgan holda quyidagi xulosaga keldim. Laboratoriya mashg'ulotlari talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan boyitishda muhim o'rin tutadi, ammo bu jarayon, ayniqsa, xavfli moddalardan yoki murakkab texnik qurilmalardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan hollarda, baxtsiz hodisalarga olib kelishi mumkin.

Talabalar xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oldi:

Talabalarning xavfsizligini ta'minlashga oid quyidagi asosiy tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. *Bilim va ko'nikmalarni oshirish.* Talabalarga texnik xavfsizlikning ahamiyati haqida doimiy ravishda ma'lumot berib borish lozim. Yangi laboratoriya jihozlari joriy etilganida, mashg'ulotlar mobaynida baxtsiz hodisalar yuzaga kelgann taqdirda ularni xavfsiz ishlatish bo'yicha maxsus yo'riqnomalar o'tkazilishi zarur.

2. *Zarur xavfsizlik jihozlarini taqdim etish.* Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari mobaynida talabalar uchun zaruriy xavfsizlik jihozlari, jumladan, himoya ko'zoynaklari, quloqni himoya qiluvchi vositalar, maxsus kiyimlar taqdim etilishi lozim.

3. *Texnik vositalarning muntazam tekshiruvi.* Laboratoriya jihozlari va asbob-uskunalarining ishlash holati muntazam ravishda tekshirilishi lozim. Shuningdek, elektr quvvatiga bo'lgan ehtiyotkorlik ham zarur. Elektr tarmog'i yoki boshqa texnik vositalarda muammo bo'lsa, ularga ishlashga ruxsat berishdan oldin ta'mirlash ishlari amalga oshirilishi kerak.

4. *Laboratoriya va amaliyot maydonlarini xavfsiz holatda saqlash.* Talabalar uchun laboratoriya va amaliyot maydonlarida xavfsizlikni ta'minlash uchun tartibni o'rnatish, uskunalar va materiallarning xavfsiz saqlanishini ta'minlash kerak. Shuningdek, xavfsizlikni oshirish uchun maydonlarda yong'inga qarshi vositalar va favqulodda vaziyatlar uchun zarur uskunalar mavjud bo'lishi lozim.

Bundan tashqari, baxtsiz hodisalarning statistik tahlili va amaliy holatlar asosida xavfsizlikni ta'minlashning samarali tizimlarini joriy etish bo'yicha takliflar berildi. Mavjud xavfsizlik tizimlarining samaradorligini baholash va ularni doimiy

ravishda takomillashtirish, talabalar xavfsizligini ta'minlashda zarurdir. Shuningdek, laboratoriya mashg'ulotlari davomida yuzaga kelgan baxtsiz hodisalar va ularga olib kelgan omillarni o'rganish va tahlil qilish talabalar xavfsizligini yanada yaxshilashga imkon beradi. Xulosa qilib aytganda, talabalar xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish faqatgina ilmiy faoliyatning samarali tashkil etilishi emas, balki butun bir xavfsizlik madaniyatining shakllanishini talab etadi. Bunda, oliy ta'lim muassasalarining rahbariyati, pedagogik xodimlar va talabalarning o'zlari hammasi birgalikda faol ishtirok etishi lozim. Talabalar xavfsizligini ta'minlashga doir qo'yilgan barcha chora-tadbirlar, nafaqat baxtsiz hodisalarni oldini olish, balki ta'lim sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni, yangi tahriri. 2022-yil 17-avgust
2. S.M. Isamov. Hayot faoliyati xavfsizligi va mehnat muhofazasi. Darslik. -Andijon: "Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti", 2022. – 270 b.
3. O.R. Yuldashev, Sh.G. Jabborova. Hayot faoliyati xavfsizligi. Darslik. -T: "Barkamol fayz media", 2018 y. – 208 b.
4. Sh.A.Mutalov, T.T.Tursunov, M.M. Niyazova, K.M. Adilova, B.Z. Zaynitdinova, A.A. Maksudova. Sanoat ekologiyasi (Atrof muhit muhofazasi). Darslik. «O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi» nashriyot-matbaa birlashmasi. 2020 - y. - 360 b.
5. Turobjonov S.M., Niyazova M.M.,Tursunov T.T., Po'latov X.L. Sanoat chiqindilarni rekuperatsiya qilish texnologiyasi. Darslik - T.: "Faylasuflar jamiyati nashriyoti", 2011-y. - 180 b.

**Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish fanini o'qitishda pedagogik
texnologiyalarning o'rni**

Boltayeva Muhayyo Lutfullayevna

Namangan davlat universiteti dotsenti

Zohidjonov Oqilmirzo Obidjon o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

oqilmirzozohidjonov@gmail.com ,

Annotatsiya: Mazkur maqolada avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha o'quvchilarni tayyorlashda pedagogik metodikaning o'rni, an'anaviy va zamonaviy o'qitish yondashuvlari muhokama qilinadi. Texnik ta'lim tizimida interaktiv, proyektga asoslangan, masofaviy hamda problemaga asoslangan ta'lim uslublari orqali o'quvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni o'rgatishda simulyatsiya, virtual laboratoriyalar, master-klasslar va amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati yoritilgan. Maqola texnik xizmat ko'rsatish sohasida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishga oid tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Texnik ta'lim, pedagogik metodika, avtomobillarga texnik xizmat, interaktiv ta'lim, masofaviy ta'lim, simulyatsiya, innovatsion metodlar, amaliy ko'nikmalar, proyektga asoslangan ta'lim, problemaga asoslangan ta'lim (PBL)

Kirish: Avtomobillarni texnik xizmat qilish jarayonida pedagogik metodika, ayniqsa, texnik ta'lim tizimida o'quvchilarni tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Texnik xizmat ko'rsatish jarayonlarini samarali o'rgatish uchun an'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik yondashuvlar ham qo'llaniladi. Bu yondashuvlar o'quvchilarga avtomobillarning texnik xizmat ko'rsatish jarayonlarini samarali tushunish va amaliyotda qo'llay olish imkoniyatini beradi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Tadqiqot metodologiyasi: Pedagogik metodika avtomobillarni texnik xizmat qilishda o'quvchilarga zarur bilimlar, ko'nikmalar va amaliy tajribalarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. U quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

Bilimlarni tizimli shaklda taqdim etish: Pedagogik metodika yordamida o'quvchilarga avtomobillarni tekshirish, diagnostika qilish, ta'mir qilish va xizmat ko'rsatishning asosiy prinsiplari tizimli ravishda o'rgatiladi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: O'quvchilarga texnik xizmatlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni o'rgatish muhimdir. Masalan, dvigatelni tekshirish, tormoz tizimlarini diagnostika qilish yoki batareya tizimlarini sozlash kabi amaliyotlar.

Kreativ yondashuvni rivojlantirish: Texnik xizmat ko'rsatish sohasidagi innovatsiyalarni o'rgatishda o'quvchilarni yangi texnologiyalar va metodlar bilan tanishtirish, ularni yaratishda va qo'llashda ijodiy yondashuvni rivojlantirish kerak.

Natijalar va ularning tahlili. Talabalarni texnik xizmatlarga tayyorlashda yangi yondashuvlar. Texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha talabalarni tayyorlashda yangi pedagogik yondashuvlar va metodlar qo'llanilishi kerak. Bu yondashuvlar o'quvchilarga zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni o'rgatishda samarali bo'ladi:

Interaktiv ta'lim: O'quvchilarga avtomobillarni texnik xizmat ko'rsatishda interaktiv metodlar yordamida ko'proq amaliyot qilish imkoniyatini yaratish zarur. Masalan, simulyatorlar, laboratoriyalar yoki real hayotdagi mashinalarda ishlash imkoniyatlari orqali o'quvchilarga amaliy mashqlar berish.

Proyektga asoslangan ta'lim: Talabalar real hayotdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalar ustida ishlash orqali avtomobil texnik xizmatlarini o'rganishadi. Bu yondashuv o'quvchilarga muammolarni hal qilishda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Masofaviy ta'lim: Bugungi kunda masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ayniqsa, internet va onlayn platformalar orqali talabalar uchun onlayn

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

kurslar va video darsliklar taqdim etish samarali bo'lishi mumkin. Bu o'quvchilarga o'z vaqtida va o'ziga mos ravishda ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Innovatsiyalarni o'rgatishda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

Simulyatsiya va virtual ta'lim: Innovatsion texnologiyalarni o'rgatishda simulyatsiya tizimlari, virtual laboratoriyalar va o'yinlarga asoslangan ta'lim metodlari samarali bo'lishi mumkin. Masalan, avtomobilni virtual ravishda diagnostika qilish, nosozliklarni aniqlash va ularni hal qilishni o'rgatish.

Amaliyotlar va tajribalar: O'quvchilarga texnik xizmat ko'rsatishda innovatsion usullarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratish zarur. Yangi texnologiyalar va avtomobil tizimlarini ishlatishda amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarga konkret tajriba berish muhimdir.

Master-klasslar va seminarlar: Avtomobil sanoatidagi yangiliklar va innovatsiyalarni o'rgatishda mutaxassislar va tajribali ustalar tomonidan o'qitiladigan master-klasslar va seminarlar samarali bo'lishi mumkin. Bu seminarlar o'quvchilarga amaliy bilimlarni olishda yordam beradi.

Problemaga asoslangan ta'lim (PBL): O'quvchilarga avtomobillarni texnik xizmat ko'rsatishdagi real hayotdagi muammolarni hal qilish vazifalarini berish, ularni innovatsion usullar bilan yechimlar topishga undaydi.

Xulosa: Pedagogik metodika avtomobillarni texnik xizmat qilishda talabalarni tayyorlashda katta rol o'ynaydi. Yangi yondashuvlar va metodlar, masalan, interaktiv ta'lim, simulyatsiyalar, amaliyotlar va masofaviy ta'lim, o'quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o'rgatishda samarali bo'ladi. Innovatsiyalarni o'rgatish uchun esa simulyatsiya, master-klasslar va problemaga asoslangan ta'lim metodlari qo'llanilishi mumkin. Bu metodlar o'quvchilarga texnik xizmatlarni yanada samarali va ilg'or usullar bilan amalga oshirishni o'rgatadi.

Foydalingan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayev A.A. "Kasb-hunar ta'limi pedagogikasi", Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Norqulov B.T. "Texnik xizmat ko'rsatish asoslari", Toshkent: Texnika, 2020.
3. Zunnunov B. va boshqalar. "Avtomobil ta'miri va texnik xizmat ko'rsatish", Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.
4. Jonbekov I., Abdurahmonov A. "Kasbiy ta'lim metodikasi", Toshkent: Ilm Ziyo, 2018.
5. Salov A.V. "Innovatsion pedagogik texnologiyalar", Moskva: Akademiya, 2017.
6. Kolosov V.P. "Podgotovka kadrov dlya avtomobil'noy otrasli: pedagogicheskiy aspekt", Sankt-Peterburg: Politehnika, 2016.
7. UNESCO. "Technical and Vocational Education and Training (TVET) and Skills Development." [Online report], 2022.
8. OECD. "Innovative Teaching for Effective Learning", OECD Publishing, 2021.

**PROFESSIONAL TA'LIM JARAYONLARIDA MIKRO IQLIM
SHAROITLARI BO'YICHA O'QITISH TIZIMINI TASHKIL ETISH**

Nabiyev Akramjon Botirjonovich¹,

**¹Namangan davlat universiteti San'atshunoslik kafedrası dotsenti,
Sharipov Abdulvahob Muhibjon o'g'li²**

²Namangan davlat universiteti

Hayot faoliyati xavfsizligi yo'nalishi talabasi,

Annotatsiya: Ushbu maqolada ishlab chiqarish jarayonida mikroiklim sharoitlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Mikro iqlimning asosiy omillari – harorat, namlik, havo tezligi va bosim – ishchilarning samaradorligi, mahsulot sifati hamda texnologik jarayonlarning barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Optimal mikroiklim sharoitlari inson salomatligini saqlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va energiya tejamkorligini ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, maqolada mikroiklimni boshqarish usullari, jumladan, ventilyatsiya tizimlari, maxsus himoya vositalari va muvofiq texnologik yechimlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Mikroiklim, ishlab chiqarish, harorat, namlik, havo tezligi, bosim, ishchilar salomatligi, mahsulot sifati, texnologik jarayonlar, ventilyatsiya, energiya samaradorligi, konditsioner tizimi, shamollatish, korroziya, himoya vositalari.

Annotation: This article analyzes the importance of microclimate conditions in the production process. The main factors of microclimate - temperature, humidity, air velocity and pressure - directly affect the efficiency of workers, product quality and the stability of technological processes. Optimal microclimate conditions help to maintain human health, increase production efficiency and ensure energy efficiency. The article also discusses methods of microclimate control, including ventilation systems, special protective equipment and appropriate technological solutions.

Key words: Microclimate, production, temperature, humidity, air velocity, pressure, worker health, product quality, technological processes, ventilation, energy efficiency, air conditioning system, ventilation, corrosion, protective equipment.

Kirish: Zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarida samaradorlik va mahsulot sifati nafaqat texnologik jihozlar, balki ish muhitining qulayligiga ham bog'liq. Ish joylarida mikroiklim sharoitlari – harorat, namlik, havo tezligi va bosim – ishchilarning mehnat unumdorligi va salomatligiga bevosita ta'sir qiladi. Noqulay mikroiklim ishchilarning charchashi, kasalliklarning ko'payishi va ishlab chiqarish jarayonlarining izdan chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli, optimal mikroiklimni ta'minlash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va energiya tejamkorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ishlab chiqarishda mikroiklim sharoitlarining ahamiyati, uning asosiy omillari hamda uni boshqarish usullari tahlil qilinadi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Ishlab chiqarishda mikroiklim sharoitlarining ahamiyati. Mikroiklim – bu ishlab chiqarish muhitidagi fizikaviy omillar majmuasi bo'lib, u ishchilarning sog'lig'iga va mehnat samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Uning asosiy tarkibiy qismlari harorat, namlik, havo tezligi va bosim hisoblanadi. Harorat ish muhitining issiqlik darajasini belgilaydi va haddan tashqari issiqlik yoki sovuqlik inson organizmiga zarar yetkazishi mumkin. Namlik havo tarkibidagi suv bug'lari miqdorini bildiradi. Ortiqcha namlik yoki haddan tashqari quruqlik ish sharoitlarini og'irlashtiradi. Havo tezligi ishlab chiqarish binosidagi shamollatish darajasini ifodalaydi. Yetarlicha shamollatish bo'lmasa, zararli gazlar to'planib, ishchilarning sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bosim esa ishlab chiqarish muhitidagi atmosfera bosimini bildiradi va ayrim sanoat sohalarida uning o'zgarishi inson salomatligiga ta'sir etishi mumkin. Mikroiklim sharoitlari ishchilarning mehnat samaradorligi, sog'lig'i va texnologik jarayonlarning sifatiga ta'sir qiladi. Optimal sharoitlar mehnat unumdorligini oshiradi, noqulay sharoitlar esa kasallik va charchoqni kuchaytiradi. Ishlab chiqarish samaradorligi bevosita mikroiklim bilan bog'liq bo'lib, qulay ish sharoitlarida ishchilar faolroq va aniqroq ishlaydi, nosozliklar kamroq uchraydi. Bundan tashqari, mahsulot sifati ham mikroiklimga bog'liq. Masalan, elektronika, farmatsevtika va oziq-ovqat ishlab chiqarishda harorat va namlik qat'iy nazorat qilinishi kerak. Mikro iqlim texnologik jarayonlarning barqarorligiga ham ta'sir qiladi. Haddan tashqari issiqlik yoki namlik ishlab chiqarish uskunalarning tez eskirishiga yoki noto'g'ri ishlashiga sabab bo'lishi mumkin. Mikroiklimni nazorat qilish va yaxshilash uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak. Ishlab chiqarish binolarida ventilyatsiya tizimlarini modernizatsiya qilish, tabiiy va sun'iy shamollatish tizimlaridan foydalanish muhimdir. Optimal haroratni saqlash uchun konditsioner va isitish tizimlarini o'rnatish lozim. Namlik darajasini tartibga solish uchun esa havoni namlantiruvchi yoki qurituvchi qurilmalardan foydalanish mumkin. Bundan tashqari, ishchilarni maxsus himoya vositalari, jumladan, maxsus kiyim-kechak va niqoblar bilan ta'minlash orqali ularning sog'lig'ini saqlash mumkin. Ishlab chiqarishda mikroiklim sharoitlarini nazorat qilish ishchilarning sog'lom va samarali ishlashiga, mahsulot sifatining yuqori bo'lishiga hamda energiya samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun har bir ishlab chiqarish korxonasi ushbu omillarga e'tibor qaratishi va qulay ish muhitini yaratishi zarur.

Ishlab chiqarishda mikroiklim omillarining mehnat unumdorligiga ta'siri. Ishlab chiqarish jarayonlarida mikroiklim omillari ishchilarning mehnat unumdorligiga bevosita ta'sir qiladi. Mikro iqlim tushunchasi ishlab chiqarish sexlari va binolarida harorat, namlik, havo tezligi, bosim va havoning kimyoviy tarkibi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar ishchilarning umumiy jismoniy holati, charchash darajasi, kasallanish ehtimoli va mehnat samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Optimal harorat ishchilar faoliyatining uzluksiz va samarali davom etishini ta'minlaydi. Juda issiq yoki sovuq muhitda ishlash inson organizmida ortiqcha yuklanishga olib keladi, bu esa ish sifatini

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

pasaytiradi. Misol uchun, 18-22°C oralig'idagi harorat eng qulay mehnat sharoitini ta'minlaydi. Namlik darajasi ham muhim ahamiyatga ega. Juda past namlik havo quruqligiga sabab bo'lib, nafas olish tizimiga salbiy ta'sir qiladi, yuqori namlik esa issiqlik almashinuv jarayonini buzadi va ishchilarda charchoqni oshiradi.

Havo tezligi va shamollatish tizimlari yetarlicha tartibga solinmagan bo'lsa, zararli gazlar va chang zarralari yig'ilib, ishchilarning salomatligiga zarar yetkazadi. Xususan, sanoat korxonalarida uglerod oksidi, chang va kimyoviy aerozollar yuqori darajada bo'lishi mumkin. Agar havo almashinuvi yetarli bo'lmasa, bu nafaqat sog'liqqa, balki ish samaradorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ishlab chiqarish jarayonlarida optimal mikroiklimni ta'minlash uchun maxsus ventilyatsiya tizimlaridan foydalanish, ishlab chiqarish sexlarida konditsioner va namlikni tartibga soluvchi qurilmalar o'rnatish, shuningdek, ishchilarni shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash talab etiladi. Shuningdek, issiqlik chiqaruvchi uskunalarni to'g'ri joylashtirish va issiqlik izolyatsiyasini samarali tashkil qilish ham muhimdir.

Shunday qilib, ishlab chiqarish korxonalarida mikroiklim sharoitlarini tartibga solish nafaqat ishchilarning sog'lig'ini himoya qilish, balki ularning mehnat unumdorligini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlash uchun ham zarur hisoblanadi. Shu sababli, mikroiklimni nazorat qilish va yaxshilash bo'yicha doimiy choralar ko'rish har bir ishlab chiqarish subyekti uchun muhim vazifalardan biridir.

Ishlab chiqarishda mikroiklim sharoitlarini boshqarish usullari.

Mikroiklim sharoitlarini to'g'ri boshqarish ishlab chiqarish samaradorligi va ishchilar sog'lig'ini saqlash uchun muhim hisoblanadi. Har bir korxona o'zining ishlab chiqarish jarayonlariga mos ravishda mikroiklimni tartibga soluvchi choralarni amalga oshirishi lozim. Buning uchun quyidagi asosiy boshqaruv usullari qo'llaniladi.

Birinchi navbatda, ventilyatsiya tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Sanoat korxonalarida havo almashinuvi doimiy ravishda ta'minlanishi kerak. Agar shamollatish tizimi yetarli darajada samarali bo'lmasa, zararli gazlar va chang zarralari yig'ilib, ishchilarning sog'lig'iga zarar yetkazishi mumkin. Mexanik ventilyatsiya tizimlari yordamida binolardagi havo doimiy ravishda yangilanib turadi va mikroiklim barqarorligi ta'minlanadi.

Ikkinchidan, harorat va namlik darajasini tartibga solish lozim. Ishlab chiqarish binolarida qulay haroratni saqlab qolish uchun konditsioner va isitish tizimlaridan foydalanish muhimdir. Ayniqsa, issiqlik ajratadigan uskunalar mavjud bo'lsa, haroratni muvozanatlash uchun qo'shimcha sovutish tizimlari zarur bo'ladi. Namlikni tartibga solish ham mehnat sharoitlariga sezilarli ta'sir qiladi. Agar namlik juda past bo'lsa, havo quruqligi nafas olish tizimiga zarar yetkazadi, aksincha, ortiqcha namlik esa mog'or va boshqa zararli mikroorganizmlarning

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

ko'payishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun maxsus namlantiruvchi yoki qurituvchi tizimlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, ish joylarini ergonomik joylashtirish va izolyatsiya qilish orqali mikroiklimning noqulay ta'sirlarini kamaytirish mumkin. Issiqlik chiqaruvchi uskunalar bilan ishlovchi sexlar yoki sex ichidagi alohida joylar izolyatsiya qilinishi kerak. Shuningdek, yoritish tizimlari ham hisobga olinishi lozim, chunki noto'g'ri yoritish mehnat unumdorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

To'rtinchidan, ishchilarning shaxsiy himoya vositalaridan foydalanishi muhimdir. Mikro iqlim sharoitlari noqulay bo'lgan korxonalarda ishchilar uchun maxsus kiyim-kechak, nafas olish niqoblari, qo'lqoplar va boshqa himoya vositalari taqdim etilishi kerak. Ishlab chiqarish jarayonlarida mikroiklimni samarali boshqarish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, ventilyatsiya tizimlarini rivojlantirish, harorat va namlikni muvozanatlash hamda ishchilarni himoya vositalari bilan ta'minlash zarur. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat ishchilarning salomatligini himoya qiladi, balki ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksiz va samarali bo'lishini ham ta'minlaydi.

Xulosa: Ishlab chiqarish jarayonlarida mikroiklim sharoitlarini to'g'ri tashkil etish ishchilar salomatligi, mehnat unumdorligi va mahsulot sifati uchun juda muhimdir. Harorat, namlik, havo tezligi va bosim kabi omillar nazorat qilinmasa, bu ishlab chiqarish jarayonlarining izdan chiqishiga, energiya sarfining oshishiga va mehnat sharoitlarining yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ishlab chiqarish korxonalarida zamonaviy ventilyatsiya tizimlaridan foydalanish, havoni filtrlash, ish joylarini to'g'ri shamollatish hamda ishchilarni himoya vositalari bilan ta'minlash kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Mikro iqlimni optimallashtirish nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki uzoq muddatda energiya tejamliligini ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A. "Ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi." – Toshkent: Fan, 2020.
2. Ismoilov B. "Sanoat muhitining ekologik jihatlari." – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
3. Xolmatov Sh. "Zamonaviy ishlab chiqarishda energiya samaradorligi." – Samarqand, 2019.
4. ISO 9241-6: Ergonomika va ish joyidagi mikroiklim sharoitlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi – rasmiy hujjatlar portali (<https://lex.uz/>).

**O'QUV DIDAKTIK TA'MINOT ORQALI BO'LAJAK PROFESSIONAL TA'LIM
MUTAXASSISLARINI KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH**

Xusayinova Go'zal Abdurasulovna¹¹

NamDPI o'qituvchisi

Mahmudjonova O'giloy Muzaffar qizi²

**² NamDPI Intellektual fanlar va axborot texnologiyalari
kafedrasi 1-kurs talabasi**

ANNOTATSIYA. Maqolada professional ta'limda mustaqil ta'lim olishida zarur bo'lgan tashkiliy, kommunikativ va didaktik kompetensiyalar haqida, xususan didaktik kompetensiyalarini takomillashtirish to'g'risida fikrlar, ma'lumotlar va takliflar berilgan. Talabalarning mustaqil ta'limdagi interfaol metodlarni qo'llashlaridagi kerakli ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: interfaol, didaktika, kompetensiya, kommunikativ, refleksiya, diagnostik, loyiha, metod, integratsiya.

ABSTRACT. In the state presented ideas, information and propositions on organizational, communicative and didactic competencies, neobhodymim for self-education in professional education, in the frequency of sovershenstvovaniyu didactic competencies. Described non-employee information on the use of interactive methods in self-study of students.

Keywords: interactive, didactics, competence, communicative, reflection, diagnostics, project, method, integration.

KIRISH. Yurtimizda zamonaviy talablar asosida ta'lim tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan tub islohotlar natijasida professional ta'lim tizimini joriy etish asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyat yo'nalishlari qamrovi kengaytirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan "mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" ustuvor vazifasining ijrosini ta'minlash maqsadida texnika oliy ta'lim muassasalarida talabalarning didaktik kompetensiyalarini shakllantirishni interfaol o'qitish metodlari asosida yanada jadallashtirish zaruriyati yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bu esa texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida mustaqil ishlash jarayonida didaktik kompetensiyalarni shakllantirishning amaldagi metodik tizimini va o'quv-uslubiy ta'minotini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.[1]

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

MUHOKAMA VA NATIJALAR. O'quv didaktik ta'minot orqali bo'layotgan kasbiy tayyorgarlik o'quvchilarning ilmiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, bo'ladigan mutaxassislarning o'z kasbiy faoliyatiga tayyorlanishida ularning ma'lumot va ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirish, bilimni samarali o'rgatish va amaliyotga asoslangan o'qitish metodlarini qo'llashni o'z ichiga oladi. Keling, bu jarayonning ba'zi asosiy jihatlarini ko'rib chiqaylik:

Didaktik ta'minotning mohiyati: Didaktik ta'minot, o'qitishning samarali o'tkazilishi uchun kerakli vositalar, metodlar va materiallar majmuasini anglatadi. Bu, o'quvchilarga to'g'ri bilim berish, ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun zarur bo'lgan barcha pedagogik vositalar va resurslarni o'z ichiga oladi. O'quv metodlarini takomillashtirish: Kasbiy tayyorgarlikni samarali amalga oshirish uchun innovatsion va amaliy o'quv metodlaridan foydalanish kerak. Masalan, kasbiy o'quvchilarga real ish muhitini yaratish, treninglar, simulyatsiyalar, loyiha asosida o'qitish va guruhli ishlarni amalga oshirish orqali ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qilish mumkin.

Tezkor va sifatli javob berish: O'quvchilarning savollariga tezkor va aniq javoblar berish, ular bilan samarali aloqa o'rnatish o'qitish sifatini oshiradi. Bu esa, kelajakdagi mutaxassislarning o'z sohasida yuqori darajadagi malakaga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Amaliyotga yo'naltirish: Kasbiy tayyorgarlik jarayonida o'quvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan cheklash emas, balki ularni amaliy faoliyatga ham jalb qilish muhimdir. Amaliyotlar, o'quvchilarga real ish sharoitlarini taqlid qilgan muhitda bilim va ko'nikmalarni qo'llash imkonini beradi.[2]

Pedagogik texnologiyalarni qo'llash: O'quvchilarni kasbiy tayyorgarlikda eng yangi pedagogik texnologiyalar, masalan, interaktiv darslar, multimedia va onlayn platformalarni qo'llash orqali ularning o'qish motivatsiyasini oshirish mumkin. Shuningdek, virtual va qo'llaniladigan amaliyotlar orqali o'quvchilarga yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beriladi.

O'quv didaktik materiallar va resurslar: Kasbiy tayyorgarlikda didaktik materiallar, darsliklar, qo'llanmalar, video va audio materiallar, ilmiy maqolalar, onlayn kurslar va boshqalar muhim resurslardir. Ularning to'g'ri tanlanishi va samarali qo'llanilishi o'quvchilarning ta'lim jarayonini yaxshilaydi.

Har qanday o'quv fani bo'yicha darsliklarning asosiy didaktik ashyosi matnlar, savoltopshiriqlar, mashqlar yoki misol-masalalar hisoblanadi. Ta'lim oluvchini mustaqil fikrlashga o'rgatishda darslik, o'quv qo'llanmalar va ta'lim beruvchining alohida-alohida ahamiyatini ta'kidlash shart emas, balki uni mavzudagi ilg'or fikrlar, ilmiy xulosalar, amaliy haqiqatlar, voqea-hodisa yoki

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

inson shaxsiga o'z munosabatini bildirishga yo'naltirish kerak bo'ladi. Muayyan fanlar bo'yicha ta'lim oluvchini mustaqil fikrlashga o'rgatishga darsliklardan o'rin olgan, ilm ahliga, darslik muallifi va ta'lim beruvchiga avval ma'lum bo'lgan ilmiy va hayotiy haqiqatlarni har bir ta'lim oluvchi o'zining imkoniyati doirasida o'z yo'li bilan anglatiladi. Darslik yoki o'quv qo'llanmalardagi yoki ta'lim beruvchi tomonidan qo'yilgan savol- topshiriqlar ta'lim oluvchini matn mazmunini hikoya qilishga (ayrim hollarda yodlab olishga) majburlamasligi kerak. Demak, mustaqil ta'lim – bu olingan bilim ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot yoki materiallarni mustaqil o'rganish maqsadidagi o'quv shakli. Albatta, talabalarning mustaqil bilim olishini yo'lga qo'yish natijasida dars jarayoni samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini ko'tarish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri hisoblanib, uning ta'lim berish jarayonini to'g'ri tashkil eta olishiga bog'liqdir. Agar talaba uchun barcha yetarli sharoitlar – o'quv materiallari, kompyuter texnikasi, avtomatlashtirilgan dastur - kabilar bo'lsa-yu, undan foydalanish yaxshi yo'lga qo'yilmagan, o'quv jarayoni to'g'ri tashkil etilmagan bo'lsa, yuqori natijaga erishib bo'lmaydi. Har qanday holatda ham o'qituvchi va talabaning o'zaro munosabatlari muhim o'rin egallaydi. Mustaqil ishni bajarish uchun fanlar bo'yicha talabalarga zaruriy uslubiy ko'rsatma va tavsiyalar hamda turli shakldagi mustaqil ish topshiriqlari ishlab chiqildi.[3,4]

Og'zaki mustaqil topshiriqlar: – darslik bo'yicha materialni o'rganish va takrorlash, chizmalar va sxemalarni o'qish, turli texnik adabiyotlar, hujjatlar va materiallarni o'rganish asosida o'qituvchi savollariga javob tayyorlash, ishlab chiqarish faoliyati tahlili kabilar kiradi. Didaktik kompetensiyani shakllantiruvchi mustaqil topshiriqlar: o'quv material mazmuni va mohiyatini yorituvchi o'quv axborotlari majmuasini hamda didaktik materiallarini ishlab chiqishga qaratilgan. Yozma mustaqil topshiriqlar: hisoblash uchun berilgan vazifalarni bajarish, umumlashtiruvchi va takrorlanuvchi jadvallarni to'ldirish, texnologik xaritalarni ishlab chiqish, laboratoriya, amaliy ishlar to'g'risida hisobotlar tuzish va shunga o'xshash vazifalarni o'z ichiga oladi. Grafik mustaqil topshiriqlar: ularga turli chizmachilik ishlarini eskizlashtirish, kesmalar va kesishmalarni tasvirlash, ayrim detal va tugunlarni chizib ko'rsatish, sxemalar, grafiklar, diagrammalarni tuzish, kuzatish natijalarini tasvirlash va shunga o'xshash vazifalarni o'z ichiga oladi. Amaliy xarakterdagi mustaqil topshiriqlar: talabalar o'qituvchi topshirig'i asosida mustaqil ishni bajarish jarayonida ma'lum detal tayyorlash, tugun va mexanizmlarni yig'ish, texnik jarayonlarni ishlab chiqadilar. Ushbu ishlarni bajarganda talabalar asbob-uskunalarni tanlash, ishlov berish rejasini aniqlash va hisoblash, yangi moslamalarni loyihalash, maket va modellar, namunalar kabi ishlarni amalga oshiradilar.[5,6]

Shu bilan bir qatorda Darslik barqaror, puxta asoslangan tarkibiy tuzilmaga ega bo'lishi lozim. Darsliklarga qo'yiladigan talablar turlicha bo'lsa-da, ular orasida umumiy xususiyatga ega talablar ko'p. Yetakchi xorijiy mamlakatlarda muqobil darsliklarning nashr etilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Buning boisi,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

pedagog va o'quvchilarga ular orasidan o'zlari uchun eng maqbul, amaliy ahamiyatga ega bo'lganlarini tanlab olishga imkoniyat yaratishdir. Respublikamizda muqobil darsliklarni yaratishda faollik bir qadar sust bo'lgani holda muqobil yordamchi adabiyotlar (o'quv, metodik va o'quvmetodik qo'llanmalar)ni yaratish borasida pedagoglar faollik ko'rsatishmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Shu tarzda, o'quv didaktik ta'minot yordamida bo'layotgan kasbiy tayyorgarlik, o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham mukammal tarzda o'zlashtirishlariga imkon yaratadi. Bu esa, ularning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Pedagoglarning o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko'rishlari kutilgan ta'limiy natijaning qo'lga kiritilishi uchun zarur sharoitni vujudga keltiradi:

- aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi;
- o'quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi;
- o'quv axborotlarining asoslanganligi;
- faollashtirish imkoniyatiga egalik;
- o'quvchilarni juftlikda, kichik guruhlarda faol ishlariga uchun sharoit yaratish;
- o'quvchilarda mustaqil, ijodiy, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;
- zamonaviy ahamiyat kasb etishi;
- estetik jihatdan sifatli bo'lishi;
- noaniq tushuncha va iboralardan holi bo'lishi;
- aniq natijani kafolatlay olishi;
- turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatiga egalik;
- mavjud bilim, ko'nikma, malakani mustahkamlashga xizmat qilishi.
- didaktik materiallarni tayyorlashda o'quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e'tiborni qaratishlarini;
- o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor berishi va dars jarayonda «o'qituvchi sinfda kreativlik muhitini yaratilishini;
- o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlar o'quvchilarning intellektual rivojlanishiga oid savol topshiriqlarni tuzishni.
- didaktik o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni inobatga olishni;[7]

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

2.Inoyatov U.I., Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Inog'omova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012.

3.Mavlonova R. va boshqalar. Umumiy pedagogika. Darslik. - T.: «Navro'z» nashriyoti, 2016.

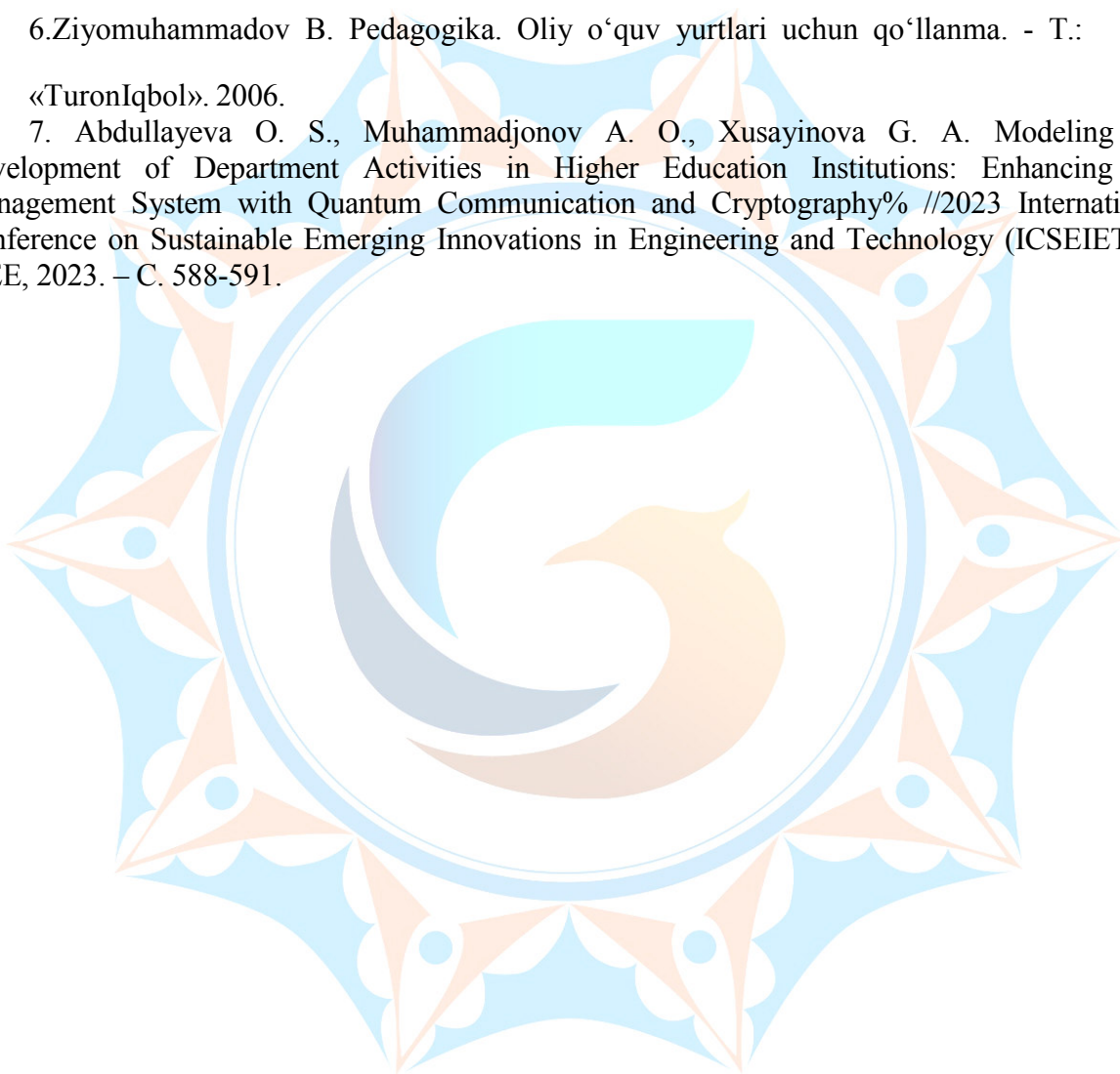
4.Pedagogik atamalar lug'ati. – T.: «Fan», 2008.

5.Toxtaxodjayeva M.X. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. OTM uchun darslik. – T.: «Iqtisod-moliya», 2010.

6.Ziyomuhammadov B. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma. - T.:

«TuronIqbol». 2006.

7. Abdullayeva O. S., Muhammadjonov A. O., Xusayinova G. A. Modeling the Development of Department Activities in Higher Education Institutions: Enhancing the Management System with Quantum Communication and Cryptography% //2023 International Conference on Sustainable Emerging Innovations in Engineering and Technology (ICSEIET). – IEEE, 2023. – C. 588-591.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

PEDAGOGNING DARSGA TAYYORGARLIK KO'RISHI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVI

Abdurasul Maxmudov,

Pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

abdurasulmahmudov397@gmail.com

ANNOTATSIYA

Hozirgi pedagogika nuqtai-nazari avvalgilaridan farqli o'laroq, o'qituvchidan ko'p vazifalarni talab etadi. U bolalarni rivojlantirishda tarbiyaning, demak, tarbiya jarayonini amalga oshiruvchi pedagogning yetakchilik o'rnini ta'kidlaydi. Bu o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash ahvoli ko'p jihatdan tarbiyachilarning ilmiy va metodikadan malakasi, ularning g'oyaviyligi, madaniyati, shuningdek, shaxs sifatleri va tarbiyachilik qobiliyatlari, o'z mehnatiga vijdonan yondashishiga bog'liqdir. Ushbu maqolada zamon talabiga mos keladigan bilim tizimini talabaga yetkazish, bilim olishga ularni qiziqitirish, bilimlarni o'zlashtirishda talabaning faolligiga erishish hozirgi kundagi ta'lim jarayonida talab etilmoqda

Kalit so'zlar: *pedagogika, zamonaviy pedagog, interfaol , innovatsiya, bilim, yetakchi, omillar, kasb, dars ishlanmalari*

ANNOTATION

The current pedagogical perspective, unlike the previous ones, requires many tasks from the teacher. It emphasizes the leading role of upbringing in the development of children, that is, the educator who carries out the educational process. The state of upbringing of this growing generation largely depends on the scientific and methodological qualifications of educators, their ideology, culture, as well as personal qualities and educational abilities, and a conscientious approach to their work. This article discusses the need to convey to students a knowledge system that meets the requirements of the time, to interest them in learning, and to achieve student activity in mastering knowledge in the current educational process

Keywords: *pedagogy, modern pedagogue, interactive, innovation, knowledge, leader, factors, profession, lesson development*

Har qanday kasb murakkab va serqirra jarayondir, Shuning uchun kasb qaysi sohaga tegishli bo'lmasin, musiqa rahbari oldiga ko'pgina talablarni qo'yadi. Ta'lim – tarbiyaning barcha sohalarining maqsadi barkamol shaxs tarbiyalashdir.

O'qitish jarayonida talaba-yoshlarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarni qo'llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondoshish, ma'suliyatni sezish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, tahlil qilish, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga; eng asosiysi, o'qishga, fanga, pedagogika va o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishlarni kuchaytiradi. Buning uchun esa har bir o'qituvchi-pedagoglari o'zlarining fanlariga astoydil tayyorgarlik ko'rishlar, darsning maqsad va vazifalarini aniq belgilashlari, eng muhimi, zamonaviy g'oyalar bilan boyitishlari shart.

Bunday natijaga erishi amaliyotda o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarni qo'llashni taqazo etadi. Ular juda xilma-xildir. Biz ulardan ba'zilar haqida to'xtalib o'tamiz va ularni o'tkazish tartibi haqida qo'llanma beramiz. Ushbu metodik qo'llanmada keltirilgan zamonaviy metodlar, yoki o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar talaba- yoshlar– talabalarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardor, yetuk mutaxassis bo'lishlariga hamda mutaxassisga kerakli bo'lgan kasbiy fazilatlarini tarbiyalashga yordam beradi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Talaba- yoshlar faollik bilan bilimlarni o'zlashtirishi zarur. Bu jarayonga talabaning hayotiy tajribasi, mavjud bilimlari, bayon etilayotgan bilimlar tizimiga, fanga o'qishga munosabati ta'sir etadi. Bu sohada talabalarining imkoniyati bir xil bo'lmaydi. Keng bilimga, boy hayotiy tajribaga ega, o'qish ko'nikmalarini o'zlashtirgan talabalar o'qishda muvaffaqiyat bilan ishlaydi. Bilim – o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berishdir. Ko'nikma – o'rganilgan bilimlarni qo'llay olish, malaka – o'rganilgan bilimni notanish vaziyatda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilishdan iborat. Bilimlarni o'zlashtirishga talabaning avval o'zlashtirgan ta'limiy ko'nikma va malakalari ta'sir etadi. Psixologlarning ko'rsatishicha bilimlarni o'zlashtirish, bu yangi qabul etilayotgan informatsiyani talabada avval mavjud bo'lgan informatsiyalar tizimiga kiritishdir. Talabada bilimlar qanchalik keng bo'lsa, yangi informatsiyani qabul etishi oson bo'ladi.

Darsga tayyorlanish algoritmi, [barcha omillar](#), holatlarni hisobga olish va kafolatlaydigan izchil tadbir bo'lishi zarur. Shuning uchun har bir darsga tayyorlanishda quyidagi tavsiyalarga rioya qilishi lozim: Darsda o'quvchi shaxsini rivojlantirish uchun avvalo, uning idrokini, xotirasini kuchaytirish asosida o'quv materialining xotirada saqlanishini ta'minlash zarur. Darsning maqsadiga erishish uchun o'quv materiallarini to'g'ri tanlash, bunda - o'quvchilarning bilim saviyasini [hisobga olish va darsni](#) jihozlashga jiddiy e'tibor berish, o'quv materiallar o'quvchilarga tushunarli bo'lishi uchun ta'limning metod va usullarini o'rinli qo'llash ham muhimdir. Dars o'qituvchiga juda katta mas'uliyat yuklaydi. Shunga ko'ra, atroflicha tayyorlanish tajribali o'qituvchi uchun ham yosh o'qituvchi uchun ham zarur. O'qituvchi o'z vazifasini sifatli bajara olishi uchun o'quvchilar shaxsini har tomonlama o'rganishi shart.[2]

Pedagogning dars va mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish muammolari va dars muloqatni tashkil etishda interfaol usullarini qo'llash texnologiyasini o'rganish.

1. Talabalarga fan bo'yicha tushuncha berish va muloqotni tashkil etishda interfaol usullarini qo'llash to'g'risida ma'lumot berish.

2. Talabalarni interfaol usullarining didaktik imkoniyatlaridan xabardor qilish.

3. Talabalarni ta'lim jarayonida o'zaro hamkorlik usullaridan foydalanishga o'rgatish.

4. Talabalarda ta'lim jarayonida adabiyotdan foydalanish yuzasidan ko'nikma, malakalarini shakllantirish.

Pedagogning dars va mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish muammolari va dars muloqatni tashkil etishda interfaol usullarini qo'llashning nazariy va amaliy masalalari xususida so'z borganda, yana shunga e'tibor berish kerakki, o'qituvchi talabadagi yangi o'rganilayotgan mavzuga oid informatsiyalarni tiklashi, mavzuni o'zlashtirishi uchun asos hosil qilishi zarur. Ayniqsa, yangi mavzuni boshlaganda talabalarni qiziqtiradigan savol qo'yilishi, muammoli vaziyatlar yaratilishi qiziqishni kuchaytiradi. O'qituvchi talabaga ta'lim berishda maksimal foyda keltiradigan ish usullarini qo'llashi kerak.

O'qituvchi bilan bir qatorda o'qitish jarayoni oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonida o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, TSO ni, eng asosiysi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoldiyatini tashkil eta olishini hisobga olishi kerak, shundagina, kerakli kafotlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, o'quvchi – talabani ta'limning markaziga olib chiqish kerak.[3]

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit, holatda ko'ra bili shva uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o'qituvchiga u tomonidan bo'lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchi – talabalarining imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi.

Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogika va axborot texnologiyalardan xabardor bo'lishi,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

shuningdek, juda ko'p metodlar. Usullarni bilishi kerak bo'ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyixalashtirilgan texnologik xaritasiga bogliq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish, bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik karta qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda anik belgilangan maqsad, vazifa va kafotlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik kartani tuzilishi o'qituvchini darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday kartada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

Blum savollari. O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning muhim omili – o'qituvchining ularga va o'quvchilarning o'zaro bir – biriga beradigan savollari ekan. Ta'kidlanishicha, o'qituvchilarni o'quvchilarga berishgan savollarining 80 – 85 foizi, faqat daliiliy bilimlarnigina talab qilib, ular javob berishda xotirada qolganlarini takroran so'zlash (bashorat) bilangina cheklanar ekanlar.

To'g'ri javobi o'quv adabiyotlarida yaqqol bayon etilmagan yoki o'qituvchi tomonidan aytib berilmagan savolgina o'quvchilarni fikrlashga majbur qiladi. Bunday savollarga jahon pedagogikasida "Blum savollari" nomi bilan mashhur va o'zlashtirishning oltita; bilish, tushinish, qo'llash, tahlil, sintez va baholash darajalariga muvofiq bo'lgan savollar misol bo'lishi mumkin. Masalan: "nima uchun?", "taqqoslang?", "tarkibiy qismlarga ajrating?", "eng muhim xususiyatlari nima?", "buni siz qanday hal qilgan bo'ladingiz?", "bunga munosabatingiz qanday?", kabi savollar o'quvchilarga yuqori intellektual amallar (tahlil, sintez, baholash) darajasida fikrlashga undaydi. Yoki, matndan parcha o'qib bo'lgandan so'ng, o'quvchilarni fikrlashga undovchi quyidagi savollarni berish ham maqsadga muvofiqdir: "bu parchaga qanday savolar qo'yish mumkin?", "siz muallifga qanday savol bergan bo'ladingiz?".[4]

Berilgan savollar mazmunida mavzuga yoki matnga oid tayanch so'z va iboralardan foydalanish ham muhimdir.

Sinkveyn (axborotni yig'ish).O'rganilayotgan materialni to'laqon va puxta anglash uchun qo'llaniladigan interfaol usullaridan biri bo'lib hisoblanadi. Sinkveyn – frantsuzcha besh qator o'ziga xos, qofiyasiz she'r bo'lib, unda o'rganilayotgan tushuncha (hodisa, voqea, mavzu) to'g'risidagi axborot yoyilgan va yig'ilgan holda, o'quvchilar so'zi bilan, turli variantlarda va turli nuqtai nazar orqali ifodalanadi. Sinkveyn tuzish – murakkab g'oya, sezgi va hissiyotlarni bir nechagina so'zlar bilan ifodalash uchun muhim bo'lgan malakadir. Sinkveyn tuzish jarayoni mavzuni puxtarok anglashga yordam berish bilan birga, o'quvchilarning kritik fikrlash qobiliyatini yuqori darajada rivojlantiradi.

Tarbiya- yosh avlodlar qalbidan joy olar ekan, ularni ona yurtga, xalqiga sadoqatli va mehr-muruvvatli bo'lishga, azaliy qadriyatlarimiz va o'ziga xos betakror an'analarimizni e'zozlashga, ona Vatanning bugungi kundagi haqqoniy vorislari bo'lishiga va albatta, milliy itstiqloliyat zaruratini teran his etishga da'vat etadi.

Ta'lim muassasalarida o'tilayotgan fanlar ichida o'zining qiziqarliligi, badiiy va estetik tarbiya berishi, o'quvchilarga zavq va orom bag'ishlashi bilan farqlanib turadigan fanlar juda ko'pdir. Har bir fanning mavqei albatta o'qituvchiga bog'liqdir. O'qituvchi darsni zamon talablariga mos ravishda olib borishi uchun pedagogika, psixologiya, fiziologiya, odam salomatligi fanlarini, shuningdek, o'z kasbiy yo'nalishi bo'yicha fanlarni ham mukammal bilishi maqsadga muvofiqdir.

Barkamol va sog'lom avlodni tarbiyalashda ijtimoiy fanlar muhim rol o'ynaydi. Demak, har bir pedagog kelajak avlodni yuksak darajadagi bilimga ega bo'lishlariga zamin yaratishi, ularning ta'lim- tarbiya olishlariga e'tibor qaratishimiz zarur. Buning uchun "Ta'lim to'g'risidagi qonun" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilanganidek, o'qituvchi va

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'quvchi shaxsini, uning ma'naviy – madaniy qiyofasini shakllantirishimiz, milliy qadriyatlarimiz, an'analarimizga va urf-odatlarimizga amal qilgan holda o'z darslarini so'nggi fan yutuqlaridan foydalanib, innovatsion usullarni qo'llagan holda tashkil etish oldimizda turgan zarur vazifalardandir.

Pedagogning dars va mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish muammolari va dars muloqatni tashkil etishda interfaol usullarini qo'llash jarayoni. O'qituvchi va o'quvchi-talabani maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq: natijaga erishishga qaratilgan. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda o'tkazilishi mumkin bo'lgan dars jarayoni metodikasini har bir o'qituvchi o'z fani (o'quv fani) sharoitidan hamda o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'zgartirishi yoki shular asosida o'qitish jarayonida o'zining mualliflik texnologiyalarini yaratishi mumkin.

Tavsiya etilgan qator yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanishda o'qituvchi dastlab bu texnologiyalarning maqsadi, mazmuni, qo'llashning yo'llari, sharoitlari bilan atroflicha tanishib chiqishi, o'z fani xususiyatlaridan kelib chiqib, to'liq, qisman yoki faqat tamoyillaridan foydalanishni o'ylab rejalashtirishi zarur. Aks holda, dars samaradorligini oshirishda deyarli biror natijaga erisha olmasligi mumkin.

Zamonaviy pedagogik ta'lim tizimining maqsadi, yangi toifaga mansub bo'lgan musiqa o'qituvchisining umumiy va kasb kamolotiga erishishdan iborat. Chunki, bilim dargohi musiqa rahbari oldiga uning kasb malakasiga va shaxsiy hislatlariga nisbatan yuqori talablar qo'yimoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni.
2. Pedagogika. M. Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida (Darslik). – T., 2010. –
3. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi (o'quv qo'llanma). – T., 2008. –
4. Vohidov R., Mahmudov M. Ma'naviyat komillik saodati. - T.: "Ma'naviyat", 1997 y
5. Mahmudov M. Komil inson ajdodlar orzusi. - T.: "Yozuvchi", 2002 y
6. Safarov O., Mahmudov M. Oila ma'naviyati. - T.: "Ma'naviyat", 1998 y.

STANDARTLASHTIRISH TURLARI VA TOIFALARI .

Namangan davlat universiteti
San'atshunoslik kafedrasi dotsenti
Nabiyev Akramjon Botirjonovich
Namangan davlat universiteti
Hayot faoliyati xavfsizligi yo'nalishi talabasi
Tursunboyev Abduhalil Abdug'ani o'g'li

Annotatsiya: Standartlashtirish - bu mahsulot, xizmat yoki jarayonlar uchun yagona talablarni belgilash va ularni tartibga solish jarayonidir. Bu jarayon xavfsizlikni ta'minlash, sifatni yaxshilash va xalqaro savdoni soddalashtirish maqsadida amalga oshiriladi. Standartlashtirish turlari mahalliy, milliy, xalqaro, soha va korporativ yo'nalishlarga bo'linadi, bu esa uning qo'llanilish doirasini belgilaydi. Shuningdek, u majburiy va ixtiyoriy toifalarga ega bo'lib, mahsulot yoki xizmatlarning texnik va boshqaruv talablarini tartibga solishda qo'llaniladi. Standartlashtirish jarayonlari samaradorlikni oshirish va global iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: standart, standartlashtirish, xalqaro standartlashtirish, mintaqaviy standartlashtirish, milliy standartlashtirish, xalqaro standart, mintaqaviy standart, davlatlararo standart, milliy standart, korxona standarti.

Abstract: Standardization is the process of establishing and regulating uniform requirements for products, services, or processes. This process is done to ensure security, improve quality and simplify international trade. Types of standardization are divided into local, national, international, industry and corporate directions, which determines the scope of its application. It also has mandatory and optional categories and is used to regulate the technical and management requirements of products or services. Standardization processes serve to increase efficiency and develop global economic relations.

Key words: standard, standardization, international standardization, regional standardization, national standardization, international standard, regional standard, interstate standard, national standard, enterprise standard.

Kirish. Mamlakatimizda qabul qilingan moderizatsiyalash dasturlarining asosiy va umumiy yo'nalishlari sifatida eskirgan uskuna va dastgohlarni tugatish, mahsulot assortimentini kengaytirish, ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni jalb etish, mahalliy xom-ashyo va imkoniyatlarimizga asoslangan innovatsion, chiqindisiz va ekologik toza texnologiyalarni jalb etish, mahsulot sifatini va sertifikatni boshqarish tizimini ishlab chiqish, ishlab chiqarish xarajatlari va xom ashyo sarfini kamaytirish kabilarni ko'rsatish mumkin. Sanoat tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hamda yuqori texnologiyaga asoslangan zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

tomonidan ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalar joriy etilish kerakligi ta'kidlandi.

Mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlashda va iqtisodiyotni yuksaltirishda barcha tarmoqlarida ishlab chiqarishni rivojlantirish har bir soha mutaxassislarining oldiga qo'yilgan vazifalari alohida ahamiyatga egadir. Iqtisodiy islohatlarning yangi bosqichidatarkibiy tuzilish strategiyasini ishlab chiqarishda ixtiyorimizdagi g'oyat boy tabiiy xom-ashyo, mehnat [resurslariga mustahkam tayanib](#), ulardan samarali foydalanish natijasida ishlab chiqarish jarayonini jadallashtirib eksport imkoniyatlarini kengaytirish, jahon bozoriga kirib borish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Tayyor mahsulotlarning eksport salohiyatini oshirib borish natijasida uning ishlab chiqarish darajasining yaxshilanishiga olib keladi. Mahsulot sifatidan davlatning texnik takomillashgani va rivojlanganligiga baho bersa bo'ladi. Shu bilan bir qatorda iqtisodni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri, mahsulot sifatini sistematik ravishda oshirib borishdir. Mahsulot sifatini oshirish, assortimentlarini kengaytirish va iste'molchilar talabini qondirish hozirgi bozor iqtisodiyotining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mahsulot sifat darajasini ta'minlash uchun standartlar va texnik shartlarning me'yoriy talablariga bog'liq holda sistematik nazorat ishlarini olib borish lozimdir. Mahsulot sifat darajasini yaxshilashda standartlarning ilmiy-texnik darajasini oshirish, standartlar va texnik shartlarni muntazam yangilab borish, mahsulot sifati va yuqori texnik darajasini kafolatlash lozim.

Standartlashtirish deganda mavjud yoki bo'lajak aniq masalalarga nisbatan umumiy va ko'p marta tatbiq etiladigan talablarni belgilash orqali ma'lum sohada eng maqbul darajada tartiblashtirishga yo'naltirilgan ilmiy – texnikaviy faoliyat tushuniladi. Bu faoliyat standartlarni va texnikaviy talablarni ishlab chiqishda, nashr etishda va tatbiq qilishda namoyon bo'ladi. Standartlashtirishning muhim natijalari odatda mahsulot, jarayon va xizmatlarning belgilangan vazifaga mos kelishi, savdodagi g'ovlarni bartaraf qilish hamda ilmiy – texnikaviy hamkorlikka ko'maklashishda namoyon bo'ladi.

Xalqaro standartlashtirish faoliyatida barcha mamlakatlarning tegishli idoralari erkin holda ishtirok etishi mumkin.

Mintaqaviy standartlashtirish deganda dunyo miqyosida birgina jug'rofiy yoki iqtisodiy mintaqasiga qarashli mamlakatlarning tegishli idoralari uchun erkin holda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan standartlashtirish tushuniladi.

Milliy standartlashtirish – bu muayyan bir mamlakat doirasida o'tkaziladigan standartlashtirish faoliyatidir.

Standartlashtirish har xil faoliyat turlari va uning natijalariga daxldor qoidalar, umumiy qonun – qoidalar yoki tavsiflarni o'zida qamrab olgan me'yoriy hujjat hisoblanadi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

“Me'yoriy hujjat” atamasi standartlar, texnikaviy shartlar, shuningdek, umumiy ko'rsatmalar, yo'riqnomalar va qoidalar tushunchasini ham o'z ichiga qamrab oladi.

Standartlashtirishning maqsadlari ko'p qirrali bo'lib, ular asosan quyidagilardan iborat: birxillashtirish (har xillikni boshqarish), bir turga keltirish, moslashuvchanlik, o'zaroalmashuvchanlik, sog'liqni saqlash, xavfsizlikni ta'minlash, tashqi – muhitni asrash, mahsulotni himoyalash, savdodagi iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash va boshqalar. To'g'ri yondoshilgan standartlashtirish borasida bir maqsadning amalga oshishida bir vaqtda boshqa maqsadlarning ham amalga oshishi mumkin.

Standartlashtirishda mahsulotning vazifasiga muvofiqligi deganda belgilangan sharoitlarda muayyan vazifalarini buyum, jarayon yoki xizmatlar tomonidan bajarish qobiliyati tushuniladi.

Moslashuvchanlik esa, ma'um sharoitlarda belgilangan talablarni bajarish uchun nomaqbul ta'sir ko'rsatmasdan mahsulot, jarayon yoki xizmatlarni birgalikda qo'llanishiga yaroqliligi deb tushuniladi.

O'zaro almashuvchanlik – bir xil talablarni bajarish maqsadida bir buyum, jarayon, xizmatdan foydalanish o'rniga boshqa bir buyum, jarayon, xizmatning yaroqliligidir.

Harxillikni boshqarish (unifikatsiyalash yoki birxillashtirish) deb, muayyan ehtiyojini qondirish uchun zarur bo'lgan eng maqbul o'lchamlarni yoki mahsulot, jarayon va xizmat turlarini tanlashga aytiladi.

Standart turlari va toifalari - Xalqaro standart – bu standartlashtirish bilan (standartlashtirish bo'yicha) shug'ullanadigan xalqaro tashkilot tomonidan qabul qilingan va iste'molchilarning keng doirasiga yaroqli bo'lgan standartdir.

Mintaqaviy standart esa, standartlashtirish bilan shug'ullanadigan mintaqaviy tashkilot tomonidan qabul qilingan va iste'molchilarning keng doirasiga yaroqli bo'lgan hujjatdir.

Davlatlararo standart “GOST” – bu standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish bo'yicha davlatlararo kengash tomonidan qabul qilingan, bajarilishi shart bo'lgan hujjatdir.

Milliy standart – bu standartlashtirish bilan shug'ullanadigan milliy idora tomonidan qabul qilingan va iste'molchilarning keng doirasiga yaroqli bo'lgan standartdir.

Korxona standarti – bu mahsulotga, xizmatga yoki jarayonga korxonaning tashabbusi bilan ishlab chiqiladigan va uning tomonidan tasdiqlangan hujjatdir.

Standartlashtirishning maqsad va vazifalari

Standartlashtirish tub mohiyati bilan ishlab chiqarishni tashkil etishning eng samarador formalari haqidagi fandir.

Standartlashtirish iqtisod, texnologiya va fundamental fanlar singari asosiy yo'nalishlarni bir-biriga bog'lovchi vosita hamdir.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Ko'pgina texnika jihatidan ilg'or mamlakatlarda standartlashtirish masalalariga o'suvchi qiziqish qayd qilinmoqda, uning asosi bo'lgan standartlashtirishning nazariyasiga ham katta e'tibor berilmoqda.

Standartlashtirishni texnika taraqqiyotida, ishlab chiqarishda eng ratsional joriy qilish, mahsulot sifatini yaxshilash, mehnat harajatlarini va moddiy resurslarni ta'sirchan vositalaridan biri sifatida ko'rilmogda.

Xulosa: Standartlashtirish har qanday sohada sifatni oshirish, xavfsizlikni ta'minlash va samaradorlikni kuchaytirish uchun muhim jarayon hisoblanadi. U mahsulotlar, xizmatlar va jarayonlar uchun umumiy me'yorlar va qoidalarni belgilash orqali bozor raqobatbardoshligini oshiradi, texnologiyalarni uyg'unlashtiradi va xalqaro hamkorlikni yengillashtiradi. 1996 yilda GOST S 1.0-92 asosiy standarti o'zgartirildi. Tuzatishga muvofiq, Rossiya hududida qo'llaniladigan aktlar ro'yxatiga texnik reglament qo'shildi. Ayni paytda, standartlashtirishni tartibga soluvchi qonun hujjatlarida ko'plab bo'shliqlar mavjud. Shunga ko'ra, muayyan talablar, tavsiyalar, qoidalarni belgilovchi barcha aktlar xalqaro qoidalarga to'liq mos kelmaydi. Texnik reglamentlarning tabiatiga mahalliy yondashuv o'rtasidagi farq to'g'ridan-to'g'ri GOSTga kiritilgan o'zgartirishning matnida namoyon bo'ladi. U quyidagicha taqdim etiladi. Texnik reglamentlar hukumat qarorlari va texnik xarakterdagi qoidalar, talablar va normalarni, ularda belgilangan majburiy ko'rsatmalar bo'yicha davlat standartlarini, tegishli vakolatlarga ega federal ijroiya organlarining qoidalarini o'z ichiga olgan qonun hujjatlarini o'z ichiga olishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ismatullaev P.R. va boshq. Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish. и управления качеством» Ташкент, НИИСПС, 2007.
2. Абдувалиев А.А. и др. «Основы стандартизации, метрологии, сертификации Darslik. Toshkent, 2001, -360 b.
3. Гончаров А.А., Копылев В.Д. Метрология, стандартизация и сертификация. Учебное пособие. 2-е издание стереотип. М.: Изд. центр «Академия», 2005.
4. Лифитс Н.М. Стандартизация, метрология и сертификация. М.: 2002.
5. Метрология, стандартизация, сертификация и электроизмерительная техника: учебное пособие (Под редакцией К.К.Кима, учебное пособие) Москва. Санкт-Петербург, 2006. -338 с.
6. Назаров В.Н., Карабегов М.А., Мамедов Р.К. Основы метрологии и технического регулирования. Учебное пособие. – СПб: СПбГУ ИТМО, 2008. – 110 с.

7. Димов Ю.В. Метрология, стандартизация и сертификация: учебник. Изд-во «Питер», СПб, 2013. – 496 С.

8. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI STANDARTLASHTIRISH TO'G'RISIDA *Mazkur Qonun O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 3-noyabrdagi O'RQ-800-sonli "Standartlashtirish to'g'risida"gi Qonuniga asosan 2023-yil 5-noyabrdan o'z kuchini yo'qotadi.*

**AYOLLAR VA O'SMIRLAR MEHNATINI HIMOYALASH VA
ULARGA BELGILANGAN IMTIYOZLAR**

Nabiyev Akramjon Botirjonovich

Namangan davlat universiteti San'atshunoslik kafedrası dotsenti

Odiljonov Otaxon Muzaffar o'g'li

Namangan davlat universiteti

Hayot faoliyati xavfsizligi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ayollar va o'smirlar mehnatini huquqiy himoya qilish, shuningdek, ularga qonuniy ravishda belgilangan imtiyoz va kafolatlar tizimli ravishda o'rganilgan. Mehnat munosabatlarining muhim subyektlaridan biri bo'lgan ayollar va o'smirlarning ishga qabul qilinishi, ish sharoitlari, mehnat soatlari, og'ir va zararli mehnat turlaridan himoya qilinishi bilan bog'liq masalalar chuqur tahlil qilingan. Xususan, Mehnat kodeksida belgilangan normalar, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ayollar va erkaklar teng huquqliligi to'g'risida"gi qonun hamda xalqaro huquqiy hujjatlar, jumladan, Xalqaro mehnat tashkilotining (XMT) konvensiyalari asosida huquqiy asoslar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Ayollar mehnati, o'smirlar huquqi, mehnat qonunchiligi, imtiyozlar, huquqiy himoya, mehnat sharoitlari, gender tengligi, Xalqaro mehnat tashkiloti, bolalar mehnatini cheklash, ijtimoiy kafolatlar, mehnat huquqi.

Annotation: In this article, the legal protection of the labor of women and adolescents, as well as the privileges and guarantees legally established for them, are systematically studied. Issues related to employment, working conditions, working hours, and protection from heavy and harmful types of work of women and teenagers, who are one of the important subjects of labor relations, were analyzed in depth. In particular, the legal basis was studied based on the norms established in the Labor Code, the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law "On Equality of Women and Men" and international legal documents, including the conventions of the International Labor Organization (ILO).

Key words: Women's work, juvenile rights, labor law, benefits, legal protection, working conditions, gender equality, International Labor Organization, limitation of child labor, social guarantees, labor law.

Kirish: Jamiyatning taraqqiyoti va barqarorligi, eng avvalo, inson kapitalining har tomonlama rivojlanganiga bog'liq. Shu bois, har bir fuqaroning, xususan, ayollar va o'smirlarning mehnatga oid huquqlarini himoya qilish, ularga qulay va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi. Ayollar jamiyatda nafaqat onalik va tarbiyaviy vazifani, balki iqtisodiy faoliyatda ham faol ishtirok etadi. O'smirlar esa kelajak avlod sifatida alohida e'tibor va himoyaga muhtoj bo'lgan ijtimoiy guruh hisoblanadi. Shu sababli ham, ushbu ikki guruhga nisbatan mehnat sohasida alohida yondashuv, maxsus imtiyozlar va kafolatlar belgilanishi zarur. Bugungi globallashuv jarayonlarida mehnat migratsiyasi, ish o'rinlarining ko'pligi yoki

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

tanqisligi, ish beruvchilarning iqtisodiy manfaatdorligi kabi omillar ayrim hollarda ayollar va o'smirlarning mehnat huquqlarining buzilishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, o'smirlarni ruxsatsiz mehnatga jalb qilish, ayollarni mehnatda kamsitish yoki og'ir, salomatlikka zararli mehnat turlarida ishlatish holatlari hamon dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Shuningdek, gender tengligi, onalik huquqlari, mehnat ta'tili, qisqartirilgan ish vaqti, bolali ayollar uchun yaratiladigan sharoitlar kabi masalalar ham dolzarbligicha saqlanib qolmoqda.

Mazkur maqolada aynan shu masalalarning huquqiy asoslari, xalqaro va milliy qonunchilikdagi o'rni, amaliy muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari chuqur tahlil qilinadi. Mehnat qonunchiligi doirasida ayollar va o'smirlar uchun belgilangan imtiyozlar, kafolatlar va ularning amalga oshirilish mexanizmlari ilmiy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Maqola orqali ushbu sohadagi mavjud muammolarga yechim topish, zamonaviy takliflar ishlab chiqish hamda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Ayollar mehnatini huquqiy himoya qilish va ularga berilgan imtiyozlar: Ayollar mehnatini huquqiy himoya qilish va ularga belgilangan imtiyozlar mehnat qonunchiligining ajralmas qismi bo'lib, jamiyatda ayollarning teng huquqliligi va ijtimoiy himoyasini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksida va boshqa qonun hujjatlarida ayollarga nisbatan maxsus normalar belgilangan bo'lib, bu normativ-huquqiy hujjatlar ayollarning mehnat huquqlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu qonunlarga muvofiq, ayollarning mehnat faoliyatini ijtimoiy himoya qilishga doir bir qator imtiyozlar hamda kafolatlar o'rnatilgan.

1. Homiladorlik va tug'ish ta'tili. Homiladorlik va tug'ish ta'tili ayollar uchun maxsus imtiyozlardan biridir. O'zbekiston Respublikasining mehnat qonunchiligiga ko'ra, ayollar homiladorlik va tug'ish ta'tilini olish huquqiga ega bo'lib, bu ta'til davomida ish haqi saqlanadi. Shuningdek, tug'ish ta'tili tugagach, ayollar ishlashga qaytishlari mumkin, lekin ish beruvchi ularni ishga qaytarishga majbur emas, faqat shartnoma bo'yicha qat'iy qo'llaniladigan me'yorlar mavjud. Bu ta'tilning davomiyligi homiladorlik davridan kelib chiqib, ikki oydan to'rt oygacha bo'lishi mumkin.

2. Ayollar uchun o'ziga xos ish sharoitlari. Mehnat qonunchiligida ayollar uchun noqulay sharoitlar yoki og'ir mehnat turlarida ishlashni taqiqlashga alohida e'tibor berilgan. Ayollarga er osti ishlari yoki og'ir va zararli sharoitlarda mehnat qilish man etilgan. Shuningdek, ish vaqti qisqartirilgan, ayniqsa, bolalari bor ayollar uchun maxsus ish vaqti va tanaffuslar berilgan. Ayollar, ayniqsa, onalik huquqiga ega bo'lishlari bilan, ularning mehnat faoliyatida sharoitlar yaxshilanadi, shuningdek, ayollarning o'z ijtimoiy himoyasini ta'minlash uchun davlat tomonidan turli xil kafolatlar taqdim etiladi.

3. Gender tengligi va mehnatda kamsitishning oldini olish. Ayollar uchun mehnat huquqlarini himoya qilishda gender tengligi ham katta ahamiyatga ega. Ayollarning mehnatda kamsitilishi, ularning mehnat haqi erkaklarga qaraganda

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

pastroq belgilanishi kabi muammolarni bartaraf etish uchun davlat tomonidan qat'iy choralar ko'riladi. Mehnat qonunchiligi, shuningdek, ish beruvchilarning gender tengligini ta'minlash, ayollarni diskriminatsiya qilmaslikka majbur qiladi. Ayollar mehnatini himoya qilishda asosiy maqsad, ularning ish joylarida teng sharoitlar, teng haqlar va xavfsiz ish muhitini yaratishdir.

4. Onalik imtiyozlari va bolali ayollarni qo'llab-quvvatlash. Ayollarni ijtimoiy himoya qilishda onalik huquqi alohida o'rin tutadi. Ayollar uchun yillik ta'til olish, shuningdek, birinchi yil davomida bolalari uchun qisqartirilgan ish vaqti va alohida tanaffuslar ko'rsatiladi. O'zbekiston qonunchiligida bolali ayollar uchun ish vaqtining 35 soatga qisqarishi, shuningdek, uch yoshgacha bolalari bor ayollarga maxsus ta'til huquqi berilishi belgilangan. Bu orqali ayollarning onalik majburiyatlarini bajarishi va ish faoliyatini davom ettirishi ta'minlanadi.

5. Xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash. Xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida, davlat tomonidan imtiyozli kreditlar ajratiladi, maxsus o'quv kurslari tashkil etiladi. Xotin-qizlar uchun iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash, ularni tadbirkorlikka jalb qilishga qaratilgan dasturlar ham mavjud. Ayollarni tadbirkorlikka rag'batlantirish maqsadida kreditlar, grantlar, va malaka oshirish kurslari taqdim etiladi, bu esa ayollarni iqtisodiy jihatdan mustahkam qilishga yordam beradi.

O'smirlar mehnatini cheklash va ularni himoya qilishga doir me'yorlar: O'smirlarning mehnat huquqlarini himoya qilish, ularning sog'ligi, xavfsizligi va ta'lim olishi uchun qulay sharoitlar yaratish jahonning barcha rivojlangan mamlakatlarida dolzarb masalalardan biridir. O'zbekistonda o'smirlar mehnati, ayniqsa, 16 yoshgacha bo'lgan bolalar mehnatiga qat'iy cheklovlar qo'yilgan. Mehnat qonunchiligida o'smirlar mehnatini himoya qilishga qaratilgan alohida normalar mavjud bo'lib, ularning asosiy maqsadi o'smirlarning mehnat faoliyatini faqat ular uchun xavfsiz va sog'liqni saqlashga zarar yetkazmasdan amalga oshirishdir.

1. O'smirlarning yoshi bo'yicha mehnat faoliyatiga qo'yiladigan cheklovlar. O'zbekistonda 16 yoshdan kichik o'smirlarning mehnat faoliyatiga ruxsat berilmaydi, faqat 16 yoshgacha bo'lgan o'smirlar, alohida, lekin qat'iy shartlar bilan ishlashlari mumkin. Bunday shartlarga asoslanib, mehnat shartnomasini faqatgina ishga ruxsat etilgan turlarida, ya'ni o'smirning jismoniy va ruhiy salomatligi uchun xavf tug'dirmaydigan ish turlari bilan tuzish mumkin. 16-18 yoshli o'smirlar esa mehnatni bajarishga ruxsat etilgan, lekin ular uchun qat'iy me'yorlar va cheklovlar mavjud.

2. Mehnat sharoitlari va ishlash soatlari. O'smirlarning mehnat sharoitlariga katta e'tibor qaratiladi. Mehnat qonunchiligida, 16-18 yoshli o'smirlarga haftasiga maksimal 36 soat ishlashga ruxsat beriladi. Bu esa ularga o'qish va boshqa ijtimoiy faoliyatlar bilan shug'ullanish imkoniyatini ham ta'minlaydi. Shuningdek, o'smirlarning ishlash soatlari 18 yoshga to'lmagan shaxslar uchun 12 soatdan oshmasligi kerak, va ular uchun tunda ishlash

taqiqlanadi. O'smirlar mehnatini og'ir yoki xavfli sharoitda amalga oshirishga ruxsat berilmaydi.

3. O'smirlar uchun taqiqlangan va ruxsat etilgan ish turlari. Mehnat qonunchiligida o'smirlar uchun ishlashga taqiqlangan, xavfli yoki jismoniy jihatdan og'ir ishlar alohida belgilangan. O'smirlar quyidagi ish turlarida ishlashga ruxsat berilmaydi:

Yer osti ishlar (mineral resurslarni qazib olish va boshqalar),

Og'ir jismoniy mehnat talab qiluvchi ishlar (masalan, yuk tashish, qurilish ishlarida ishlash),

Kimyoviy, biologik yoki radiatsion xavfga ega bo'lgan ishlar.

Shuningdek, o'smirlar uchun shaxsiy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida mehnat shartnomasini tuzishdan avval ular uchun psixologik va sog'liqni saqlash tekshiruvlari o'tkazilishi zarur. Bu orqali o'smirlarning sog'lig'i va psixologik holati mehnatga tayyorligi baholanadi.

4. O'smirlarning ijtimoiy himoyasi va ta'til huquqlari. O'smirlar mehnat faoliyati bilan birga, ta'lim olishni davom ettirishi kerak. O'smirlar uchun ta'til olish huquqi ham alohida belgilanadi. Mehnat qonunchiligida o'smirlar uchun yillik ta'tilning minimal davomiyligi belgilangan, va ular uchun shuningdek, sog'liqni tiklash va dam olish uchun vaqt ajratish ham muhim ahamiyatga ega. Aytilganidek, o'smirlarning mehnat faoliyatini ta'minlashda ularning ta'lim olishi, sog'lig'iga zarar yetkazmaslik va umuman ijtimoiy rivojlanishlariga zarar yetkazmaslik asosiy tamoyil hisoblanadi.

5. Xalqaro hujjatlar va O'zbekistonning ularni amalga oshirishi. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) va BMT bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasiga ko'ra, 18 yoshga to'lmagan shaxslar mehnatga jalb qilinmasligi kerak bo'lib, ayniqsa ularning ta'lim olish, sog'lig'ini saqlash va o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashish huquqlari himoya qilinadi. O'zbekiston Respublikasi bu xalqaro me'yorlarga amal qilib, o'smirlar mehnatini himoya qilishda izchil siyosat yuritmoqda. Ular uchun maxsus mehnat qonunlari va normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan va bu qonunlar o'smirlar uchun eng qulay mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan.

Ayollar va o'smirlar mehnatini himoya qilishda davlat va ijtimoiy tashkilotlarning roli. Ayollar va o'smirlar mehnatini himoya qilish, ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlash va ishlash sharoitlarini yaxshilash masalalari faqatgina mehnat qonunchiligi doirasida emas, balki davlat va ijtimoiy tashkilotlarning faoliyati orqali ham amalga oshiriladi. Davlat va ijtimoiy tashkilotlar o'zlarining har tomonlama faoliyati orqali ayollar va o'smirlarning huquqlarini himoya qilishga doir muhim chora-tadbirlarni amalga oshiradilar.

1. Davlatning roli: Mehnat qonunchiligi va nazorat

O'zbekiston Respublikasi hukumati ayollar va o'smirlarning mehnat huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Buning uchun quyidagi asosiy mexanizmlar joriy etilgan:

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

a) Mehnat kodeksi va qonunlar. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi, Xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan boshqa qonunlar orqali davlat mehnat sharoitlarini yaxshilash, gender tengligini ta'minlash va ayollar hamda o'smirlar uchun xavfsiz ish sharoitlarini yaratishga harakat qiladi. O'zbekiston Mehnat kodeksi ayollarning mehnat huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bir qator maxsus normalarni o'z ichiga oladi. Jumladan, ayollarga homiladorlik va tug'ish ta'tili, yillik ta'til, tibbiy tekshiruvlardan o'tkazish kabi kafolatlar beriladi.

b) Ijtimoiy himoya va ta'minot tizimi. Davlat, shuningdek, ayollar va o'smirlar uchun ijtimoiy ta'minotni amalga oshirishda ishtirok etadi. Ayollar va o'smirlar, ayniqsa, onalar uchun bevosita ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimi orqali ta'minlanadi. Bunda, homilador ayollarni vaqtincha mehnatga jalb qilmaslik, ularni ijtimoiy va mehnat huquqlarini himoya qilish muhimdir. Shuningdek, davlat tomonidan o'smirlar uchun ishlashni cheklash va o'smirlarning xavfsizligi uchun maxsus shartlar joriy etiladi.

c) Mehnat nazorati va monitoring. Davlat o'z nazorati ostida ayollar va o'smirlarning mehnat sharoitlarini monitoring qilib boradi. Ish beruvchilar, ayniqsa ayollar va o'smirlar mehnatini qabul qilayotgan tashkilotlar, davlat tomonidan tekshiriladi va ularning faoliyati doimiy nazorat ostida bo'ladi. Ishga qabul qilishda gender tengligini va yoshga oid cheklovlarni buzish holatlari aniqlanganida, hukumat tegishli chora-tadbirlar ko'radi.

2. Ijtimoiy tashkilotlarning roli: Himoya va ta'lim-tarbiyaviy dasturlar

Ijtimoiy tashkilotlar, jumladan, xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha faoliyat yurituvchi notijorat tashkilotlar hamda davlat idoralari ayollar va o'smirlarning mehnatini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular quyidagi sohalarida faoliyat ko'rsatadilar:

a) Ma'rifat va ta'lim berish. Ijtimoiy tashkilotlar mehnat huquqlari bo'yicha ma'rifiy dasturlarni tashkil etadilar. Bu dasturlar ayollar va o'smirlarni o'z huquqlari va imkoniyatlari haqida xabardor qilishga qaratilgan. Tashkilotlar o'smirlar va ayollarga gender tengligi, mehnat huquqlari, kamsitishning oldini olish va ish joylaridagi xavfsizlik kabi masalalar bo'yicha ta'lim beradi. Xususan, ayollarga va o'smirlar uchun xavfsiz ish sharoitlari yaratishga doir normativ hujjatlar, mehnat shartnomasi tuzish bo'yicha ko'rsatmalar va yuridik maslahatlar taqdim etiladi.

b) Yuridik yordam va himoya. O'smirlar va ayollar mehnat huquqlari buzilgan taqdirda, ijtimoiy tashkilotlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatiladi. Bu tashkilotlar fuqarolarga yuridik maslahatlar berib, ularni ish joylarida kamsitish, suiiste'mol qilish holatlariga qarshi huquqiy himoya qiladi. Ayollar va o'smirlar uchun advokatlar tomonidan himoya xizmatlari ham taqdim etiladi, bu esa ular o'z huquqlarini amalga oshirishda muammolarga duch kelmasliklarini ta'minlaydi.

c) Reabilitatsiya va ijtimoiy reabilitatsiya dasturlari. Mehnat huquqlari buzilgan yoki diskriminatsiyaga uchragan ayollar va o'smirlar uchun reabilitatsiya

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

va ijtimoiy rehabilitatsiya dasturlari tashkil etiladi. Bu dasturlar yordamida, ayollar va o'smirlar jismoniy va ruhiy zararlarni tiklash, yangi kasblar va imkoniyatlar haqida ma'lumot olish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tashkilotlar tomonidan bu kabi shaxslar uchun psixologik yordam, o'qish va kasb-hunar o'rganish imkoniyatlari taqdim etiladi.

d) Mehnat huquqlarini himoya qilish bo'yicha kampaniyalar. Ijtimoiy tashkilotlar turli kampaniyalar orqali ayollar va o'smirlarning huquqlarini himoya qilishga chaqiradilar. Bunday kampaniyalar, mediya va ommaviy axborot vositalari orqali odamlar orasida huquqiy xabardorlikni oshirishga qaratilgan. Tashkilotlar davlat organlari bilan hamkorlikda mehnat qonunlarining buzilishiga qarshi kurashadi va mehnat qonunchiligiga oid yangiliklarni ommaga yetkazadilar.

3. Xalqaro tashkilotlar va O'zbekistonning ularga amal qilishi. O'zbekiston Respublikasi xalqaro tashkilotlar, jumladan, Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) va BMT bolalar huquqlari konvensiyasiga imzo chekkan. Ushbu tashkilotlarning mehnat huquqlariga oid normalariga rioya qilish davlat va ijtimoiy tashkilotlar uchun majburiydir. XMTning ko'rsatmalariga asosan, ayollar va o'smirlar mehnatini himoya qilishda eng zamonaviy va xalqaro talablarga mos keladigan qonunlar ishlab chiqilmoqda. O'zbekistonning xalqaro mehnat huquqlariga mos keladigan qonunlarni qabul qilish va amalda qo'llashdagi roli ayniqsa muhim.

Xulosa: Ayollar va o'smirlarning mehnatini himoya qilish, ularning ijtimoiy huquqlarini ta'minlash va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish zamonaviy jamiyatning asosiy qadriyatlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi bu borada muhim qadamlar qo'yib, o'zining mehnat qonunchiligida ayollar va o'smirlarning huquqlarini himoya qilishga katta e'tibor qaratmoqda. Mehnat kodeksi, shuningdek, turli xalqaro me'yorlar va hujjatlar asosida, o'smirlar va ayollar uchun xavfsiz va teng sharoitlar yaratish uchun zarur huquqiy normalar ishlab chiqilgan. Davlat va ijtimoiy tashkilotlar o'zlarining faoliyatlari orqali mehnat huquqlarining buzilishi holatlarining oldini olishga, mehnat sharoitlarini yaxshilashga va ayollar hamda o'smirlarning huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilgan nazorat, mehnat qonunlari va me'yorlarini amalda qo'llash orqali ish beruvchilarni ayollar va o'smirlar uchun xavfsiz va sog'lom ish sharoitlari yaratishga majbur qilishga qaratilgan. Ijtimoiy tashkilotlar esa ma'rifat va ta'lim berish, yuridik yordam ko'rsatish, rehabilitatsiya dasturlarini amalga oshirish orqali jamiyatda ayollar va o'smirlarning mehnat huquqlarini himoya qilishda katta rol o'ynaydi. Ular orqali fuqarolar o'z huquqlaridan xabardor bo'lib, huquqiy himoyaga ega bo'lishlari mumkin.

Bundan tashqari, o'smirlar va ayollar uchun mehnat faoliyatida yoshga va jinsga nisbatan kamsitishni oldini olish, ularning sog'ligi va ta'lim olish huquqlarini himoya qilish jamiyatda adolatni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, XMT va BMT tomonidan belgilangan talablar ham mamlakatda o'smirlar va ayollar mehnatini himoya qilishni mustahkamlashga

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

xizmat qiladi. Umuman olganda, ayollar va o'smirlar mehnatini himoya qilishda davlatning qonunlar va me'yoriy hujjatlar ishlab chiqishdagi roli, ijtimoiy tashkilotlarning huquqiy yordam ko'rsatishdagi ishtiroki va xalqaro me'yorlarga rioya qilish jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2020 y.
2. "Xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilish" (O'zbekiston Respublikasi qonunlari).
3. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) - Mehnat huquqlari va gender tengligi, 2019 y.
4. BMT bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, 1989 y.
5. J. J. Hamilton, "Gender va mehnat huquqlari: Jamiyatda tenglikka erishish", 2018 y.
6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, "Ayollar va o'smirlarning sog'ligi va mehnat huquqlari", 2021 y.
7. Sh. Abdurahmanov, "Ayollar va o'smirlar mehnatini himoya qilish: Qonunchilik va amaliyot", Toshkent, 2020 y.

**PROFESSIONAL TA'LIM YO'NALISHIDA LABORATORIYA
MASHG'ULOTLARIDA YUZAGA KELISHI MUMKIN BO'LGAN
YONG'INLARNI OLDINI OLISHNING ZAMONAVIY USULLARI**

Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li

Jasurbek3786@gmail.com

Namangan davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Professional ta'lim yo'nalishlarida olib boriladigan laboratoriya mashg'ulotlari davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yong'in xavfini kamaytirish va uni oldini olishning zamonaviy usullarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda yong'in xavfsizligini ta'minlashda avtomatlashtirilgan yong'in aniqlash va o'chirish tizimlari, xavfli moddalarni to'g'ri saqlash, xodimlar va o'quvchilarning yong'in xavfsizligi bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish, shuningdek, yong'inga chidamli materiallardan foydalanish kabi chora-tadbirlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Kimyoviy moddalar, laboratoriya, yong'in, xavf, kimyoviy moddalarni saqlash, avtomatik yong'inga qarshi tizim.

Annotation. It is dedicated to studying modern methods of reducing and preventing fire hazards that may arise during laboratory training in vocational education. It analyzes measures to ensure fire safety, such as automated fire detection and extinguishing systems, proper storage of hazardous substances, improving the knowledge and skills of employees and students on fire safety, as well as the use of fire-resistant materials.

Key words: Chemicals, laboratory, fire, danger, chemical storage, automatic fire suppression system.

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyotida laboratoriyalar muhim o'rin egallaydi. Turli ilmiy tadqiqotlar, tajribalar va tahlillar aynan shu joylarda olib boriladi. Biroq, laboratoriya muhitida xavfsizlikni ta'minlash, ayniqsa yong'in xavfini oldini olish, har doim dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Kimyoviy moddalar, elektr jihozlari va boshqa omillar laboratoriyalarda yong'in chiqish xavfini oshiradi. Shu sababli, yong'inning oldini olish bo'yicha choralarni bilish va ularga qat'iy amal qilish har bir xodim va talabaning uchun muhim vazifadir.

Ilmiy-tadqiqot ishlari, tibbiyot, kimyo, biologiya va boshqa sohalarda laboratoriya xonalari muhim rol o'ynaydi. Biroq bu xonalarda turli kimyoviy moddalar, elektr asbob-uskunalar, yonuvchi materiallarning mavjudligi yong'in xavfini oshiradi. Shuning uchun laboratoriyalarda yong'in xavfsizligini ta'minlash eng ustuvor vazifalardan biridir.

Bugungi kunda laboratoriya xonalarida ishlash mobaynida yong'in xavfsizligiga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki yong'in bog'liq baxtsiz hodisalarning talofatlari achinarli va keng ko'lamli hisoblanadi

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Insonlar yer kurrasidagi barcha turlar (jonzo'tlar) orasida, olovni boshqarish, undan foydalana olish buyicha noyob qobiliyatga ega. Ushbu qobiliyatdan kelib chiqqan holda, olov insoniyat sivilizatsiyasining rivojlanishida juda katta rol o'ynadi. Insonlarning ilmiy va texnologik yutuqlari, shuningdek, ularning kundalik hayoti olovning boshqarilishiga, ishlatilishiga bog'liq. Olov ovqatni pishirish, uylarni isitish, dvigatellarni ishga tushirish, metallarni eritib yuborish, elektr energiyasini ishlab chiqarish va har qanday ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish uchun ishlatiladi. Yong'in tabiatda inson hayot faoliyatida muhim o'rin egallaydi. Yong'in moddaning o'zi emas, balki issiqlik va yorug'lik shaklida energiya ishlab chiqarish uchun turli xil moddaning reaksiyasini o'z ichiga oladi. Ayniqsa, nazoratsiz bo'lsa, halokatli bo'lishi xar xildagi katta yong'inlarni keltirib chiqarishi mumkin, ammo u ko'p foydali ishlarga ham xizmat qiladi.

Yong'in - bu nazorat qilib, bo'lmaydigan hodisa bo'lib, bebaho moddiy va madaniy boyliklarni bir daqiqada yo'q qiluvchi, atrof-muhitni izdan chiqaruvchi ofat ayniqsa, u fuqarolarning joniga kulfat keltiruvchi favquloddagi vaziyatdir. Yong'inning kelib chiqishi uch omilning bir vaqtda, bir joyda duch kelishining oqibatidir, ya'ni:

- yonuvchan moddani (neft, qog'oz, yog'och va boshqalar):
- havo harorati (issiqlik),
- uchqun-alanga (gugurt, uchqun, elektr simining qisqa tutashuvi)[3].

Laboratoriya xonalarda yong'in xavfsizligini ta'minlash uchun quyidagi zamonaviy usullarni qo'llash maqsadga muvofiq.

1. Avtomatlashtirilgan yong'in aniqlash va ogohlantirish tizimlari.

Bugungi kunda ko'plab zamonaviy laboratoriyalarda yong'inni dastlabki bosqichida aniqlashga qodir detektorlar va sensorlar o'rnatiladi. Ular tutun, harorat yoki gaz chiqindilarini aniqlab, markaziy boshqaruv tizimiga signal yuboradi. Bu esa yong'in tarqalishidan oldin chora ko'rishga imkon yaratadi.

2. Yong'inga qarshi avtomatik o'chirish tizimlari.

Zamonaviy laboratoriyalarda suv purkagich tizimlari (sprinkler), ko'pik va inert gaz asosidagi avtomatik yong'in o'chirish tizimlari keng qo'llanilmoqda. Xususan, elektr asboblari ko'p ishlatiladigan laboratoriyalarda suv emas, balki CO₂ yoki inert gazlardan foydalaniladi, bu asbob-uskunalarga zarar yetkazmaydi.

3. Kimyoviy moddalarning xavfsiz saqlanishi.

Zaharli, portlovchi va tez yonuvchi kimyoviy moddalar maxsus xavfsiz konteynerlarda, belgilangan haroratda va alohida ventilyatsiya tizimi bilan ta'minlangan joylarda saqlanishi kerak. Shuningdek, ularni belgilangan miqdordan oshirmay saqlash ham muhimdir.

4. Xodimlar xavfsizlik bo'yicha doimiy o'qitilishi.

Yong'in xavfsizligini ta'minlashda inson omili muhim rol o'ynaydi. Laboratoriya xodimlari yong'in yuzaga kelganda qanday harakat qilish, yong'in o'chirish moslamalaridan qanday foydalanish, evakuatsiya tartibi haqida doimiy ravishda malaka oshirishlari lozim.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

5. Videokuzatuv va aqlli monitoring tizimlari.

Zamonaviy videokuzatuv kameralar va aqlli monitoring tizimlari orqali laboratoriya ichidagi harakatlar real vaqt rejimida kuzatilib, xavfli vaziyatlar oldindan aniqlanishi mumkin. Bu esa yong'in xavfining oldini olishda samarali vosita hisoblanadi.

6. Materiallar va jihozlar tanlovida yong'inbardoshlikka e'tibor.

Laboratoriyada ishlatiladigan mebellar, qurilmalar, kabel va boshqa materiallar yong'inga chidamli bo'lishi zarur. Bu yong'in tarqalish tezligini kamaytiradi va o'chirishni osonlashtiradi.

O'quv laboratoriya xonalarda kimyoviy moddalarni saqlash bo'yicha quyidagi talablar qo'yiladi:

1.1-jadval. Kimyoviy moddalarni saqlash bo'yicha jadval

Modda turi	Saqlash sharoiti	Saqlash idishi	Maxsus belgilanish
Yonuvchan suyuqliklar	Sovuq, shamollatilgan, olovdan yiroq joyda	Yopiq metall yoki maxsus shisha idish	Qizil rangli belgilar bilan
Kislotali moddalar	Metall bilan aloqasiz, salqin va quruq joyda	Plastmassa yoki maxsus shisha idish	Ehtiyot belgisi ("Zaharli")
Ishqorli moddalar	Namlikdan himoyalangan, salqin joyda	Plastmassa yoki seramika idish	Sariq rangli belgilar bilan
Oksidlovchi moddalar	Yonuvchan moddalar va metallardan alohida	Shisha idish, yaxshi yopilgan	Oq rangli belgilar bilan
Zaharli gazlar	Maxsus gaz ballonlarida, ventilyatsiyali joyda	Metall ballon (rangli belgili)	"Zaharli gaz" belgisi
Portlovchi moddalar	To'liq xavfsiz sharoitda, faqat maxsus joyda	Mustahkam yopiladigan konteyner	"Portlash xavfi" belgisi
Suv bilan reaksiyaga kirishuvchilar	Quruq va havo namligidan himoyalangan joyda	Yopiq idishda, gel paketlar bilan	"Suv bilan reaksiya" belgisi

Zamonaviy avtomatik yong'inga qarshi tizim - bu korxonada kerakli yong'in xavfsizligini ta'minlashga yordam beradigan uskunalar majmuasi. Zamonaviy avtomatlashtirilgan vositalar dastlabki bosqichda olovni aniqlash va

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

olovni katta hududga tarqatishdan oldin uni yo'q qilish kerakligini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Avtomatlashtirilgan yong'inga qarshi tizimlar keng va turli ob'ektlarda qo'llaniladi.

Ularni o'rnatish va ulardan foydalanish zaruriyati va tartibi maxsus normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Yong'in xavfsizligi qoidalarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2020-yil 20-oktabrdagi 649-sonli qarorining 16-bobida "Avtomatik yong'inni o'chirish qurilmalariga qo'yiladigan talablar" ko'rsatib o'tilgan. Avtomatik yong'inga qarshi vositalar boshqa yong'inga qarshi vositalarga nisbatan bir qator afzalliklarga ega:

- yong'in boshlanishiga tezkor javob berish imkoniyati;
- yong'inni o'chirish uchun turli moddalar ishlatilishi mumkin;
- yong'in o'chirish tizimini ishga tushirish uchun insonning mavjudligi majburiy emas;
- turli darajadagi murakkablikning yong'in o'choqlariga qarshi kurashning yuqori samaradorligi;
- yong'in signallari bilan yaxshi ishlashligi

Ushbu avtomatik tizimni keng o'rgangan holda ilmiy tadqiqotlarni olib borish orqali yurtimizda yong'inni oldini olishning zamonaviy usullarini tadbiq etish zamon talabi bo'lib, qolmoqda.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalarni amalda joriy etish har bir soxada muhim ahamiyat kasb etmoqda, shuni chuqur anglagan holda respublikamizdagi korxonalar, tashkilotlarda, omborlarda, turar joy binolarida zamonaviy yong'inga qarshi tizimlarni keng qo'llash orqali o'z hayotimizni yaqinlarimizni mol-mulkimizni asrashning maqbul yo'lidani yurgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A.Qudratov va boshqalar "Hayotiy faoliyat xavfsizligi" ma'ruza kursi Toshkent "Alochi" 2005 174-185 b
2. A.Qurbonov "Binoning o'tga chidamliligi" kurs loyihasi Namangan 2018
3. I.Nigmatov, M.Tojiyev "Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi" Toshkent «Iqtisodmoliya» 2011 102-105 b
4. Russ Botting "The Impact of Post-Earthquake Fire on the Urban Environment" Fire Engineering Research Report June 1998 14-25 b
5. <https://pnsn.org/outreach/earthquakehazards/fire>
6. [https://topex.ucsd.edu/es10/es10.1997/lectures/lecture20/secs.with.pics/no de10.html](https://topex.ucsd.edu/es10/es10.1997/lectures/lecture20/secs.with.pics/no%20de10.html)
7. <http://www.faymakine.com.tr/Default.asp?P=0&L=7&K=0&K1=19>
8. Masharipov R.R. "Hayotiy faoliyat xavfsizligi (Yong'in xavfsizligi)" Uslubiy qo'llanma Toshkent 2011 37-42 b
9. Turagalov , T. D. ., & Nasriddinov , N. J. M. o'g'li. (2022). ZAMONAVIY YONG'IN O'CHIRISH AVTOMATIK TIZIMLARNING

АНАМИЯТИ ВА МУАММОЛАРИ. Евразийский журнал академических исследований, 2(6), 705–709. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/2306>

10. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li. (2022). SANOAT KORXONA3.LARIDAN CHIQUYOTGAN ZARARLI MODDALARNI SABABLARI VA YECHIMLARI. Zamonaviy fan va ilmiy tadqiqotlar bo'yicha xalqaro konferentsiya materiallari , 1 (3), 144 149. <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/597> dan olindi

11. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li, Qodirov Diyorbek Bo'ltak o'g'li, MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH “Hodimlarni shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish tartibi” jild. 3-son 29 (2023-yil) <https://interonconf.org/index.php/ger/article/view/9270>

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA YONG'IN O'CHIRGICHLAR O'QITISH METODLARI

Nuraliyev Abdulhamid Oybek o'g'li
Namangan davlat universiteti
Sharipov Abdulvahob Muhibjon o'g'li
Namangan davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yong'in o'chirgichlarning tuzilishi, ishlash prinsipi va ularni ekspluatatsiya qilish qoidalari batafsil yoritilgan. Yong'in o'chirgichlar turli xil yong'in turlariga qarab farqlanadi va har bir turining o'ziga xos tarkibiy tuzilishi hamda ishlash mexanizmi mavjud. Maqolada yong'in o'chirgichlarning asosiy turlari – ko'pikli, changli, uglerod angidridli va boshqa modellari haqida ma'lumot berilib, ularning qaysi turdagi yong'inlarni o'chirish uchun samarali ekani tushuntiriladi. Shuningdek, maqolada yong'in o'chirgichlarning tarkibiy qismlari, ularning ishlash tamoyillari va har bir modelning afzallik hamda kamchiliklari tahlil qilinadi. Ushbu qurilmalarni samarali ishlatish uchun ularni to'g'ri saqlash, o'z vaqtida texnik xizmat ko'rsatish va favqulodda holatlarda qanday qo'llash kerakligi bo'yicha muhim tavsiyalar beriladi. Bundan tashqari, maqolada yong'in xavfsizligini ta'minlash bo'yicha xalqaro va mahalliy me'yoriy hujjatlar, yong'in o'chirgichlardan foydalanish bo'yicha amaliy yo'riqnomalar ham bayon etilgan. Ushbu maqola yong'in xavfsizligi bo'yicha mutaxassislar, sanoat va qurilish sohasi vakillari hamda keng jamoatchilik uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Annotation: This article describes in detail the structure, operating principle and rules for their operation of fire extinguishers. Fire extinguishers differ depending on the type of fire, and each type has its own structural structure and operating mechanism. The article provides information about the main types of fire extinguishers - foam, powder, carbon dioxide and other models, and explains which types of fires they are effective for extinguishing. The article also analyzes the components of fire extinguishers, their operating principles and the advantages and disadvantages of each model. In order to use these devices effectively, important recommendations are given on their proper storage, timely maintenance and use in emergency situations. In addition, the article describes international and local regulatory documents on ensuring fire safety, as well as practical instructions for using fire extinguishers. This article will serve as a useful resource for fire safety professionals, industry and construction professionals, and the general public.

Kalit so'zlar: Yong'in o'chirgich, yong'in xavfsizligi, o't o'chirish vositalari, ekspluatatsiya qoidalari, texnik xizmat, ko'pikli o'chirgich, changli o'chirgich, uglerod angidridli o'chirgich, yong'inga qarshi choralar, xavfsizlik me'yorlari.

Key words: Fire extinguisher, fire safety, fire extinguishing agents, operating rules, maintenance, foam extinguisher, powder extinguisher, carbon dioxide extinguisher, fire prevention measures, safety standards.

Ключевые слова: Огнетушитель, пожарная безопасность, огнетушители, правила эксплуатации, техническое обслуживание, пенный огнетушитель, пылеутушитель, углекислотный огнетушитель, меры пожарной безопасности, нормы безопасности.

Kirish: Yong'in xavfsizligi inson hayoti, mulki va atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim o'rin tutadi. Yong'inlarning oldini olish va ularni samarali bartaraf etish maqsadida turli xavfsizlik choralarini ko'rish talab etiladi. Shu nuqtayi nazardan, yong'in o'chirgichlar eng asosiy himoya vositalaridan biri hisoblanadi. Ular turli xil yong'in turlarini o'chirish uchun mo'ljallangan bo'lib, o'z tuzilishi, ishlash prinsipi va qo'llash sohalariga ko'ra farqlanadi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Bugungi kunda yong'in o'chirgichlarning turli modifikatsiyalari mavjud bo'lib, ular har xil yonish jarayonlarini bostirishga mo'ljallangan. Masalan, ko'pikli yong'in o'chirgichlar suyuq yonuvchi moddalarni o'chirishda samarali bo'lsa, changli yong'in o'chirgichlar elektr qurilmalardagi yong'inlarni bartaraf etishda keng qo'llaniladi. Shuningdek, uglerod angidridli o'chirgichlar kimyoviy reaktiv moddalar mavjud bo'lgan muhitlarda xavfsiz ishlatilishi bilan ajralib turadi. Yong'in o'chirgichlardan to'g'ri foydalanish va ularni texnik jihatdan soz holda saqlash – xavfsizlikni ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Shu bois, yong'in o'chirgichlarning tuzilishini tushunish, ularni ekspluatatsiya qilish qoidalarini bilish va o'z vaqtida texnik xizmat ko'rsatish har qanday tashkilot va xonadon uchun dolzarb masalalardan sanaladi. Ushbu maqolada yong'in o'chirgichlarning asosiy turlari, ularning ishlash mexanizmi, texnik xizmat ko'rsatish talablari hamda xavfsiz foydalanish qoidalari batafsil yoritiladi.

Yong'in o'chirgichlarning tuzilishi va ishlash prinsipi. Yong'in o'chirgichlar bosim ostida saqlanadigan maxsus moddalar yordamida yong'inni bostirishga mo'ljallangan qurilmalardir. Ularning ishlash mexanizmi o't o'chirish moddasi va chiqarish tizimiga bog'liq. Ko'pchilik yong'in o'chirgichlar tarkibida siqilgan gaz bo'lib, bu bosim hosil qiladi va faollashtirilganda o't o'chirish moddasini tashqariga chiqaradi. Ishlatilgan modda turiga qarab, u kislorod bilan aloqani to'xtatishi, yonish haroratini pasaytirishi yoki kimyoviy reaksiyalar orqali olovni bostirishi mumkin. Ko'pikli yong'in o'chirgichlar yonuvchi suyuqliklar va qattiq materiallarni o'chirishda samarali bo'lib, ularning ko'pigi yong'in ustini yopib, kislorod kirishini oldini oladi. Uglerod dioksidli yong'in o'chirgichlar esa elektr jihozlari va yog'och mahsulotlari yong'inini o'chirish uchun ishlatiladi, chunki CO₂ kislorod miqdorini kamaytirib, yonishni to'xtatadi. Changli yong'in o'chirgichlar deyarli barcha turdagi yong'inlar uchun mos bo'lib, yonish reaksiyasini kimyoviy yo'l bilan bostiradi. Yong'in o'chirgichlarning samaradorligi ularning to'g'ri ishlatilishiga bog'liq. Noto'g'ri foydalanish yoki texnik xizmat ko'rsatmaslik oqibatida ular ishdan chiqishi mumkin. Doimiy nazorat va muddatli sinovlar orqali ularning har doim ishga yaroqli holatda bo'lishi ta'minlanishi kerak.

Yong'in o'chirgichlarning turlari va ularning qo'llanishi. Yong'in o'chirgichlar turli xil yong'inlarni o'chirish uchun mo'ljallangan va har biri o'zining maxsus ishlash prinsipiga ega. Har bir tur o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, uning qo'llanilishida muayyan sharoitlar va ehtiyot choralari rioya qilish talab etiladi.

Ko'pikli yong'in o'chirgichlar suyuqliklar va qattiq moddalar yong'inini o'chirishda samarali. Ular ko'pik hosil qiladi, bu ko'pik yonayotgan material ustini qoplaydi va kislorod bilan aloqani uzadi, shunday qilib olovning yo'qolishiga olib keladi. Bu turdagi o't o'chirgichlar, asosan, yog'och, mato, qog'oz va boshqa suyuq moddalar yong'inlari uchun ishlatiladi. Ammo, elektr jihozlar yong'inida foydalanish xavfli bo'lishi mumkin, chunki ko'pik elektr tizimlarini ishdan chiqarishi yoki elektr shokkini keltirib chiqarishi mumkin.

Uglerod dioksidli (CO₂) yong'in o'chirgichlar elektr uskunalari va gazlar yong'inlarini o'chirish uchun idealdir. CO₂ gaz sifatida ishlatiladi va kislorodni siqib chiqaradi, shuningdek, olovning yuqori haroratini pasaytiradi. Bu turdagi yong'in o'chirgichlar elektr jihozlari, kompyuterlar, telefonlar va boshqa muhim uskunalar uchun xavfsizdir. Biroq, CO₂ gazining ishlatilishi yopiq va havo etishmovchiligi bo'lgan joylarda xavfli bo'lishi mumkin, chunki u nafas olish tizimiga zarar etkazishi mumkin.

Chang (poroshokli) yong'in o'chirgichlar turli xil yong'inlarga qarshi samarali vosita hisoblanadi. Ular qattiq moddalar, suyuqliklar va gaz yong'inlarini o'chirish uchun ishlatiladi. Poroshok moddalari yonish reaksiyasini kimyoviy yo'l bilan to'xtatadi va qayta alanga olish ehtimolini kamaytiradi. Bu turdagi yong'in o'chirgichlar deyarli barcha yong'in turlari uchun mos keladi, ammo ular ishlatilganda qoldirgan chang elektr uskunalari ishdan chiqarishi mumkin va tizimga zarar yetkazishi mumkin.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Gazli yong'in o'chirgichlar asosan server xonalari, kompyuterlar va elektronika bilan jihozlangan joylar uchun mos keladi. Bu o'chirgichlar inert gazlar (halon, argon yoki azot) yordamida ishlaydi va bu gazlar kislorod bilan aloqani uzish orqali olovni to'xtatadi. Gazli tizimlar yong'in o'chirgichlarining afzalligi shundaki, ular atrof-muhitga minimal zarar etkazadi, ammo ular qimmat bo'lishi mumkin va ekologik xavflarni hisobga olish zarur.

Yong'in o'chirgichlar turini tanlashda har doim yong'in manbai va uning ehtimoliy zararini hisobga olish kerak. Har bir tur o'zining maxsus vazifalarini bajarishda samarali bo'ladi, shuning uchun ularni noto'g'ri ishlatish xavfli va samarali bo'lmasligi mumkin.

Yong'in o'chirg'ichlarning ekspluatatsiyasi va noto'g'ri foydalanish oqibatlari

Yong'in o'chirgichlarining ekspluatatsiyasi va noto'g'ri foydalanish oqibatlari haqida quyidagi ma'lumotlar mavjud: Yong'in o'chirgichlarining ekspluatatsiyasi ularning samarali ishlashini ta'minlash uchun muhimdir. To'g'ri ishlatilmagan yoki noto'g'ri saqlangan o't o'chirgichlar yong'in paytida ishdan chiqishi mumkin, bu esa jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Yong'in o'chirgichlarni ishlatishdan oldin, ularning texnik holati va ishlash imkoniyatlarini tekshirish zarur. Noto'g'ri foydalanishning eng katta xavfi - o't o'chirgichlarning faolsizlanishi yoki ishlamasligidir, bu esa olovni to'xtata olish qobiliyatining yo'qolishiga olib keladi. Agar o't o'chirgichni noto'g'ri ishlatgan bo'lsangiz, masalan, yong'in turiga mos kelmaydigan o't o'chirgichdan foydalansangiz, bu yong'in maydonining kengayishiga va uning boshqarilmas holga kelishiga olib kelishi mumkin. Bunda ko'pikli o't o'chirgichlar suyuqliklarni o'chirishda, uglerod dioksidli (CO_2) o't o'chirgichlar esa elektr jihozlarida samarali emas. Shuningdek, noto'g'ri saqlash va xizmat ko'rsatmaslik ham o't o'chirgichlarning ishlashiga ta'sir qiladi. Masalan, ko'pikli o't o'chirgichlar muzlashga moyil, bu ularni ishlatilmasdan oldin sinovdan o'tkazish zarurligini anglatadi. Shuningdek, yong'in o'chirgichlarning ishlash muddati tugagan yoki ularni noto'g'ri saqlash, ularning o'chirish quvvatini pasaytirishi mumkin. Bunday holatlar, albatta, odamlarning xavfsizligini tahdid qiladi va kuchli yong'inlar yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun yong'in o'chirgichlarning to'g'ri ekspluatatsiyasi juda muhimdir.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, yong'in o'chirgichlarining to'g'ri ekspluatatsiyasi xavfsizlikni ta'minlash va yong'inlarning oldini olishda juda muhimdir. Agar yong'in o'chirgichlar to'g'ri saqlanmasa yoki ishlatilmasa, ular ishdan chiqishi yoki samarali bo'lmasligi mumkin. Noto'g'ri foydalanish, masalan, yong'in turiga mos kelmaydigan o't o'chirgichni tanlash, yong'in o'chirish jarayonini samarali amalga oshirishni imkonsiz qiladi. Bu esa yong'in tarqalishini tezlashtirishi va katta moliyaviy va insoniy zarar keltirishi mumkin. Yong'in o'chirgichlarini muntazam tekshirish, ularni to'g'ri saqlash va ishlatish zarurati, yong'in xavfini kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, o't o'chirgichlar faqat tegishli joylarda va kerakli vazifalar uchun ishlatilishi lozim. Masalan, ko'pikli o't o'chirgichlar faqat suyuqlik va qattiq moddalar yong'inlarini o'chirishda samarali, lekin elektr o'chirishda zarar yetkazishi mumkin. Yong'in o'chirgichlarning ishlashiga doir bilimlar va ulardan samarali foydalanish yong'inlarni erta bosqichda o'chirishga va katta zararlarni oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, yong'in o'chirgichlarning ishlab chiqaruvchi tomonidan belgilangan xizmat ko'rsatish muddatlarini inobatga olish, ularning samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

O't o'chirgichdan foydalanish uchun sizga quyidagilar kerak bo'ladi:

- qurilmani o'rnatilgan joydan olish;
- muhrni (plombani) buzish;
- og'zini qat'iy gorizontal ravishda joylashtirish;
- richagni bosish;
- o't o'chirgichdan chiquvchi vositani olov tomon yo'naltirish.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S. M. Ibragimov, T. M. Davronov "Yong'in xavfsizligi va texnikalarni ekspluatatsiya qilish" -.
2. M. S. Karimov "Yong'in xavfsizligi asoslari" -.2019
3. B. R. To'laganov "Texnik xavfsizlik va yong'in xavfsizligi" -.2020
4. Turagalov , T. D. ., & Nasriddinov , N. J. M. o'g'li. (2022). ZAMONAVIY YONG'IN O'CHIRISH AVTOMATIK TIZIMLARINING AHAMIYATI VA MUAMMOLARI. Евразийский журнал академических исследований, 2(6), 705–709. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/2306>
5. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li. (2022). SANOAT KORXONALARIDAN CHIQUYOTGAN ZARARLI MODDALARNI SABABLARI VA YECHIMLARI. Zamonaviy fan va ilmiy tadqiqotlar bo'yicha xalqaro konferentsiya materiallari , 1 (3), 144 149. <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/597> dan olindi
6. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li, Qodirov Diyorbek Bo'ltak o'g'li, MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH "Hodimlarni shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish tartibi" jild. 3-son 29 (2023-yil) <https://interonconf.org/index.php/ger/article/view/9270>

**PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YONG'IN
XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ISTIQBOLLARI**

Namangan davlat universiteti
Nuraliyev Abdulhamid Oybek o'g'li
nuraliyevabdulhamid6@gmail.com

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatda yong'in xavfsizligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Korxona, tashkilot va ta'lim muassasalarida yong'in xavfsizligi choralari yetarlicha tashkil etilmasa, bu inson hayoti va moddiy boyliklarga katta zarar yetkazishi mumkin. Shu bois, Korxona, tashkilot va ta'lim muassasalarida yong'in sodir bo'lishini oldini olish va sodir bo'lganda bartaraf etish chora-tadbirlar bo'yicha bir qator taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Abstract: Ensuring fire safety in modern society is one of the most important issues. If fire safety measures are not adequately organized in enterprises, organizations and educational institutions, this can cause significant damage to human life and material wealth. Therefore, a number of proposals and recommendations have been developed on measures to prevent fires in enterprises, organizations and educational institutions and eliminate them if they occur.

Kalit so'zlar; Favqulodda vaziyatlar, yong'in, favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish, favqulodda vaziyatlarning oldini olish, Korxona, tashkilot va ta'lim muassasalar, yo'laklar

Kirish. Insoniyatning ekologiya va atrof-muhitga ta'siri hamda sanoatning jadallik bilan rivojlanishi natijasida so'nggi yillarda favqulodda vaziyatlar soni keskin ravishda ortib borib, buning oqibatida aholi orasida turli yuqumli kasalliklarning tarqalishi, insonlarda bevaqt hayotdan ko'z yumishi holati, jiddiy moddiy talofatlar, atmosfera va suv manbaalarining ifloslanish holatlari yuzaga kelmoqda. bu esa o'z navbatida aholi orasida favqulodda vaziyatlar ta'siridan muhofazalanish bo'yicha targ'ibot ishlarini olib borish zaruratini tug'diradi.

Favqulodda vaziyatlar bu muayyan hududda odamlar qurbon bo'lishiga, odamlarning sog'lig'iga yoki atrof tabiiy muhitga zarar yetishiga, jiddiy moddiy talafotlarga hamda odamlarning hayot faoliyati sharoitlari buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan avariya, halokat, xavfli tabiiy hodisa, tabiiy ofat yoxud boshqa ofat natijasida, karantinli va inson uchun xavfli bo'lgan boshqa yuqumli kasalliklar tarqalishi natijasida yuzaga kelgan vaziyatlar;

Yong'in bu bir zumda shiddat bilan ro'y beradigan va tez tarqaladigan [yonish](#) jarayoni. Moddiy boyliklarni yo'qotadi va inson hayoti uchun xavf soladi.

Favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish bu favqulodda vaziyatlar ro'y berganda o'tkaziladigan hamda odamlarning hayotini asrab qolishga va sog'lig'ini saqlashga, atrof tabiiy muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorlarini kamaytirishga, shuningdek favqulodda vaziyatlar zonalarining

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

kengayishiga yo'l qo'ymaslikka hamda xavfli omillar ta'sirini tugatishga qaratilgan qutqaruv ishlari va kechiktirib bo'lmaydigan ishlar majmui;

Favqulodda vaziyatlarning oldini olish bu oldindan o'tkaziladigan hamda favqulodda vaziyatlar ro'y berishi xavfini imkon qadar kamaytirishga, bunday vaziyatlar ro'y bergan taqdirda esa odamlarning hayotini asrab qolishga va sog'lig'ini saqlashga, atrof tabiiy muhitga yetkaziladigan zarar va moddiy talafotlar miqdorlarini kamaytirishga qaratilgan tadbirlar majmui.

Korxona, tashkilot va ta'lim muassasalarda yong'in xavfsizligini ta'minlash hamda favqulodda vaziyatlarning oldini olish bo'yicha tavsiflar

Korxona, tashkilot va muassasalar bino va inshootlari hamda xonalarining yong'inga qarshi holati, favqulodda vaziyatlarning oldini olish bo'yicha javobgarlik ushbu obyektlarning rahbarlariga yuklangan.

Korxona, tashkilot va muassasalar obyektlari rahbarlari tegishli buyruq bilan har bir bino va inshoot hamda xonaga yong'in xavfsizligini ta'minlash bo'yicha javobgar shaxslarni biriktiradi.

Yong'in yoki boshqa favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda, insonlar va moddiy boyliklarni qutqarish rejasi ishlab chiqilib, ko'rinarli joylarga o'rnatilishi lozim.

Korxona, tashkilot va muassasalarda quyidagilarni amalga oshirish lozim:

bir obyektida favqulodda vaziyatlarda insonlarni evakuatsiya qilish uchun loyihada belgilangan kirish-chiqish yo'laklar turli buyum va jihozlar bilan to'sib qo'ymaslik; Evakuatsiya kirish-chiqish yo'nalishlarini belgilab beruvchi ko'rsatgichlarni ko'rinarli nuqtalarga joylashtirish;

Bino va inshootlar hamda xonalarni yong'inni o'chirish birlamchi vositalari bilan me'yor talablari asosida jihozlash;

Yong'inga qarshi suv ta'minoti va ichki yong'in o'chirish jo'mraklarining soz holatda bo'lishini, shuningdek, ularni yeng, dastak va ulash moslamalari bilan ta'minlash;

Bino va xonalarda barcha elektr ta'minoti tizimining "Elektr uskunalarning tuzilish qoidalari" talablari asosida ishlashini ta'minlash;

Obyektlarda isitish tizimi, qozonxonalar, tabiiy va suyultirilgan gaz, boshqa muqobil yoqilg'i mahsulotlarida ishlaydigan uskunalarning sertifikatlangan hamda soz holatda bo'lishini ta'minlash;

Obyektlarning bino va inshootlari, boshqa konstruksiyalarning texnik mustahkamligiga erishish.

Ish vaqti tugagandan so'ng har bir xonadagi konditsioner, kompyuter, tele-video apparaturalar, boshqa turdagi barcha elektr jihozlari va maishiy uskunalarni o'chirib, elektr tarmog'idan uzib qo'yish lozim.

Barcha elektr sim va kabellar tashqi himoya qobiqlarining elektr tokiga qarshi chidamlilik darajasini mutaxassislar tomonidan sinovdan o'tkazish.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Korxona, tashkilot va ta'lim muassasalarning bino hamda inshootlarida quyidagilar taqiqlanadi:

Obyektlarga yong'in-qutqaruv va boshqa maxsus xizmatlar avtoulavlarining yetib borishi uchun ular harakatlanadigan yo'llarni sun'iy to'siqlar bilan to'sib qo'yish taqiqlanadi;

Yerto'la, sokol, qavatlarda yonuvchi va yengil alangalanuvchi suyuqliklar, portlovchi moddalar, gaz ballonlari, aerosol hamda boshqa portlash xavfini yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan moddalarni saqlash;

Chordoqlar, texnik xizmat ko'rsatish joylari, ventkamera va boshqa texnik xonalarda ishlab chiqarish bo'linmalari, ustaxonalarni joylashtirish hamda mahsulotlar, uskunarlar va boshqa buyumlarni saqlash;

Yerto'la va yarim yerto'lalarda yonuvchan buyumlar saqlash omborxonalari, ustaxonalar, xo'jalak xonalarini joylashtirish, agar ularga kirish eshiklari umumiy kirish zinalaridan (eshigidan) alohida bo'lmasa;

Yo'laklar, yuqori qavatlarga o'tish lyuklari, qo'shni xonaga o'tish yo'laklaridagi eshiklar va zaxira chiqish yo'llarini turli mebellar, buyumlar va boshqa yonuvchan ashyolar bilan to'sib qo'yish;

Yo'laklar, zaxira chiqish yo'llari va zinapoyalarda o'zboshimchalik bilan devorlar, shiftlar va ayrim holatlarda pollarga yonuvchan qurilish materiallarini qoplash, bezatish, bo'yash ishlarini olib borish;

Xonalarda me'yor talablariga javob bermaydigan, qo'lbola yasalgan elektr isitish moslamalari hamda vaqtincha o'tkazilgan elektr simlardan foydalanish;

Belgilanmagan joylarda sigareta chekish, obyektlar va ularning atrofida payvandlash ishlarini o'tkazish hamda ochiq olov bilan ishlash;

Nosoz gaz quvurlari, asbob-anjomlari va maishiy gaz ballonlaridan foydalanish.

Yong'in yoki tutun hidi sezilsa, zudlik bilan quyidagilarni bajarish lozim:

Yong'in-qutqaruv xizmatiga "101" yoki "1050" raqamlari orqali xabar berish;

Yong'in joyidan insonlarni qutqarish;

Navbatchi xodimlarga xabar berish;

Birlamchi vositalar bilan yong'inni bartaraf etish choralari ko'rish.

Xulosa Hozirga paytda yildan yilga sanoat korxonalari va MCHJ lar soni ko'payib borayotgani bilan bir qator aholi salomatligiga ham ta'sir darajasi yuqori bo'lib borayotgani barchamizga ma'lum bunday holatlarda, u yerda ishlovchilar shahsiy hamda jamoaviy himoya vositalaridan oqilona foydalanib texnika xavfsizlik qoidalariga to'laqonli rioya etishlari talab qilinadi, bundan tashqari yong'in xavfsizligini ta'minlash masalalariga bag'ishlangan nazariy va amaliy mashg'ulotlar, maxsus treninglar, ko'rgazmali mashg'ulotlar o'tkazilib turilishi, bunda xodimlarga ish jarayonida yong'in xavfsizligi qoidalariga rioya etish, favqulodda holatlarda birlamchi yong'in o'chirish vositalaridan

foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha zarur tushunchalar va tavsiyalar berilib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Turagalov , T. D. ., & Nasriddinov , N. J. M. o'g'li. (2022). ZAMONAVIY YONG'IN O'CHIRISH AVTOMATIK TIZIMLARINING AHAMIYATI VA MUAMMOLARI. Евразийский журнал академических исследований, 2(6), 705–709. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/2306>
2. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li. (2022). SANOAT KORXONALARIDAN CHIQAOTGAN ZARARLI MODDALARNI SABABLARI VA YECHIMLARI. Zamonaviy fan va ilmiy tadqiqotlar bo'yicha xalqaro konferentsiya materiallari , 1 (3), 144 149. <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/597> dan olindi
3. Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li, Qodirov Diyorbek Bo'ltak o'g'li, MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH “Hodimlarni shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish tartibi” jild. 3-son 29 (2023-yil) <https://interonconf.org/index.php/ger/article/view/9270>

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AYOLLAR MEHNAT FAOLIYATINI MUHOFAZA QILISHNING AHAMIYATI VA ULARGA YARATILAYOTGAN SHART-SHAROITLAR

Hakimjonova Rayhona Zokirjon qizi

NamDU Hayot faoliyati xavfsizligi ta'lim yo'nalishi II-bosqich talabasi

Annotatsiya: Davlatimizda so'nggi yillarda xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mehnat huquqini kafolatlash, ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash hamda gender tengligini ta'minlash borasida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Xotin-qizlarning ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlanishi, tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilinishi uchun keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi tahrirdagi "Mehnat muhofazasi to'g'risidagi qonun" (23.09.2016) va Mehnat Kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar mehnat muhofazasiga alohida e'tibor qaratilganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, Mehnat kodeksi, kafolatlar, imtiyozlar, ijtimoiy himoya, ayollar, yoshlar, tadbirkorlar, huquqlar, gender tengligi.

Annotation: In recent years, significant changes have taken place in our country regarding the protection of women's rights and legal interests, ensuring labor rights guarantees, supporting women's entrepreneurship, and achieving gender equality. Extensive reforms have been carried out to support women socially and legally, protect them from pressure and violence, and ensure their equal participation in society and state affairs. The new version of the "Labor Protection Law" (23.09.2016) and amendments to the Labor Code highlight special attention to labor protection regulations.

Keywords: labor protection, Labor Code, guarantees, privileges, social protection, women, youth, entrepreneurs, rights, gender equality.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida ayollarning mehnat faoliyatini muhofaza qilish mamlakatning ijtimoiy siyosatida muhim o'rin tutadi. Mehnat faoliyati orqali ayollar nafaqat o'z farovonligini, balki oila va jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Shuning uchun, ayollarni ish joylarida xavfsiz va sharoitli muhitda ishlashlarini ta'minlash zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi mehnat kodeksi va boshqa normativ hujjatlar orqali ayollarning mehnat huquqlari himoya qilinib, ularga qo'shimcha kafolatlar taqdim etilmoqda. Ushbu maqolada, ayollarning mehnat faoliyatini muhofaza qilishning ahamiyati, yaratilayotgan shart-sharoitlar va bu jarayonning jamiyatdagi dolzarb ahamiyati haqida so'z boradi.

Mamlakatning har bir fuqarosi o'zi yashab turgan jamiyatni shakllantirishdagi, rivojlantirishdagi, ishlab chiqarishda ishlashdagi va uni boshqarishdagi asosiy kuch hisoblanadi. Fuqarolar hayoti va mehnati xavfsizligini ta'minlash muammosi har bir jamiyat uchun dolzarb masala bo'lib, u davlatning iqtisodiy rivojlanganligiga va barqarorligiga, kuchli ilmiy-texnik va intellektual imkoniyatlarga ega ekanligiga bog'liq. Davlat uchun kuchli ilmiy-texnik va intellektual imkoniyatlar zaxirasi esa – yoshlardir, ularning olgan ta'lim va tarbiyasi, o'z mutaxassisliklari bo'yicha egallagan bilimi va uquvi darajasidir.

Ishlab chiqarishda mehnatni tartibsiz, amaldagi qonun-qoidalar, standartlar va ko'rsatmalarga amal qilmasdan amalga oshirilishi, nafaqat jarohatlanish yoki shikastlanishni keltirib chiqarishi, balki ayrim hollarda o'limga ham olib kelishi mumkin. Tabiiyki, bu insonni

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

o'zining mehnat faoliyatidagi tabiiy, texnik, antropogen, ekologik va boshqa turdagi barcha xavfli faktorlardan himoyalashni ilmiy asosda tashkil qilishni talab etadi.

Insonning mehnat xavfsizligini ta'minlashda ilmiy-nazariy izlanishlar asosida vujudga kelgan qonunlar, nizomlar, standartlar, ko'rsatmalar, qoidalar va sanitar-texnik me'yorlar hamda ularni o'rganish bo'yicha uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini vujudga keltirish, uni rivojlantirish muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimizda yillar o'tgan sayin ishlab chiqarish va boshqa juda ko'p sohalarda ayollar mehnati ortib bormoqda. Ularga ta'lim olishda, kasbiy tayyorlanishda, ishdagi mehnatlari uchun rag'batlantirishda hamda xizmat yuzasidan ko'tarilishda teng huquqiy imkoniyatlar yanada ko'p yaratilmoqda. Shunday bo'lsada, ayollar ba'zi hollarda, ayrim bir sharoitlarda, erkaklar bilan bir xil ishlarni bajara olishmaydi. Ayolning organizmi o'ziga xos fiziologik xususiyatga ega bo'lganligi sababli og'ir jismoniy mehnatga, ba'zi zararli omillarga (chang, titrash, organizmning qattiq qizib yoki sovib ketishi va boshqalar) ta'sirchan hisoblanadi. Bu zararli omillar ta'siri ular organizmining homiladorlik kezzarida salbiy o'zgarishlarga olib kelishi, asoratlar qoldirishi (toksikoz, bola tushib qolishi, o'lik tug'ilish va boshqalar) bola tug'ish funksiyasining buzilishi (bola ko'rmaslik), avlodagi o'zgarishlarga (bolaning erta tug'ilishi, nogironlik) sabab bo'lishi mumkin. Ayollar mehnatini muhofaza qilishda ko'p muammolar bo'lib, uning biologik va ijtimoiy ahamiyati judayam muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda ayollar o'z mehnat faoliyatlarini jamiyatning turli sohalarida olib borishmoqda. Lekin ko'plab tarmoqlarda ayollarga nisbatan ayrim mehnat sharoitlari noqulay va xavfli bo'lishi mumkin. Shuningdek, ayollar uchun o'z salomatliklari va farovonliklarini saqlab qolish, uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirlarni minimallashtirish uchun alohida himoya choralari zarur. Ayollar mehnat faoliyatini amalga oshirishda oilaviy majburiyatlar va jismoniy o'zgarishlar (masalan, homiladorlik, tug'ish) kabi omillarni hisobga olish lozim. Ayollarning mehnat huquqlarini himoya qilish jamiyatning tenglik va barqaror rivojlanish maqsadlariga muvofiq bo'ladi. Shu sababli, ayollarning mehnat sharoitlarini yaxshilash va ularni muhofaza qilish muhim vazifa hisoblanadi.

Davlatimiz tomonidan kelajagimiz tayanchi bo'lgan yosh avlodni, ular tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lgan onalar va barcha xotin-qizlarni ishlab chiqarish jarayonida himoyalashga qaratilgan ulkan ijtimoiy dasturlar va tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, «Ayollarni ijtimoiy himoyalash», «Nogironlarni mehnatga qaytarish» davlat dasturlarining ro'yobga chiqarila boshlanishi bilan bir necha minglab ish joylari sog'lomlashuviga, qulay va xavfsiz mehnat sharoitlari yaratilishiga erishildi.

O'zbekiston hukumati ayollarning mehnat sharoitlarini yaxshilash bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Bu jarayonda quyidagi masalalar yechimini topish zarur:

1. Mehnat xavfsizligini ta'minlash: Ayollarni og'ir va xavfli mehnatdan himoya qilish, ularning ish joylarida xavfsiz sharoitlar yaratish.

2. Homiladorlik va farzand parvarishlash ta'tillari: Ayollarning homiladorlik va tug'ishdan keyin mehnat faoliyatini davom ettirishi uchun ta'tillarni uzaytirish, shuningdek, ularning ish joyida qayta tiklanishi uchun qo'llab-quvvatlash dasturlarini yaratish.

3. Ta'lim va malaka oshirish: Ayollarga o'z malakasini oshirish va yangi kasblar o'rganish imkoniyatlarini yaratish.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

4. Ijtimoiy himoya: Ayollarni ijtimoiy himoya qilish tizimini kuchaytirish, ularga mehnat bozorida teng sharoitlar yaratish.

Ayollarning mehnat faoliyatini muhofaza qilish O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ularning mehnat huquqlari va sharoitlari davlat tomonidan himoya qilinishi, shuningdek, gender tengligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar jamiyatda adolatni va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayollarni qo'llab-quvvatlash, ularning mehnat faoliyatini xavfsiz va sog'lom muhitda amalga oshirishini ta'minlash hamda ijtimoiy himoyani kuchaytirish orqali jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini oshirish mumkin.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida ayollarning mehnat faoliyatini muhofaza qilish masalasi nafaqat ularning huquqlarini himoya qilish, balki butun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun ham muhimdir. Ayollarning mehnat sharoitlarini yaxshilash, ularning salomatligini himoya qilish va teng imkoniyatlar yaratish, nafaqat gender tengligini ta'minlash, balki mamlakatning barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Davlat tomonidan ayollarni himoya qilishga qaratilgan qonuniy va amaliy choralar bu borada muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, jamiyatda ayollarni qo'llab-quvvatlash tizimi yanada kuchaytirilsa, bu nafaqat ularning o'z hayotini yaxshilashiga, balki jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlashga ham imkon yaratadi. Bu jarayonni davom ettirish, yangi mehnat qonunlarini joriy etish va ayollarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada rivojlantirish zarur. Shunday qilib, ayollarni mehnat faoliyatida muhofaza qilish masalasi faqatgina huquqiy masala emas, balki milliy rivojlanishning ajralmas qismi sifatida qaralishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. E.I.Ibragimov, S.Gazinazarova, O.R.Yuldashev "Mehnat muhofazasi maxsus kursi", – Toshkent, 2014. – 535 b. (oliy o'quv yurtlari uchun darsliklar).
2. Tursunov Y., "Mehnat huquqi", O'quv qo'llanmasi. T., «Moliya», 2009 yil.
3. 2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi.
4. O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi (2020 yil).
5. "Ayollar va gender tengligi" – O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosati. T. Azizov, 2021.
6. B. Yuldashev, "Ayollarga qarshi mehnat diskriminatsiyasi va uni bartaraf etish usullari". Jurnal "Mehnat huquqi", 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ayollarni qo'llab-quvvatlash va ularning mehnat sharoitlarini yaxshilash" bo'yicha farmoni (2020).

ISHLAB CHIQUARISHDA MIKRO IQLIM SHAROITLARI AHAMIYATI

Sobirjonova Manzuraxon

NamDU Hayot faoliyati xavfsizligi ta'lim yo'nalishi II-bosqich talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada ishlab chiqarish jarayonida mikro iqlim sharoitlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ish joylaridagi harorat, namlik, shamol va yorug'lik kabi omillar ta'siri, shuningdek, ularning xodimlar salomatligi va mehnat unumdorligiga ta'siri ko'rib chiqildi. Maqola mikro iqlim sharoitlarini yaxshilash orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ishchilarni kasbiy stressdan himoya qilish va sog'lom ish muhitini yaratish yo'llarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari asosida mavjud kamchiliklar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar berildi.

Kalit so'zlar: mikro iqlim, ishlab chiqarish, ish muhitini yaxshilash, salomatlik, unumdorlik, harorat, namlik, yorug'lik

Annotation: This article analyzes the importance of microclimatic conditions in the production process. The study examines the effects of factors such as temperature, humidity, airflow, and lighting in the workplace, as well as their impact on employee health and labor productivity. The article is aimed at identifying ways to enhance production efficiency, protect workers from occupational stress, and create a healthy work environment by improving microclimatic conditions. Based on the research findings, proposals for addressing existing shortcomings have been provided.

Keywords: microclimate, production, improvement of work environment, health, productivity, temperature, humidity, lighting

Ishlab chiqarish muhitida mikro iqlim sharoitlari – bu ish joyida yaratilgan atrof-muhit parametrlarini ifodalovchi muhim omillardir. Ishlab chiqarish jarayonlarida harorat, namlik, shamol tezligi, yorug'lik darajasi va boshqa omillar xodimlarning ish unumdorligiga va salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, mikro iqlim sharoitlarini doimiy nazorat qilish va ularni optimal darajada ushlab turish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ishchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilash va ularning kasbiy salomatligini ta'minlash nuqtai nazaridan dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqola, ishlab chiqarish jarayonida mikro iqlim sharoitlarining ahamiyatini tahlil qilish, mavjud holatni baholash va uni yaxshilash yo'llarini aniqlashga qaratilgan.

Mikro iqlim sharoitlarining ahamiyati. Ish unumdorligi va xodim salomatligi: Optimal mikro iqlim sharoitlari ishchilarning konsentratsiyasini oshiradi, mehnat unumdorligini va sifatini yaxshilaydi. Aksincha, noqulay sharoitlar mehnat samaradorligini pasaytirishi, stress va charchoqni kuchaytirishi mumkin.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Sog'liq va xavfsizlik: Harorat, namlik va yorug'lik darajalarining me'yorda bo'lishi ishchilarning sog'lig'i uchun muhim ahamiyatga ega. Asta-sekin, uzoq muddatli ta'sirlar kasalliklar, asabiy tizim buzilishi va boshqa sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin.

Texnologik jarayonlarga ta'siri: Ishlab chiqarish jarayonlarida ba'zi texnologik uskunalar va jarayonlar mikro iqlim parametrlariga sezgir bo'lib, ularning to'g'ri ishlashi uchun optimal sharoitlar zarur.

Zamonaviy ishlab chiqarish tizimlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirish jarayonida xodimlarning mehnat sharoitlarini optimallashtirish dolzarb masala hisoblanadi. Ish joyida mikro iqlimni nazorat qilish orqali:

- Ishchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilash,
 - Ish unumdorligini oshirish,
 - Energiya samaradorligini ta'minlash,
 - Uskunalar va texnologik jarayonlarning barqarorligini ta'minlash
- mumkin.

Mikro iqlim sharoitlarini yaxshilash yechimlari. Monitoring va nazorat: Ishlab chiqarish maydonlarida real vaqt rejimida harorat, namlik, yorug'lik va boshqa parametrlarni monitoring qilish tizimini joriy etish. Zamonaviy sensorlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari yordamida optimal sharoitlarni doimiy nazorat qilish.

Ventilatsiya va konditsioner tizimlari: Ish joyida havo aylanishini ta'minlovchi zamonaviy ventilatsiya, sovutish va isitish tizimlarini o'rnatish orqali mikro iqlim parametrlarini me'yorga keltirish.

Yoritish tizimlari: Yorug'lik darajasini optimallashtirish uchun energiya tejovchi LED yoritish tizimlaridan foydalanish. Bu nafaqat ish unumdorligini oshirishga, balki energiya samaradorligini ham ta'minlaydi.

Xodimlar uchun maxsus chora-tadbirlar: Ishchilarga mikro iqlim sharoitlari, sog'liqni saqlash va ergonomik jihatdan qulay ish muhitini yaratish bo'yicha treninglar o'tkazish. Shu bilan birga, individual ehtiyojlarga mos keluvchi himoya vositalarini taqdim etish.

Texnologik innovatsiyalar: Raqamli boshqaruv tizimlari va avtomatlashtirilgan sensorlar yordamida ishlab chiqarish maydonida mikro iqlim sharoitlarini avtomatik ravishda optimallashtirish.

Optimal mikro iqlim sharoitlarini yaratish va doimiy ravishda kuzatish orqali nafaqat ishchilarning mehnat unumdorligini oshirish, balki ularning salomatligini mustahkamlash mumkin. Yuqorida keltirilgan yechimlar tizimi orqali ishlab chiqarish jarayonlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan noqulay sharoitlarni kamaytirish, energiya va resurslardan tejamkor foydalanish, shuningdek, ishlab chiqarishning umumiy samaradorligini oshirishga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish jarayonida mikro iqlim sharoitlari ahamiyati alohida e'tiborga loyiqdir. Optimal ish muhitini yaratish orqali nafaqat

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

xodimlarning sog'lig'i va ish unumdorligi yaxshilanadi, balki texnologik jarayonlar barqarorligini ta'minlash, energiya samaradorligini oshirish va ishlab chiqarish tizimini yanada raqobatbardosh qilish imkoniyati yaratiladi. Shu bois, mikro iqlimni doimiy monitoring qilish va zamonaviy texnologiyalar yordamida uning parametrlarini optimal darajada ushlab turish muhim ahamiyatga ega. Kelajakda ushbu sohada innovatsion yechimlar va tizimlarni joriy etish orqali ishlab chiqarish muhitining sifatini yanada oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ishlab chiqarishda ergonomika va mikro iqlim sharoitlari – M. Rahmonov, 2018.
2. Zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari: energiya samaradorligi va atrof-muhit – S. Karimova, 2019.
3. Ish joyida mikro iqlim parametrlarini monitoring qilish tizimlari – A. Saidov, 2020.
4. Ventilatsiya va konditsioner tizimlarining ishlab chiqarish jarayonidagi roli – N. Tursunov, 2021.
5. Ishlab chiqarish muhitini yaxshilash: nazariy va amaliy yondashuvlar – F. Xolmatova, 2022.

**BOSHLANG'ICH SINFLARNING MUSIQA DARSLARIDA
JISMONIY TARBIYA DAQIQALARINING AXAMIYATI**

**T.U. Ismoilov NamDU Sport faoliyati va jismoniy madaniyat kafedrası
professori**

**M.U. Raxmonov NamDU Sport faoliyati va jismoniy madaniyat
kafedrası katta o'qituvchisi**

U.M. Alijonova NamDU xotin-kizlar sporti yo'nalishi talabasi

R. A. Solieva NamDU xotin-kizlar sporti yo'nalishi talabasi

***Annotatsiya:** ushbu maqolada boshlang'ich sinflarida o'tkazilayotgan musiqa darslarida jismoniy tarbiya daqiqalarining ahamiyati yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** musiqa darsi, musiqaviy tadbirlar, musiqa tarbiyasi, jismoniy tarbiya daqiqalari, musiqiy bilim, musiqa to'garagi, musiqiy ritm.*

**ЗНАЧЕНИЕ МИНУТ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ НА УРОКАХ
МУЗЫКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

T.U. Ismoilov — профессор кафедры спортивной деятельности и физической культуры НамДУ.

M.U. Рахмонов, старший преподаватель кафедры спортивной деятельности и физической культуры НамГУ

***Аннотация:** В статье подчеркивается важность моментов физического воспитания на уроках музыки, проводимых в начальных классах.*

***Ключевые слова:** урок музыки, музыкальная деятельность, музыкальное воспитание, моменты физкультуры, музыкальные знания, музыкальный кружок, музыкальный ритм.*

**THE IMPORTANCE OF MINUTES IN PHYSICAL EDUCATION IN
MUSIC LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS**

T.U. Ismoilov is a professor at the Department of Sports Activities and Physical Culture at NamSU.

M.U. Rakhmonov, Senior Lecturer, Department of Sports Activities and Physical Culture, NamSU

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Abstract: *This article highlights the importance of physical education moments in music lessons held in elementary grades.*

Keywords: *music lesson, musical activities, music education, physical education moments, musical knowledge, music club, musical rhythm.*

Kirish. O'tmishdan ma'lumki insoniyat taraqqiyoti jarayonida musika muxim ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Shu bosdan xam musiqa insonni xar tamonlama tarbiyalashda xamda komil inson bo'lib shakllanishidagi o'rni kattadir.

Yurtimizda istiqomat qilayotgan xar bir millatning ertangi kuni va kelajagi bugungi kunda ta'lim-tarbiya olayotgan yosh avlod taqdiri bilan uzviy bog'liqdir.

Dolzarliligi. Mamlakatimizda mustakillikga erishilgandan so'ng hukumatimiz rahbariyati tomonidan o'sib kelayotgan avlodni barkamol bo'lib voyaga yetishlari uchun musiqaga bo'lgan e'tibor yanada oshirildi[1;2].

Prezidentimiz Sh. Mirziyoevning 2017 yil 7-fevraldagi 4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonini 4-ustuvor yo'nalishi "Ijtimoiy soxani rivojlantirish" bo'lib, bunda o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol insonlar qilib tarbiyalashda ularni musiqa va sa'nat dunyosiga jalb qilish maqsadida bolalar musiqa va sa'nat maktablarini qurish ko'rsatib o'tilgan[3].

Musiqaga bo'lgan e'tibor tufayli respublikamizni barcha tumanlarida musiqa va san'at maktablari qurilib foydalanishga topshirildi. Bu esa hukumatimiz rahbariyati shaxsan prezidentimiz tomonidan musiqa va san'atga bo'lgan e'tiborning yorqin ifodasidir.

Adabiyotlar taxlili. Bir qator ilmiy-uslubiy manbalarda o'quvchi-yoshlarning madaniy va ma'naviy hayotida musiqaning o'rni muxim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib o'tilgan. Kelajagimiz egalari bo'lmish yosh avlodni ruxan sog'lom, aqlan yetuk, jismonan tetik va har tamonlama ,barkamol bo'lib shakllanishida musiqaviy tarbiya asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Bola kamolotida va komil inson bo'lib voyaga yetishida musiqaning ahamiyati beqiyosdir. SHu boisdan xam musiqa umumiy o'rta ta'lim maktablarida alohida fan sifatida o'qitilib kelinmoqda[4;5;6].

Umumta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya olayotgan o'quvchilarning har tamonlama yetuk bo'lib ulg'ayishlarida musiqaning o'rni va ahamiyati kattadir.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Material va metodlar. Olib borilgan pedagogik kuzatishlardan ma'lum bo'ldiki, xozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'tkazilayotgan musiqa darslari va musiqaviy tadbirlarning sifati bugungi kunda qo'yilgan talab darajasiga yetarli javob bermasligi ayon bo'ldi. Shu sababdan ham boshlang'ich sinflarda musiqa darslari va musiqaviy tadbirlarning muntazam ishlab chikilgan reja asosida tashkil qilinishi va o'tkazilishi bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Musiqa madaniy va ma'naviy hayotimizda keng o'rinni tutgan inson shaxsiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Musiqa tarbiyasi esa, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, u atrofidagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va kadrlashga o'rgatadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi o'quvchilarga nafosatli tarbiya berishda, musiqa madaniyati darslarining ahamiyati kattadir. Bolalar nafosat hissini, san'at sirlarini tushunishni va qadrlashni, san'atdan baxramand bo'lishni avvalo maktabgacha ta'lim tashkilotlarida undan keyin esa umumiy o'rta ta'lim maktablarini boshlang'ich sinflarida o'rganadilar. Nafosat didini shakllantirish uchun esa, musiqa madaniyati darslari bilan bir qatorda sinfdan tashqari vaqtda o'tkaziladigan musiqa tarbiyasini ahamiyati kattadir. Sinfdan tashqari musiqa tarbiyasining ommaviy va to'garak shakllariga o'quvchilar darsdan bo'sh vaqtlarda jalb qilinadi.

O'sib kelayotgan yosh avlodni musiqa, go'zallik olamiga olib kiradi. Chunki, musiqa inson hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega va ahloqiy-nafosat tarbiyasining muhim vositalaridandir. Inson musiqa bilan chaqaloqlik davridan boshlab ona allasi orqali tanishib umrbod musiqadan zavq oladi. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, go'zallikni his eta oladigan bo'lishi kerak.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiyaning maqsadi o'quvchi yoshlar tanasidagi barcha a'zolaming sog'lom o'sishini ta'minlash hamda ulami aqliy va jismoniy mehnatga, shuningdek, Vatan mudofasiga tayyorlashdir. Ulug' mutafakkir Abdulla Avloniy takidlaganidek, sog'lom fikr, yaxshi ahloq va ilm-marifatga ega bo'lmoq uchun badanni tarbiya qilish zarur. Jismoniy tarbiya daqiqalari barchaga, ayniqsa, bolalarga katta ta'sir ko'rsatib, salomatligini mustahkamlaydi, insonning ishlash qobiliyatini oshiradi, uzoq umr ko'rishiga yordam beradi. Sport har qanday yoshda ham qad-qomatni tarbiya qilish, kuch-quwatni saqlab turishning vositasi hisoblanadi.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Maktab o'quvchilari jismoniy tarbiyasining vazifalarini amalga oshirish maxsus uyushtirilgan mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi.

Mashg'ulotlar davomida mashqlarni amalga oshirish orqali jismoniy tarbiya daqiqalarining uslubi va metodik tamoyillari, tarbiya va talimning vositalari aniqlashtiriladi va yuzaga chiqariladi.

Natija. Shaxsni rivojlantirish uchun avvalo, uning hulqiga ta'sir etuvchi omillarni, uning tabiatini, qiziqishini o'rganish lozim. Buning uchun shaxsni turli munosabatlari doirasiga qo'yib kuzatish kerak. Ana shundagina uning ijtimoiy hulqi, ma'naviy qiyofasi va insoniy fazilatlarini ro'yobga chiqadi.

Bolani shaxs sifatida rivojlantirishda nasl, atrofidagi muhit, tarbiya muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi bu omillarni kuzatib, o'rganib chiqib, o'quvchilarni qiziqishi, qobiliyati, musiqaga, go'zallikka, mehnatga munosabatlariga qarab, musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarini singdira borishi lozim. Inson musiqadan umrbod zavq topadi va madad oladi. SHu bois o'quvchilarni musiqa madaniyatini tarbiyalash, yuksak did bilan qurollantirish ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish boshlang'ich sinf o'qituvchisini vazifasidir. Musiqa inson ruhiyatiga emotsional ta'sir ko'rsatish bilan birga musiqiy tovush yordamida vujudga keladigan musiqiy ohanglar orqali ta'sir etadi, bolalarni quvontiradi, o'ylantiradi, yaxshilikka, go'zallikka yetaklaydi va nafosat olamiga olib keladi. SHunday ekan, boshlang'ich sinflarda musiqa madaniyati darslariga e'tibor yanada kuchayib, boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisi oldiga katta vazifalarni qo'yadi. SHu bilan birga, iqtidorli o'quvchilarni maktab hayotiga, ommaviy va to'garak ishlariga jalb etish boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasidir. Musiqa madaniyati darslarida milliy musiqa meroslaridan to'laqonli foydalanish va bugungi zamonaviy asarlarni musiqa darslarida qo'llash, o'qituvchidan ish mazmunini va uslubini bugungi kun talabi darajasida yangilashni talab etadi. Buning uchun musiqa fani o'qituvchisi o'z fanini puxta bilishi, bolalarni sevishi, pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, musiqa o'qitish metodikasidan chuqur bilimga ega bo'lishi lozim. Chunki yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda musiqa fani o'qituvchisi yetakchi bo'lib hisoblanadi.

Maktab hayotida boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisini faoliyat miqyosi kengdir. Musiqa madaniyati darslaridan tashqari, o'quvchilar bilan tarbiyaviy musiqali ochiq darslar o'tkazadi. Bu hozirda ishlayotgan o'qituvchilardan ish mazmuni va uslubida yangilanish jarayonini talab etadi. Musiqa o'qituvchisi dars jarayonida qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqaga mos bolalar

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

cholg'u asboblari jo'r bo'lish, musiqiy ritmga mos harakatlarni bajarish, dars jarayonlarida musiqaga qiziqitira olish, ularni musiqiy qobiliyatlarini o'stirishga harakat qilishi lozim. Chunki, musiqa o'quvchilarga tez ta'sir eta oladigan ta'lim va tarbiya vositasidir. U o'quvchilarni shaxs bo'lib shakllanishi uchun ommaviy va ahloqiy tomondan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. SHuning uchun ham, musiqa madaniyati darslari avvalo tarbiya darsi deb ataladi.

Muxokama. O'quvchilar bilan o'tkaziladigan musiqa darsidagi jismoniy tarbiya daqiqalari va darsdan keyin tashkil qilinadigan musiqa to'garagidagi mashg'ulotlarni samaradorligini oshirish muntazam ravishda musiqa o'qituvchisidan mehnat, o'z faniga muhabbat, bolalarni go'zallik va nafosat olamiga olib kirish uchun bilim, mehr va shijoat talab etadi.

Xulosa. O'quv yili mobaynida olib borilgan tadqiqot ishlarining tahlilidan ko'rinib turibdiki, muntazam ravishda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan musiqa darslari va musiqaviy tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazish ularni barkamol insonlar bo'lib voyaga yetishlarida, har tamonlama yetuk va madaniyatli qilib tarbiyalashda katta ahamiyatga ega ekanligi ma'lum bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (1997. 29 avgust). Turkiston. – Toshkent: 1997. 30 avgust.
- 2.O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Ma'rifat. – Toshkent: 1998. 1aprel.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni. – Toshkent: “Adolat”, 2017. – 112 b.
- 4.Madrimov B. O'zbek musiqa tarixi. – Toshkent. 2015. – 120 b.
5. Rasulov O. An'anaviy xonandalik o'qitish metodikasi. – Toshkent. 2006. – 91 b.
6. SHaripova G. M. Musiqa o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent. 2003. – 72 b.
7. R.S.Salamov “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati”. Darslik. 1 jild. T.,-2015. 163-170 b.

**YASHIL ENERGETIKA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISHDA
SUN'IY INTELLEKT VA TA'LIM UYG'UNLIGI**

(Muhandislik kompyuter grafikasi misolida)

Yuldashev Baxtiyor Bazarbayevich

Namangan Davlat Pedagogika Instituti

email: baxtiyor1989@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil energetika imkoniyatlari, sun'iy intellekt texnologiyalarining bu sohadagi ahamiyati hamda ularning ta'lim bilan uyg'unligi tahlil qilinadi. O'zbekiston sharoitida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish salohiyati, xususan, quyosh va shamol energiyasining rivojlanish istiqbollari yoritilgan. Shuningdek, tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi misolida AI texnologiyalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish amaliy tajribalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari fanlararo yondashuvning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rnini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, konpyuter grafikasi, yashil energetika, sun'iy intellekt, qayta tiklanuvchi energiya, ta'lim innovatsiyasi, ekologik dizayn, AI texnologiyalari.

Abstract: This article explores the potential of green energy, the role of artificial intelligence technologies in this field, and their integration into the education system. It highlights Uzbekistan's capacity for utilizing renewable energy sources, especially solar and wind power. Practical applications of AI in education are examined through the case of the "Fine Arts and Engineering Graphics" program. The findings emphasize the importance of interdisciplinary approaches in enhancing educational effectiveness and preparing students for future challenges in sustainable development.

Keywords: fine arts, computer graphics, green energy, artificial intelligence, renewable energy, educational innovation, ecological design, AI technologies.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Kirish So'nggi yillarda global iqlim o'zgarishlari, issiqxona gazlari konsentratsiyasining ortishi va tabiiy resurslarning kamayib borishi dunyo hamjamiyatini muqobil energiya manbalariga o'tishga undamoqda. Xalqaro Energetika Agentligi (IEA) ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilga kelib quyosh va shamol energetikasiga global sarmoya 1,7 trillion AQSh dollariga yetgan, bu esa an'anaviy yoqilg'ilarga yo'naltirilgan sarmoyadan 70% ko'proqdir. Bunday keskin o'zgarishlar zamonaviy texnologiyalarning, xususan, sun'iy intellekt (SI) va ta'lim tizimining yangi yondashuvlarini talab qiladi.

Yashil energetikaning hozirgi holati va imkoniyatlari O'zbekistonning geografik joylashuvi muqobil energiya manbalaridan samarali foydalanishga katta imkoniyatlar yaratadi. Masalan, quyoshli kunlar soni yiliga o'rtacha 300 kunga yaqin bo'lib, bu quyosh panellari yordamida energiya ishlab chiqarish uchun qulay sharoitdir. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2030-yilga borib elektr energiyasining kamida 25 foizi qayta tiklanuvchi manbalar hisobidan ta'minlanishi rejalashtirilgan.

Sun'iy intellektning roli Sun'iy intellekt yordamida quyosh va shamol elektr stansiyalarining samaradorligini oshirish, ularning texnik xizmat ko'rsatish muddatlarini aniqlash, energiya iste'molini bashorat qilish va optimallashtirish mumkin. Masalan, **Google DeepMind** kompaniyasi o'zining SI tizimi orqali shamol energiyasining ishlab chiqarilishini 20% ga samaraliroq boshqara olgan.

Ta'lim bilan uyg'unlik: Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi misolida Yashil energetika va sun'iy intellektning rivojlanishi ushbu sohalarga bevosita aloqador bo'lmagan yo'nalishlarga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Jumladan, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi talabalari uchun bu ikki sohaning uyg'unligi yangi metodik yondashuvlar va kasbiy malakalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur yo'nalishda quyidagi asosiy fanlar orqali yashil energetika va sun'iy intellekt bilan bog'liq bilimlar va ko'nikmalar shakllantirilmoqda:

Muhandislik grafikasi — talabalar ekologik loyihalar (masalan, quyosh panellari joylashuvi, shamol turbinalari konstruksiyasi) bo'yicha chizmalar, modellar tayyorlaydi. Bu loyihalarda energiyaning tejamkor ishlatilishini hisobga olish o'rgatiladi.

Axborot texnologiyalari asoslari — bu fandan SI algoritmlari, avtomatik grafik dizayn (CAD), 3D modellashtirish kabi tushunchalar kiritiladi. Masalan,

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Autodesk AutoCAD, SolidWorks, yoki SketchUp dasturlari orqali qayta tiklanuvchi energiya qurilmalarining 3D modellarini yaratish mashg'ulotlari olib boriladi.

Energetika asoslari (fakultativ yo'nalishda) — so'nggi yillarda ba'zi texnik yo'nalishlarda energiya manbalari, ularning turlari va ekologik ta'siri haqida umumiy tushuncha berilmoqda. Talabalar yashil energiyaning asosiy prinsiplari bilan tanishadi.

Ekologik dizayn va vizual taqdimot — vizual kommunikatsiya orqali ekologik ongini shakllantirishga qaratilgan loyihalar ishlab chiqiladi. Bu yerda talabalar infografika, poster, 3D interaktiv sahnalar orqali yashil energiya g'oyalarini jamoatchilikka yetkazishni o'rganadilar.

Namangan Davlat Pedagogika Institutida (yoki boshqa OTM misolida) so'nggi ikki yilda olib borilgan loyiha ishlarida tasviriy san'at yo'nalishi talabalari tomonidan quyidagi ishlanmalar amalga oshirilgan:

“Yashil kampus” konsepsiyasi uchun ekologik infografikalar va dizayn ishlari.

Quyosh paneli joylashuvi uchun 3D modellar va texnik chizmalar (AutoCAD orqali).

AI asosida chizmalar tahlili: Kompyuter orqali grafik tafsialarni avtomatik aniqlash bo'yicha dastlabki tajribalar.

Ushbu integratsiyalashgan yondashuv nafaqat texnik bilimlarni, balki talabalar orasida ekologik mas'uliyat va zamonaviy texnologiyalarni uyg'un qo'llash ko'nikmalarini ham shakllantirmoqda. Shuningdek, bitiruvchilarning ish bozorida raqobatbardosh bo'lishiga xizmat qiladi.

Xulosa Yashil energetika sohasida sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ekologik xavfsizlikni ham ta'minlaydi. Bu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi uchun ta'lim tizimi zamonaviylashtirilib, AI va ekologik fanlar uyg'unligida o'quv dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Faqat texnologiya emas, balki ongli avlod orqali barqaror kelajakni ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xalqaro Energetika Agentligi (IEA). (2023). *World Energy Investment 2023*. <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023>
2. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. (2022). *2030-yilgacha qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish strategiyasi*. <https://minenergy.uz>
3. Silver, D., Schrittwieser, J., Simonyan, K., et al. (2016). *Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search*. Nature, 529(7587), 484–489. <https://www.nature.com/articles/nature16961>
4. Li, X., Wu, P., & Xu, H. (2020). *Application of Artificial Intelligence in Renewable Energy Systems*. Journal of Cleaner Production, 271, 122-144.
5. Ahmad, T., Chen, H. (2019). *Artificial intelligence-based forecasting models for energy management: A review*. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 104, 1–21.
6. Касымова, Ш.М., & Абдуллаева, З.А. (2021). *Искусственный интеллект в образовательном процессе: проблемы и перспективы*. Образование и наука в XXI веке, №2(46), 134–139.
7. Karimov, M. (2022). *Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish: O'zbekiston tajribasi*. TDIU Ilmiy jurnali, 3(58), 77–84.
8. Abdurashidova, Z. (2021). *Muqobil energiya manbalaridan foydalanishda zamonaviy texnologiyalar roli*. Innovatsion ta'lim jurnali, №4, 91–96.
9. Smith, A., & Johnson, R. (2021). *Integrating AI into Design Education: A Path to Sustainable Futures*. International Journal of Art and Technology in Education, 9(2), 55–70.
10. G'ulomov, B. (2023). *Yashil energetika va raqamli transformatsiya: istiqbolli yondashuvlar*. Energetika va Ekologiya, 1(7), 24–30.
11. Toxirovich S. N. *Visual arts teaching methodology and problems and solutions* //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 5. – C. 569-571.
12. Toxirovich S. N. *Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida etnomadaniy kompyutyensiyani milliy-hududiy matyeriallar vositasida rivojlantirish*.

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

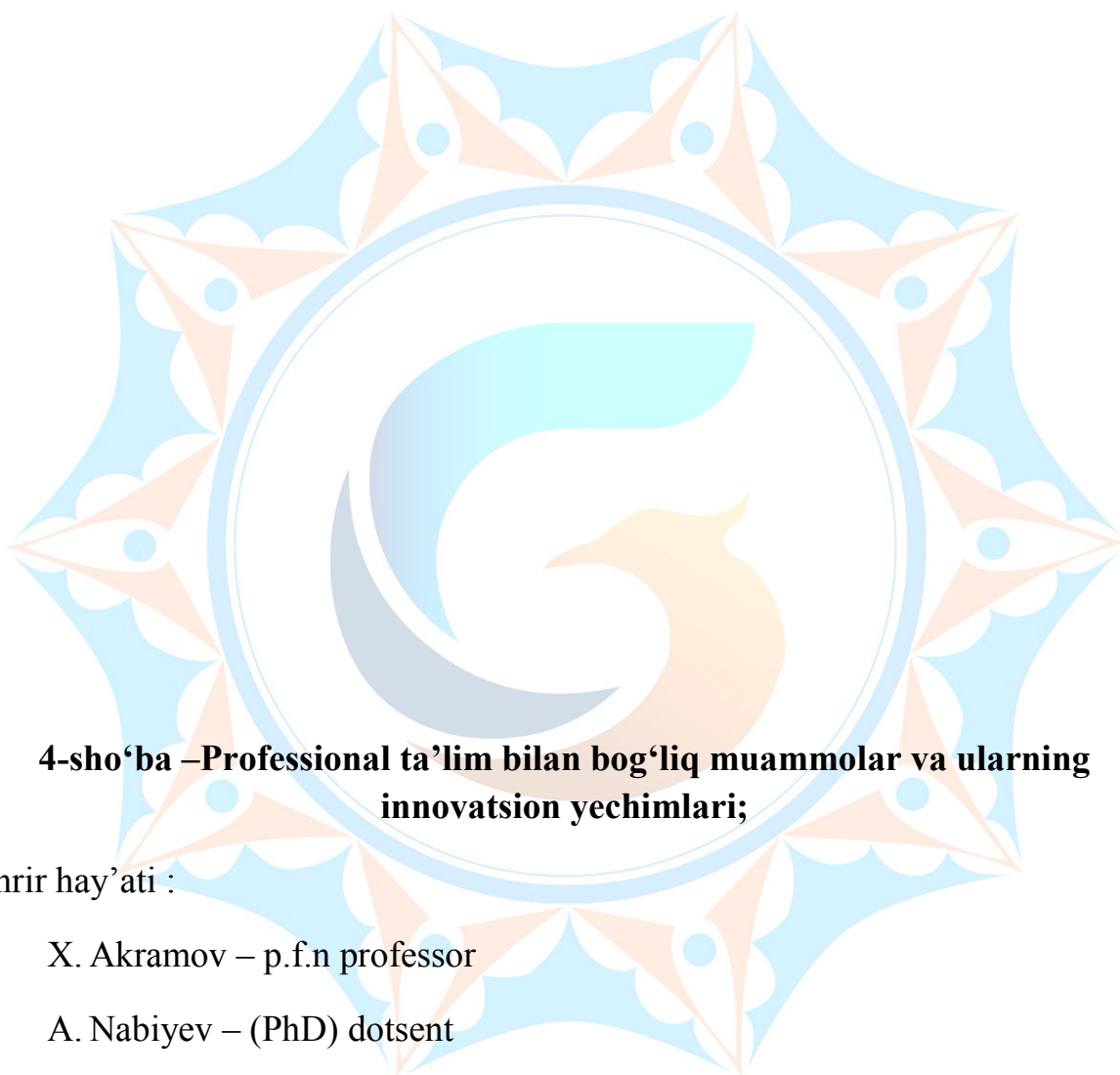
4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari;		
Akramov Khusnitdin Kemal Can	THE PROCESS OF OBTAINING NATURAL DYES	3
Дорошкевич О.А. Акромов Х.М.	ВСЕСТОРОННЕЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	6
Бакиров Сайдали Абдыразакович	МЕСТО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА	10
Tursunkulova Durdona Bakhtiyor Kiz	Special aspects of the field of Management in education Professioanl.	18
Тогузакова Батма Шерматовна	РОЛЬ ИГРЫ В ОБУЧЕНИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ РАБОТ В ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	22
Минбаева Кундускан Бодоновна	Токтосун Самудинов – поэт “интеллектуал”	26
Алпекова Фарида Исамидиновна	ЗНАЧЕНИЕ КЫРГЫЗСКИХ НАРОДНЫХ УСТНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	31
Кадымаев Жолдошбек Исмаилович	РОЛЬ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ	35
Мурзаканова Гульшайр Арыковна	РОЛЬ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ	40
Мамаджонов Ёкубжон Наймидинович	ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАРОДНЫХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЕЙ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ	45
M.X.Alatinov	ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA TARMOQ TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH MASALALARI	50
Akramov X.M. Berdiyev D.F.	TEJAMKOR KURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIKARISH	56
Boltayeva Muhayyo Lutfullayevna, Xodjiboyeva Iqbola Valiyevna,	OLIY TA'LIMDA MUTAXASSIS TAYYORLASHDA IQTISODIY KOMPETENTSIYANING AHAMIYATI	60
Raximov Ilhomjon Abdullayevich Usmonova Gulnoza Abdurashid qizi	PROFESSIONAL TA'LIMDA INNOVATSION G'OYALAR ORQALI BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINING YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKILLANTIRISH	66
М. Л. Болтаева И. В. Ходжибаева,	ТАЛАБАЛАРНИ КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ МУЛЬТИМЕДИАЛИ ЗАМОНАВИЙ ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИ АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	73
Akramov X.M. Qodirov D.B.	ZAMONAVIY QURILISH MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH.	80
Qorayev Samariddin Barakayevich Abdullayeva Ozoda Odiljon qizi	TA'LIM VA AMALIY FAOLIYAT KLASTERI MUHITIDA MUAMMOLARNI HAL QILISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	84
U. D. Turaxanov.	BOLALARDA VATANPARVARLIK TUYGULARINI SHAKLLANTIRISHNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	90

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

M. Boltayeva	MUSIQA DARSLARINI O'QITISHDA MILLIY QADRIYAT KO'NIKMALARINING TARKIB TOPTIRISH OMILLARI	94
Akramov X.M. Abdullayev M.A.	TALABALARINING IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH	100
BOLTAYEVA MUXAYYOXON LUTFULLAYEVNA OTABAYEVA SEVARAXON SHAXOBBIDINOVNA	"C++ DASTURLASH TILI" FANIDA QIZIQARLI DARS MASHG'ULOTINI TASHKIL ETISH	106
Nabiyev Akramjon Botirjonovich Isroilova Muxlisa Oybek qizi	ISHLAB CHIQRISHDA MIKRO IQLIM SHAROITLARI AHAMIYATI	110
A.A. Egamberdiyev	LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI MOBAYNIDA TALABALAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	113
Boltayeva Muhayyo Lutfullayevna Zohidjonov Oqilmirzo Obidjon o'g'li	Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalarning o'rni	118
Nabiyev Akramjon Botirjonovich Sharipov Abdulvahob Muhibjon o'g'li	PROFESSIONAL TA'LIM JARAYONLARIDA MIKRO IQLIM SHAROITLARI BO'YICHA O'QITISH TIZIMINI TASHKIL ETISH	122
Xusayinova Go'zal Abdurasulovna Mahmudjonova O'giloy Muzaffar qizi	O'QUV DIDAKTIK TA'MINOT ORQALI BO'LAJAK PROFESSIONAL TA'LIM MUTAXASSISLARINI KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	126
Abdurasul Maxmudov	PEDAGOGNING DARSGA TAYYORGARLIK KO'RISHI VA ZAMONAVIY YONDOSHUVI	131
Nabiyev Akramjon Botirjonovich Tursunboyev Abduhalil Abdug'ani o'g'li	STANDARTLASHTIRISH TURLARI VA TOIFALARI .	135
Nabiyev Akramjon Botirjonovich Odiljonov Otaxon Muzaffar o'g'li	AYOLLAR VA O'SMIRLAR MEHNATINI HIMOYALASH VA ULARGA BELGILANGAN IMTIYOZLAR	140
Nasriddinov Jasurbek Muxammadjon o'g'li	PROFESSIONAL TA'LIM YO'NALISHIDA LABORATORIYA MASHG'ULOTLARIDA YUZAGA KELISHI MUMKIN BO'LGAN YONG'INLARNI OLDINI OLISHNING ZAMONAVIY USULLARI	147
Nuraliyev Abdulhamid Oybek o'g'li Sharipov Abdulvahob Muhibjon o'g'li	PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA YONG'IN O'CHIRGICHLAR O'QITISH METODLARI	152

4-sho'ba: Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning innovatsion yechimlari

Nuraliyev Abdulhamid Oybek o'g'li	PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA YONG'IN XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ISTIQBOLLARI	157
Hakimjonova Rayhona Zokirjon qizi	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AYOLLAR MEHNAT FAOLIYATINI MUHOFAZA QILISHNING AHAMIYATI VA ULARGA YARATILAYOTGAN SHART- SHAROITLAR	160
Sobirjonova Manzuraxon	ISHLAB CHIQARISHDA MIKRO IQLIM SHAROITLARI AHAMIYATI	163
T.U. Ismoilov NamDU M.U. Raxmonov U.M. Alijonova R. A. Solieva	BOSHLANG'ICH SINFLARNING MUSIQA DARSLARIDA JISMONIY TARBIYA DAQIQALARINING AXAMIYATI	166
Yuldashev Baxtiyor Bazarbayevich	YASHIL ENERGETIKA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA TA'LIM UYG'UNLIGI (Muhandislik kompyuter grafikasi misolida)	171

**4-sho'ba –Professional ta'lim bilan bog'liq muammolar va ularning
innovatsion yechimlari;**

Tahrir hay'ati :

X. Akramov – p.f.n professor

A. Nabiyeu – (PhD) dotsent

A. Egamberdiyev – (PhD)

A. Sayfitdinov – dotsent

J. Nasriddinov – o'qituvchi